

Geschiedenis

van Dussen en zijn Kasteel

Geschiedenis

van Dussen en zijn Kasteel

door
H. Donkersloot
Lid van het Provinciaal Genootschap van
Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant.

Met Kaarten, Portretten en Platen

[gepland ±1940]
2002

Bedoeld: Uitgegeven door het Gemeente-Bestuur van Dussen

*Onverschilligheid voor historische
gebouwen kenmerkt een wegwijnend
volk, terwijl herlevende natien ze haast
met kinderlijke genegenheid verzorgen.*

Riehl.

*Onze kastelen zijn een sieraad voor
het land en het behoud ervan, als
zijnde een nationaal belang, dient
bevorderd te worden.*

Jhr. Dr. E.O.M. van Nispen tot Sevenaer.

VOORWOORD

Het was een goede gedachte van den Commissaris der Koningin van Noord-Brabant Mr. Dr. A.B.G. van Rijckevorsel gevolgd door de met voortvarendheid doorgezette verwerkelijking daarvan, door den oud-burgemeester van Dussen J.J.A. Snijders om het eerbiedwaardig Huis te Dussen voor ondergang te behoeden.

Gaarne voldeden wij dan ook aan het vereerend verzoek van Z.E.A., om de geschiedenis van 't kasteel en de daarmee organisch verbonden historie van het dorp te boek te stellen.

Met het schrijven hiervan hopen wij eenigermate de taal weer te geven, welke het oude Huis en zijn omgeving tot ons spreken en eerbied te wekken óók voor het verleden van andere gebouwen, monumenten, steden en dorpen. Moge daarbij het feit, dat vele Dussenaars uit dit boek de stemmen kunnen beluisteren van hun voorgelacht, de belangstelling verhoogen.

Moge de restauratie van Dussen's Kasteel voor velen een spoorslag zijn tot een bezoek aan een der schoonste dorpen van ons Vaderland.

Wij eindigen deze korte inleiding met onze dank uit te spreken aan de Rijksarchivaris van Noord-Brabant, Mr. J.P.W.A. Smit en zijn staf voor de groote bereidwilligheid, waarmee aan onze talrijke verzoeken om toezending van de voor onze vereischte archivalia steeds met spoed werd voldaan, aan den ambachtsheer van Dussen-Muilkerk, Jhr. W.E.J. Berg te Baarn, die ons goedgunstig inzage verleende van zijn heerlijkheidsarchief, benevens aan Dr. voor eenige wensen, de compositie dezer studie rakende.

Rotterdam, augustus 1939

H. Donkersloot

Op basis van een copy van het manuscript van H. Donkersloot, dat we enkele jaren geleden in handen kregen, en pogend zo goed mogelijk tegemoet te komen aan zijn bedoelingen, qua styling, zie hier het resultaat van ons zwoegen door zijn manuscript, dat we graag aan de openbaarheid aanbieden.

Drijfveer is geweest ons genealogisch onderzoek naar 'van der Pluijm' die zo sterk vertegenwoordigd zijn in de geschiedenis van Dussen en Hank.

Eindhoven, 2002

Paul en Anja Seesink-van der Pluijm

Inhoud

<i>Inhoud</i>	4
<i>Hoofdstuk I - Naar Dussen en zijn Kasteel</i>	5
<i>Hoofdstuk II - Oorsprong en Wording van Dussen.</i>	9
<i>Hoofdstuk III – Overstromingen en andere rampen.</i>	16
<i>Hoofdstuk IV: Het Bestuur van Dussen.</i>	35
<i>Hoofdstuk V - Het Kerkelijk Leven</i>	50
A. Katholiek.....	50
B. Protestant.....	55
<i>Hoofdstuk VI - Het Maatschappelijk Leven.</i>	67
A. Middelen van bestaan en verkeer	67
B. Onderwijs	80
C. De geneeskundige Verzorging	87
<i>Hoofdstuk VII - De Heeren en Vrouwen van Dussen-Muilkerk.</i> ..	93
<i>Hoofdstuk VIII - Het Geslacht van der Dussen.</i>	105
<i>Hoofdstuk IX - De Heeren en Vrouwen van Dussen-Munsterkerk.</i>	108
<i>Hoofdstuk X - Van Kasteel tot Kasteel-Raadhuis</i>	121
<i>Index</i>	126

Hoofdstuk I - Naar Dussen en zijn Kasteel

Daar is een oord, dat door zijn eeuwenlang isolement te weinig bekendheid geniet; 't wordt begrensd door Maas, Merwede, Biesbosch en Bergsche Maas en de historie kent het als de Landen van Altena, Heusden en Dussen.

Slechts weinigen kennen de heerlijke vergezichten dezer lage landen, waar hooge prachtige dijken zich in velerlei bochten door de vruchtbare kleistreek slingeren, of de kronkelende rivieren in al haar bewegingen volgen.

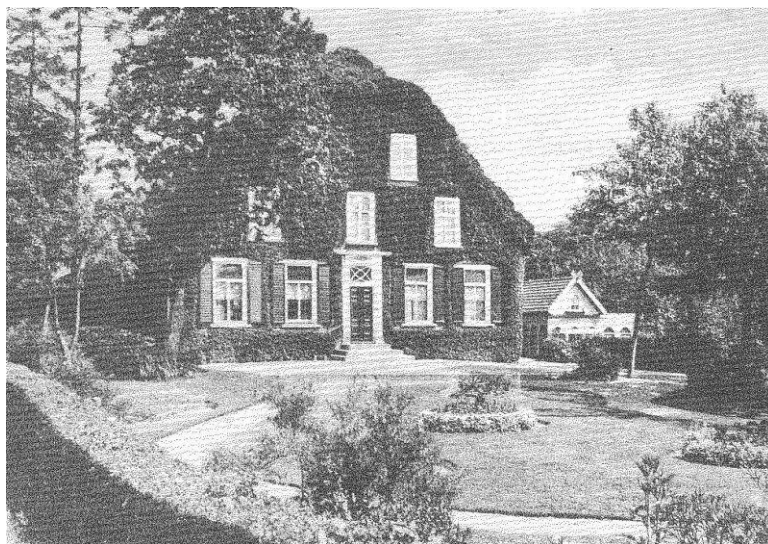
Rustige, gave hoeven, statige korenmolens, talrijke watermolens en hier en daar een torenspitsje, dat U een dorp aanwijst, stofferen dit stille bekoorlijke landschap.

Nog waren hier de schimmen rond der Graven en Gravinnen van Holland, der Heeren en Vrouwen der beide Dussens, Altena en Heusden en van zoovele andere ridders en edelen en het is alsof wij in de suizeling der boomen nog het verre weklagen vernemen der vertwijfelde landslieden op de overstroomde of door den oorlog vertrede landen.

In dit oord ligt Dussen met zijn in grachten spiegelen middeleeuwsch Kasteel.

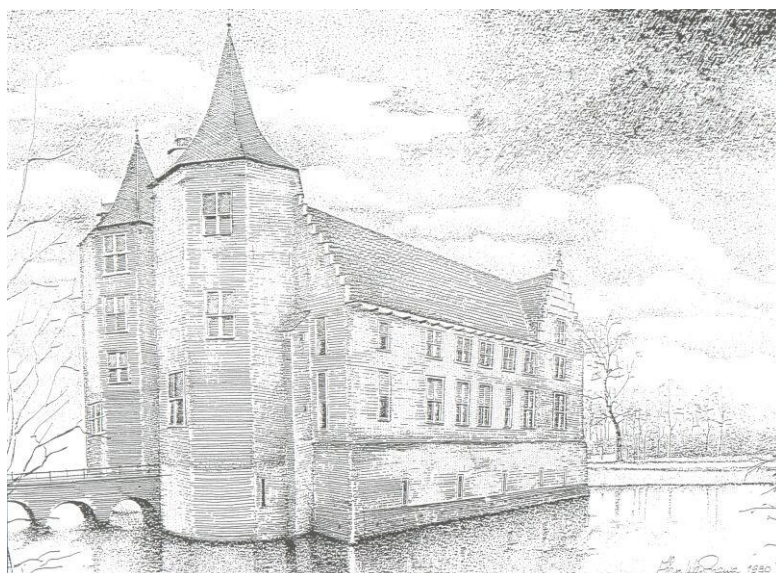
Dit te lang vergeten dorp valt thans vlug en gemakkelijk te bereiken, hetzij per spoor van Rotterdam naar Gorinchem en verder aan de overzijde der rivier van Sleeuwijk per autobus naar Dussen, ofwel vanuit Den Bosch door de stille landbouwdorpen Vlijmen, Haarsteeg en Herpt, het grijze vestingstadje Heusden, om dan over de brug der Bergsche Maas, linksaf een nieuwe keten van dorpen te volgen. Eerst Genderen, dan Eethen. "Dit laatste dorp mocht wel Eden heeten", schreef "Architecturn" in 1935, want "het is een hof van Eden, een idylle van mooie boerenhuizen tusschen het groen, met in het midden een kerk uit de 2e helft der 15e eeuw. Dit Eethen is van nog bijna volmaakte eenheid, omdat er nog maar zeer weinig is geschonden". In Meeuwen krijgen we een metgezel in 't overoude riviertje de Dussen, dat daar zijn oorsprong vond en aan wier boorden het tweelingdorp verrees dat aan haar niet alleen zijn naam maar ook zijn schoonheid dankt.

Na een mooien tocht van ongeveer vijf kwartier bevinden wij ons in de straat van Dussen-Muilkerk, thans Dussen-Binnen genoemd, een lang gerekt dorp met op ruimen afstand van daar oude hoeven met de jaartallen 1827, 1781 en 1770 en den fraaien hoogen korenmolen, "De Gunst" van 't jaar 1718. Aan dezelfde oever, wat naar achteren gebouwd, het kloeke voormalige burgemeestershuis, waar reeds wijlen Burgemeester Stael woonde; en aan de rechteroever van de Dussen, even voorbij de villa Anna Maria, wordt ons oog geboeid door een stoere hofstede, nog juist genoeg op den achtergrond gebouwd om haar geheel te kunnen overzien. Op deze hoeve woonde de voorganger van burgemeester Snijders, zijn ambtgenoot van Honsewijk.

de Hofstede van Van Honswijk

Thans is zij bewoond door Petrus Adrianus van Schendel. Nu rijst achter een front van statige populieren, als een eerewacht in rustige waardigheid uit 't breede diepe water het Huis te Dussen gelijk een rots, die door het beuken der golven in den donkeren St. Elisabethsnacht, meer dan vijf eeuwen geleden, wel werd gehavend en U daarvan nog de litteekens vertoont in zijn verweerde muren, maar nochtans onwrikbaar bleef tegen het woeste watergeweld. Boven op een der torens ontdekken wij een ooievaarsnest, de bewoners rechtstandig en fier zich verheffend op het hoogste punt in den wijde omtrek.

Kasteel in tegenwoordige staat

**BLIJF BIJ DIT SLOT EEN WIJLE STAAN
DAT EEUWEN OP U STOND TE WACHTEN
EN SCHOUW ZIJN MUREN, TORENS, GRACHTEN
GEDENK DEN TIJD, DIE IS VERGAAN.**

Wij bevinden ons thans in 't Land der verdwenen kasteelen en kunnen niet dankbaar genoeg zijn, dat althans dit Huis behouden bleef; dat te Meeuwen werd in 1860 gesloopt, Kraaijeveld, Kronenberg en Wijkstein bij Wijk gelegen, verdwenen tien jaar vroeger en de schoone Hoftoren van Woudrichem, herinnering aan Jacoba van Beieren, werd in 1852 voor afbraak verkocht. Van dit eens zoo schoone bouwwerk bewaart Dussen nog een aandenken in het torenuurwerk, dat de Kerkvoogden van Dussen voor f 150 kochten, toen de in 1809 door het water ingestorte toren weder verrees. Behalve eenige in omloop zijnde oude teekeningen van Roghman van 't jaar 1650 en van Pronk een eeuw later, zijn de afbeeldingen van het Huis te Dussen maar zeer schaarsch zoowel als de litteratuur er over: in de "Wandelingen door Nederland" van Craandijk en Schipperus, nu ruim een halve eeuw oud, en in 't "Gedenkboek van de A.N.W.B. Toeristenbond van Nederland¹" zoekt men vergeefs een illustratie van Dussen's kasteel; maar de prachtwerken van H. Jongsma "Kasteelen, Buitenplaatsen, Tuinen en Parken van Nederland" en "Noord-Brabant in Beeld" van Mr. A. Loosjes, welke later het licht zagen, bieden ons daarentegen een vijftal fraaie gezichten van het Kasteel Dussen. Werumeus Buning vestigt ook in zijn dichterlijk spel "Ik zie, ik zie wat gij niet ziet" de aandacht op het Huis te Dussen "als een der beste Hollandsche kasteelen".

De laatst genoemde boekwerken zijn voor Dussen's kasteel de aankondigingen van een nieuwen dageraad, nu door samenwerking van verbeterde wegen en middelen van verkeer het Land van Altena zooveel toegankelijker geworden is. En zodra de boorden der Merwede bij Sleeuwijk door een brug zullen zijn verbonden, zal het isolement van dit land geheel zijn opgeheven.

Voor hen, die in de zomermaanden van een even verkwikkenden als rijk afwisselenden watertocht willen genieten, is een vaart met de Waalwijksche salonboot der Reederij Thor al bijzonder aanbevolen. Na een heerlijke tocht van ruim vier uren vanaf de Oosterkade te Rotterdam bereikt men Dussen.

Eerst gaat het over de thans gelukkig weder levendige Nieuwe Maas en Noord langs IJselmonde en Bolnes, waar het kloppen en kletteren op de scheepstimmerwerven weer getuigen van een herleefd roemrijk oudhollandsch bedrijf, dan verrijst even voorbij Bolnes, tegen een park van oude eiken en olmen het deftige Huis ten Donck, dat door den Rotterdamsche Burgemeester Otto Groeninx van Zoelen in 1746 werd gebouwd op de plaats, waar hij het oude Huis had laten afbreken.

Na even Alblasserdam te hebben aangedaan, richt de boot zich naar Dordrecht, vanwaar ons de Groote-Kerktoren van verre reeds wenkt. Spoedig daarop wordt aan de Merwekade juist tegenover de antieke,

¹ Een afbeelding van deze bijzonder fraaie toren komt voor in Oud-Wou

rijkgebeeldhouwde Grootehoofdspoer gemeerd; dan weer zwenken wij tegenover het levendige Zwijndrecht aan de Oude Maas de Dordtsche Kil in. Even nog het landelijk 's-Gravendeel aangelopen en we vervolgen onze vaart door de Kil; de rivier is nu merkbaar stiller geworden. Verder stoomen wij over het wijde Hollandsch Diep, onder de twee enorme bruggen door, de Amer in. Nu lijkt de stilte welhaast volkomen: hier heerscht de eenzaamheid over den vlakken waterspiegel.

Na te Lage Zwaluwe eenige reizigers ontscheept en andere te hebben opgenomen, varen we de Donge op, waarvan de boorden aan weerszijden met hoogopgaand griendhout zijn afgezet en bereiken de oude vesting Geertruidenberg, waar zich hetzelfde tooneel van komen en gaan herhaalt. We gaan weer even terug tot de boot zich bevindt op de Bergsche Maas, eigenlijk het, voor een deel althans, verbrede en gekanaliseerde Oude Maasje. Als we nu de brug bij 't Keizersveer onder door zijn gevaren, wijst ons een torenspits den weg naar het Dussensche Veer. Hier stappen wij aan wal. Na eenige minuten wandelen staan we plotseling in Dussen-Munsterkerk, thans Dussen-Buiten of Dussen-Huis geheeten. Voor ons verheft zich de spitse toren der fraaie Roomsche Kerk, dien we reeds op de boot hadden ontdekt en links het naar de eischen des tijds ingerichte ruime dorpslogement Hotel de Zwaan, bij velen meer bekend naar den naam des eigenaars als Adrianus Bastianus Joseph Hotel Heessels.

Van hieruit kijken we in de Kerkstraat op het Hotel Leemans, waarin wij als bij Heessels Hollandsche degelijkheid met Noordbrabantsche gemoedelijkheid vereenigd vinden. Schuin tegenover dit logement ligt het Nonnenklooster met bijbehorende gebouwen, dat vooral op verren afstand een prachtig effect levert.

De autobussen naar Sleeuwijk en den Bosch hebben bij Heessels haar vaste stopplaats. In de groote gelagkamer van De Zwaan heerscht steeds een gezellige dorpsherbergspheer, waar rijk en arm zonder merkbaar standsverschil samen komen, terwijl den gasten een goede keuken, frissche ruime kamers en een aangenaam verblijf worden gewaarborgd.

Van hier uit wandelen we verder over de Molenkade, thans Molenstraat geheeten, binnen een kwartier weer naar het Kasteel in de buurt Dussen-Binnen terug, dat, ofschoon minder bevolkt, het toch altijd nog in voornaamheid wint van haar tweelingzuster Dussen-Buiten.

Niet ver van den Rijksweg Breda-Gorinchem ligt het nieuwere en grootste deel van Dussen, Hank, meestal "de Polder" genoemd. Deze buurt, ongeveer drie kwartier van Dussen-Binnen verwijderd, grenst aan den uitgestrekten, nog zoo goed als onbewoonden Biesbosch, waarvan ons het Brabantsche deel het meest interesseert. Het uitgestrekte veld bestaat bijna geheel uit jonge rivierklei, die door den westelijken dijk, den Dussenschen Buitendijk, van de zeelei gescheiden wordt. Op Hank en den romantischen Biesbosch, welke beiden reeds een bezoek overwaard zijn, komen we later terug.

Hoofdstuk II - Oorsprong en Wording van Dussen.

Oudtijds was het Land van Dussen een zelfstandige heerlijkheid, die noch tot het Land van Altena, noch tot dat van Heusden behoorde. Altena had tot hoofdstad Woudrichem en omvatte verder de dorpen Sleeuwijk, de Werken, Almkerk, Emmichoven met Waardhuizen, Uitwijk, Op- en Neerland, Giessen en Rijswijk; Heusden was de hoofdstad van het Land van Heusden, dat 17 dorpen telde: de 6 bovendorpen Engelen, Vlijmen, Onzenoort, Hedikhuizen, Herpt en Oud Heusden en de 11 benedendorpen Heesbeen, Doveren, Genderen, Drongelen, Eethen, Meeuwen, Babyloniënbroek, Baartwijk, Aalburg, Wijk en Veen. In deze twee reeksen missen we dus Werkendam en Dussen. Beide dorpen waren dan ook een Leen der Graaffelijkheid en behoorden dus rechtstreeks tot Holland, terwijl zij rechterlijk deel uitmaakten van het Baljuwschap Zuid-Holland.

Waar officieel de namen Landen van Altena, Heusden en Dussen vervallen zijn, bestaat er thans ook geen bezwaar meer, om Dussen, zooals het gebruik schijnt te willen, tot Altena te rekenen.¹

In de 13e eeuw hadden de graven van Holland voor het zuidoostelijk deel van hun gebied, dat waarschijnlijk in 1018 door Dirk III veroverd was en waarin Dordrecht en Geertruidenberg lagen, leenhulde te doen aan de hertogen van Brabant.

Hertog Hendrik I van Brabant sloot op 3 november 1200 een verdrag met Graaf Dirk III, waarbij laatstgenoemde het gebied, dat hij veroverd had, weer in leen terug ontving.

Tot dit gebied behoorde ook Dussen, dat oudtijds Dusne of Dussene heette.

De zeventiende eeuwse geschiedschrijver Jacob van Oudenhoven vermeldt in zijn bekend werk "Out-Hollandt Nu Zuijt-Hollandt":

"Dussene eertijds een Eijlandt op hem zelve, soo wanneer de Eijlanden, die de Mase, noch onbedijkt liggende, op het eijnde van Zuijt-Hollandt maekte."

Het hier gezegde is in volkomen overeenstemming met wat de historische geographie leert, n.l. dat door aanslibbing onzer groote rivieren, platen en schorren ontstonden, die door voortdurende afzetting van klei allengs tot kleine eilanden werden, gescheiden door een doolhof van kreeken, gaten en stroomen en ook, hoe die eilandjes, als zij daarvoor rijp waren, werden ingedijkt. Zoo ontstond dus ook Dussen door vereeniging van eenige polders met ieder hun eigen jaartal van bedijking.

De grens tusschen Noord- en Zuid-Holland werd eens gevormd door de tegenwoordige Nieuwe Maas en IJssel, terwijl Zuid-Holland, zich uitstreckende ten zuiden van de Nieuwe Maas, ook nog de Langstraat omvatte. Eerst bij de wet van 10 februari 1815, toen ons volk weer vrij

¹ Reeds in een akte van 2 maart 1693 uit 't Protocol van de Gorinchemse Notaris Johannes van Haeften leest men "Dussen in den Lande van Altena".

ademen dorst, werden de Landen van Altena en Heusden, de vier hoge heerlijkheden Geertruidenberg c.a., Zwaluwe, Zevenbergen en Klundert, benevens Werkendam, Dussen-Munsterkerk, Dussen-Muilkerk, de zes Zuid-hollandsche dorpen Besoyen, Sprang, Capelle, Waspik, 's-Gravenmoer, Raamsdonk en een vijftal kleine ambachten tot Brabant gebracht. Daarna werd 24 augustus 1815 aan onze provincie Brabant den naam van Noord-Brabant gegeven.

Bij de opsomming der rivieren van de Grootte Waard zegt van Oudenhoven: "De Dussen strekte sich soo wijd als beijden de Ambachten de Dussen, die van deze rivieren hare benaming hebben. De Middel was den voorderen loop van de Dussen, ende begon de Middel daer de Dussen eindigde. De Voorn was een spruit van de Middel ende Dussen, ende nam sijnen oorspronck, daar dese twee Rivieren vereenighden, ende de Dussen met de Middel sijnen Naem verwisselden, nemende dan voorders sijnen loop Zuijt-waerts op, ende eijndigde in de Oude Maes."

Het merendeel der bevolking van het Oude Zuid-Holland behoort tot het Frankische ras, tot die uit het Zuiden gekomen donker gekleurde stammen, welke den strijd met het water aanbonden, daarin overwinnaars werden en de opwassen onzer breede rivieren tot bewoonbare polders herschiepen, waarop zij hunne hoeven bouwden, om aldus grondleggers te worden van den welvarenden boerenstand onzer Zuid-Hollandsche eilanden. Ook Johan van Beverwijk¹ doelt op het verschil tusschen het Frankische en Friesche ras, als hij zegt: "de verdeeling in Zuijt-Hollant ende Noort-Hollant ende de inwoners van die selvige verschilt ook in verstant ende manieren". Zoo week op rechterlijk gebied Zuid-Holland sterk af van Noord-Holland; het eerste bezat het Frankische recht, dat van schout en schepenen, het tweede het zoogenaamde aasdomsrecht, dat van Frieschen oorsprong was.

Het platteland van Zuid-Holland was verdeeld in ambachten, die in 't algemeen, wat omvang betreft, met de ambachtsheerlijkheden overeenkwamen. Tot die van de Zuidhollandsche Waard behoorden dus ook de beide Dussens. Volgens oude metingen van vóór 1421 had "Mulckercke" een grootte van 1080 morgen of 920 H.A.

Hoe ook in den loop der eeuwen de bevolking mocht worden vermengd, ten zuiden van de Merwede werd zij nog niet stijfloos en draagt zij nog steeds de kennelijke trekken van haar oorsprong.

Talrijk zijn de oude Zuijdhollandsche geslachten, wier namen herinneren aan de vele kleine dorpen, gehuchten, buurten, dijken, polders of rivieren, gelegen in of bij de Landen van Altena, Heusden en Dussen. Om er slechts enkele te noemen: van der Dussen, van Woerkom, van Rijswijk, van Andel, van Uitwijk, van Almkerk, van Emmichoven, Maes, van der Maes, van Eeten, van Meeuwen, van de Koppel², van den Biesheuvel³, Pannekoek⁴, Uppel⁵,

¹ 't Begin van Holland en Dordrecht

² = hoge Koppel bij Almkerk

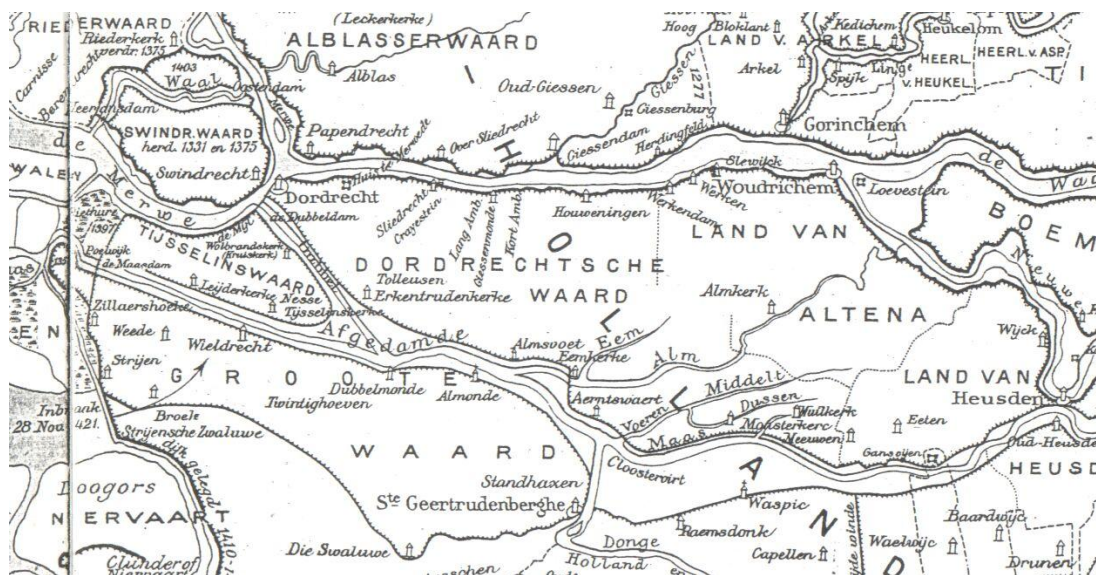
³ = hoogte en polder bij Veen

⁴ = polder bij Werkendam

⁵ = gehucht onder Almkerk

van Heusden, van Genderen, van Drongelen, van Herpt, van Doeveren, van Veen, van Wijk, Haagoort¹, van Honswijk², Millenaar³, van Capelle, van Nederveen⁴, van Raamsdonk, Rietdijk⁵, Vervoorn⁶, Koekkoek⁷, en waarschijnlijk ook van der Schans⁸ en Wijtvliet⁹. Omgekeerd ontvingen polders ook wel weer hunne namen naar personen.

De Groote of Zuidhollandsche Waard was een deel van Zuid-Holland, waarvan volgens van Oudenhove in 1203 Dierick van Riede, opziender of Dijkgraef was.

Kaart van de Groote of Zuidhollandsche Waard

Dank zij de onderzoekingen van J.H. Hingmans¹⁰ en J.C. Ramaer¹¹ is onze blik in de kennis der Groote Waard niet weinig verhelderd. Vóór 1421 liep dwars door dit gebied een groote rivier, de Oude Maas, waarvan nog de Binnen Maas in de Hoeksche Waard en het Oude Maasje, dat zich vóór de verlegging van de Maasmond van Hesuden tot Geertruidenberg uitstreckte, waar het zich in de Biesbosch ontlastte, overblijfselen zijn. Na het leggen der

¹ = gehucht en polder bij Drongelen

² = polder bij de Werken

³ = polder bij Drongelen [Millenaar is waarschijnlijk afkomstig van een Engelsch of Schotsch soldaat. De polder onder Drongelen heet aldus naar de eigenaars]

⁴ = heerlijkheid bij Capelle

⁵ = dijk bij Opandel

⁶ = polder bij de Werken

⁷ = polder bij Zevenbergen

⁸ = waarschijnlijk naar de schans of versterking bij Drongelen

⁹ = polder in den Zuid-Hollandsche polder [Wijtvliet is een oude Brabantse naam, de bastaarden van de Brabantse hertogen heeten van Wijtvliet]

¹⁰ zie "Geschiedenis ende Beschrijving der Merwedetakken beneden Dordrecht", bekroonde verhandeling door het Bataafsch Genootschap der Proefondervindelijke Wijsbegeerte.

¹¹ zie "Geografische Geschiedenis van Holland bezuiden de Lek en de Merwede"

dammen bij Dubbeldam, Maasdam en Heusden, ongeveer in 1270, bezat ze een rondgaande bedijking, waar binnen zich de ontstane dorpen konden ontwikkelen op een oppervlakte van 50000 morgen.

De groote kaart van Cornelis Schilder, in het Dordtsche Gemeentearchief, die voor de oudste van den Biesbosch geldt, en waarop de dorpen voorkomen, welke vóór 1421 binnen den grooten ringdijk gelegen waren, wijst ons ten westen van Dussen-Munsterkerk het ambacht Aartswaard of Heer-Arendswaard aan. Dit wordt ook bevestigd door een Rekening van den Dijkgraaf Hugo Dukijne, welke over een tijdvak van 1355 tot 23 Maart 1386 loopt, en waarin een volledige lijst is opgenomen van de ambachten in de Zuidhollandsche Waard, waarop ook Mulkerk, Munsterkerk, Aerntswaert op die Maese en Aerntswaert op die Alme voorkomen¹.

Maar reeds in het jaar 1331 werd in de Rekening der Grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche Huis² door den Rentmeester Jan Aeeren Gilleszoon aangeteekend, wat hij in 1330 als "*renten in Zuithollant ontfaen ende inghenomen*" had. Slechts een viertal dezer posten moge hier volgen:

Item van den heren Janne van der Dussen in Cleijs Scierincs 3 LB 12
sc

Item van den selven van den utlanden in Artwert upt Alme 4 LB 17 sc 6 d
Item ontfaen ende inghenomen van der bede in Zuit-Hollant

In Muulkerke 40 sc

In Monsterkerke 15 LB

Het in Ardswaert gelegen Herradskerke komt reeds in 1216 voor. Uit 't voorgaande meenen wij den ouderdom van Dussen op zeven à acht eeuwen te mogen stellen.

Vóór den St. Elisabethsvloed besloeg de Groote Zuidhollandsche Waard een oppervlakte van 50000 morgen of 42500 H.A. vruchtbaar bouw- en weiland en was zij als met dorpen bezaaid. In haar eerste tijdperk bevatte zij, behalve de Dordrechtsche Waard tusschen Merwede en Maas-Dubbel, ook de Tieselenswaerd, tusschen Dubbel en Maas gelegen, verder nog de eigenlijke Groote Waard, ten Zuiden van de Maas; in het tweede tijdperk waren deze deelen tot één algemeene omdijking vereenigd.

Volgens Schutjes³ moet Dussen vóór 1421 "een groot aanzien gehad hebben, vermits behalve de parochiekerk er nog een collegiale kerk bestaan heeft".

Aan de oorsprong en wording van Dussen sluit zich een overzicht der polders aan. Eerst zij opgemerkt, dat het Kasteel gelegen is op het zuidelijke deel van den polder Noordeveld in Dussen-Muulkerk tegen het riviertje Dussen, dat oudtijds wel tot uitwatering van den polder Zuideveld of Dussen-Munsterkerk en van Meeuwen zal gediend hebben, maar sedert de molens dit werk overnamen, beperkt de Dussen zich nog slechts tot het verschaffen van versch water en doet ook dienst bij 't vervoer van een en ander. Bij elk

¹ zie Algemeen Rijksarchief

² uitgegeven door Dr. A.G. Hamaker deel I

³ L.H.C. Schutjes: Geschiedenis van het Bisdom 's Hertogenbosch

vloedgetij, wanneer de watermolen niet behoeft te werken, kan versch water door de Dussensche sluis worden ingelaten.

De polder Noordeveld wordt bediend door de Oudemolen en de Nieuwemolen.

Voor enkele jaren bezat de polder Zuideveld nog een fraaie achtkantige windwatermolen, die het jaartal 1743 droeg en dus na de overstrooming van 1740-'41 gebouwd was. Na zijn verdwijnen door den brand van 1935 is hij door een Electrisch Gemaal vervangen. Laatstgenoemde polder wordt in het Zuiden afgesloten door den Rommeldijkschen Dijk.

Verreweg de grootste polder, tot Dussen behoorend, is de Zuid-Hollandsche of Nieuw-Dussensche polder, die tusschen de jaren 1646 en 1682 bedijkt werd en een enorme grondaanwinst verschafte. Voor zijn afwatering werd in 1791 de fraaie achtkantige molen gebouwd, welke thans nog in wijden omtrek zichtbaar is. De bouw ervan vonden wij aangekondigd in de Rotterdamsche Courant van 31 augustus 1791:

Dijkgraaf en Heemraden van der Dussen Munsterkerkschen Zuid-Hollandsche Polder adverteren bij dezen, dat de gecontinueerde Comparitie van Ingelanden, op den 15 september 1790, 's morgens ten tien uren, in het Rechthuis alhier zal worden gehouden.

Na deze vergadering volgde in de Rotterdamsche Courant van 26 oktober 1790 deze advertentie:

Dijkgraaf en Heemraden van den Zuid-Hollandschen Polder onder Dussen-Munsterkerk zullen op Donderdag den 18 november 1790, des morgens ten 10 uren in het Rechthuis aldaar Besteeden het Maken en Stellen van een Agtkante WIND-WATERMOLEN met de Leverantie der MATERIALEN, kunnende het bestek 14 dagen tevoren worden gezien in het voornoemde Rechthuis, en bij den Fabriek P. Pickée P.z te Dordrecht en onderrichting werden bekomen bij de Bode OTTO WALRAVEN aan den Nieuwendijk onder Emmichoven.

De molen werd gebouwd door den aannemer Gijsbertus Pelikaan; links van den ingang is een gedenksteen met de namen van het dijkcollege in den muur gemetseld met daaronder nog een kleine steen, die het hoogtepeil aangeeft.

MDCCXCI
GESTICHT onder DIRECTIE van
DIJKGRAAF
WOUTER van EETEN Jr.
HEEMRADEN
GOVERT van DIJK
MAARTEN 't HOOFT
MEEWES ROUBOS
HENDRICUS DONKERSLOOT
PIETER JOPPE VERSCHOOR
PENNINGMEESTER

WILLEM VAN EETEN
Pr.PICKET Pz FABRIKO
GIJSBERTUS PELIKAAN
Aannemer

2 el 674 duim
boven N.A.P.

Tot de eigendommen van den Zuid-Hollandschen Polder behoren, behalve de buitenlanden tegen de Scheisloot en de Bleek, de navolgende polders, welke onder het bestuur van de Polder staan.

- 1° Het Poldertje, eertijds tot Dussen en Emmichoven behoorende¹
- 2° Oud-Boerenverdriet, behorende tot Dussen en Emmichoven
- 3° Nieuw-Boerenverdriet, geheel op Dussens grondgebied
- 4° Het Griendpoldertje, idem
- 5° Natholspolder of derde polder, idem
- 6° Schiethoekpolder of vierde polder, idem
- 7° Perenboompolder of vijfde polder, idem

Aan de Oostzijde van den Zuid-Hollandsche Polder zijn in den Ouden Zeedijk van Dussen vier hulpgaten gemaakt, die in het Reglement voor de hulpgaten van 1798 aangeduid worden als I, II, III en IV.

De polders De oude Driemanswaard en de Bijenheuvel, die onder Werkendam liggen, behooren voor een klein deel tot Dussen.

Nog behooren tot Dussen de Nelemanswaard of Krijntjesweide, Kijfhoek, De Hennip, De Spits, Het kleine Poldertje, Paulusland, het Middelland, waarvan een klein deel tot Made en Drimmelen behoort; het Jannezand, Boerenverdriet, De Prik of Schanswaard, grootendeels tot de Werken, Sleeuwijk en Almkerk behorende, de Acht Morgen, voor het meerendeel Werkendams grondgebied. Ten slotte ligt nog een klein deel van den polder Meeuwen en een deel van de Juffrouwweide op Dussens bodem.

In het land der kunstmatige afwatering of polders en afgesloten stilstaande wateren, kwam na het leggen der dijken, waarvan de belangrijkste tusschen 1200 en 1400 dagteekenen, meer verband in alle dijkwerken, toen de groot waterschappen gevormd werden: dat zijn de vereenigingen van gronden met gemeenschappelijke belangen betreffende beveiliging tegen buitenwater, loozing van binnenwater enz. Gewoonlijk zijn de titels der leden van het Dagelijksch Bestuur der Waterschappen die van Dijkgraaf, Hoogheemraad en Waarschap, terwijl die der afzonderlijke polders Voorzitter, Secretaris en leden heeten. Veelal waren Voorzitter de Schouten of Burgemeesters.

Het vermelden der namen van bestuursleden in de verschillende eeuwen der onderscheidene polders van Dussen zou ons buiten het bestek van dit boek voeren; daarom beperken wij ons tot de huidige besturen van eenige polders.

Waterschap Zuidhollandsche Polder Dussen en Almkerk

Dijkgraaf	A.Z. Snoek Sr., Almkerk
Heemraden	A.J.H. van Honsewijk, Dussen

¹ Gelegen bij de Emmichovense Uitwatering

Mr. Dr. A. den Dekker, Gorinchem
W. Snoek, Almkerk
G.H. Straver, Babilonienbroek
L.J. van Moergestel, Dussen
Secretaris Penningmeester A.Z. Snoek Sr., Almkerk
Opzichter M. van der Pluijm, Dussen

Het Zuideveld (onder Dussen)

Voorzitter: A.A. Verhoeven
Leden: J.H. Akkermans, Meeuwen
L. Hoevenaar, Dussen
Secretaris-Penningmeester: W.B. Middelkoop, Dussen

Het Noordeveld (onder Dussen)

Voorzitter: J.C. van Dijk
Leden: A.G. van Dinteren, Dussen
J.H.A.M. van Etten, Dussen
A. van Honsewijk, Dussen
Secretaris-Penningmeester: M. Millenaar, Dussen

Het Noorder afwateringskanaal (onder Almkerk, Dussen, Eethen, Wijk c.a. Veen en Andel)

Voorlopig bestuur:

Voorzitter: A.D. van Buuren, Meeuwen
Leden: G.A. Straver, Babylonienbroek
C. van Heessen, Wijk
A.D. van der Schans, Andel
Vacature
Secretaris: D.A. van der Schans, Drongelen
Penningmeester: J.J.A. Sniijders, Dussen

De Vierbannen (onder Dussen c.a. en 6 andere Gemeenten)

Voorzitter: A. Groeneveld, Almkerk
Leden: A. de Jong Oz. Almkerk
G.N. van der Beek, Dussen
J.C. van Dijk, Dussen
Secretaris-Penningmeester: G. de Jong, Almkerk

Het algemeen Reglement voor de Waterschappen in Noordbrabant bepaalt wat het stemrecht der ingelanden betreft:

Ingelanden hebben stemrecht als volgt:

Die	1 of meer, doch minder dan 3	H.A. bezit heeft	1 stem
"	3	" " " " 6	" " " " 2 stemmen
"	6	" " " " 11	" " " " 3 "
"	11	" " " " 16	" " " " 4 "
"	16	" " " " 21	" " " " 5 "

“ meer dan 21 H.A. bezit heeft voor elk 10-tal H.A. daarboven een stem.

Hoofdstuk III – Overstromingen en andere rampen.

"Het evenwichtsspel om de groote rivieren
door de lage landen te leiden, is dikwijls verloren"

Mr. Dr. A.B.G.M. van Rijkevorsel

In zijn "Geschiedenis der overstromingen langs de Maas in de Provincie Noord-Brabant" schrijft Dr. C.R. Hermans: "Er is bijna geen landstreek in Europa, waar in zoovele vernielende zee- en riviervloeden hebben plaats gehad als in de landen van Cuijk, Herpt, Megen, Maasland¹, Heusden, Altena, Geertruidenberg en de Langstraat."

Ook Dussen behoort tot deze Landen der Overstromingen. Dr. Hermans noemt er meer dan zestig, doch wij zullen ons tot de meest bekende beperken.

Niet lang nadat de Zuidhollandsche Waard hare omringing gekregen had, liep zij op

21 januari 1288 in, tengevolge van een hevige storm. Melis Stoke schrijft in zijn Rijkroniek over dezen vloed:

*Suitlant verdranc oec mede
Ende ic ne weet ghene stede²
Bider zee, en ghinc al onder*

Tengevolge van dijkbreuken in Babiloniënbroek, of kortweg Broek, hadden in

1377, 1379 en 1393 belangrijke overstromingen plaats, die evenwel het goede gevolg hadden dat voortaan een toezicht op de dijken door dijkgraaf en gezworenen werd ingesteld.

De St. Elisabethsvloed, welke nu volgt, is de grootste en meest bekende overstroming: Tengevolge van 't vele uitvenen of moeren der achter de dijken liggende landen en de verwaarlozing der waterkeeringen door de binnenlandsche oorlogen kon het gebeuren, dat door den drang van het zeewater van het zuidwesten en het Merwede water van het noorden op 18 november 1421, één dag voor St. Elisabeth, 72 dorpen werden verzwolgen en 10000 menschen in de Groote Waard verdronken.

Velen der geredden uit dezen donkere nacht, waaronder veel edellieden, vervielen tot den bedelstaf. Van dezen "*grouwelijken, bedroefden inbrek*" zegt Abraham Kemp³, werd niet alleen de stad Dordrecht van 't vast land gerukt, "*maar werden ook bijna heel Zuijd-Holland met veel Heerenhuijse en sloten*

¹ hiermede wordt bedoeld het land ten Noorden van de Meierij van 's-Hertogenbosch tot de Maas

² stede betekent hier plaats

³ Leven der doorluchtige Heeren van Arkel, ende Jaar-Beschrijving der stad Gorinchem tot der jaren 1500

daar door vernield". Tot de weder drooggelopen 25 dorpen behoorden ook de beide Dussens, waarvan echter evenals van het Kasteel veel was verwoest; zoo hadden van het slot slechts de geweldige torens en keldergewelven stand gehouden.

Om in dezen troosteloozen toestand verbetering te brengen vestigde Graaf Jan van Beieren op 6 april 1422 een ordonnantie uit ter herdijking van de Grootte Waard, maar deze poging tot herstel stuitte af op den onwil der bewoners der Landen van Altena en Heusden, benevens die van Sprang, 's-Gravenmoer en Besoyen. Bovendien beval Jan van Beieren zijn dienaar Killenog op 12 December van hetzelfde jaar, om de roovers van het Land van Altena te "vangen", die deze streken onveilig maakten. Lange jaren bleef deze toestand zo en zelfs werden nog in 1725 in een Vergadering der Staten van Holland en Westvriesland "Requesten" behandeld "*van Schouten en Geregte van de Dorpen en Ambachten gelegen in den Lande van Althena en van 's Lands van Heusden jegens de Heijdens*¹, *Vagebonden en Landlopers*²".

Van herdijking was evenwel niets gekomen en zoo bleef niet alleen de binnensee van Dordrecht tot Geertruidenberg bestaan, met hier en daar een met biezten begroeid eilandje, maar ook een onbeschermd groot stuk land ten oosten van den Biesbosch. Wagenaar³ vertelt, hoe iemand, die in 't jaar 1514 de geweldige waterplas met een groot schip bevoer, nog op verschillende plaatsen de toppen der torens van verdronken dorpen boven het water zag uitsteken.

Toch was de natuur reeds te hulp gekomen met een langzaam proces van landaanwinning, door aanslibbing ontstaan, de wisselwerking van eb en vloed in de beneden- en den aanvoer van klei uit de bovenrivieren. In geleidelijk sneller tempo ontstonden aldus platen en gorzen die successievelijk werden ingedijkt. Zoo kwam in 1461 allereerst het Oudland van Altena aan de beurt, daarna gaf Filips van Bourgondie aan zijn "*lieve neve Jacob grave tot Huerne, Heere van Altena*" bij handvest van 13 mei 1465 verlof tot het leggen van een dijk van Woudrichem langs Werkendam en verder van Dussen naar Drongelen, waarvan de tegenwoordige Oud-Altenasche binnenzeedijk, die het Oudland van het Nieuwland van Altena scheidt, het grootste deel vormt. Het handvest voor deze dijkage zegt woordelijk:

"beginnende in den lande van Althena aan den Woudrichemsche dijck bij de galge, opgaende over dat gat ant ambacht van Sleeuwijk van daen voerts die Merweden langs toe Werckendam aan, en alsoe tot die Wercke toe, tot Wielenstein ende van daen tot den Doveren gate toe, en de soo voort over die Corne aan die Dussen en de van daen sluitende aan heer Dirck verlaten van der Merwede".

¹ heijdens zijn hier zigeuners

² zie resoluties der Staten van Holland en Westvriesland van 1725

³ zie deel III van "Vaderlandsche Historie" door Jan Wagenaar

Bij Drongelen sloot de dijk aan den Noorder Maasdijk welke bij den St. Elisabethsvloed had stand gehouden. In 1552 volgde de indijking van den Vervoornschen polder, van 1640-'45 het Nieuwland van Altena en tusschen 1646-'82 de Zuid-Hollandsche of Nieuw-Dussensche polder.

Met de laatste indijking werden 1000 kostbare bunders land gewonnen, welke door de "Grafelijkheid" verpacht werden.

In 't begin der 16e eeuw begon ook de visscherij in den Biesbosch een bron van inkomsten te leveren.

De Maas splitste zich toen bij Hedikhuizen in twee takken, een naar het Noorden, de Maas, oorspronkelijk een kanaal, dat in de 9e eeuw naar Woudrichem gegraven was, en een naar het Westen, de Oude Maas, die langs Doeveren, Drongelen en Dussen tot bij het latere Keizersveer en vervolgens dwars door het tegenwoordige Noordbrabantsche deel van den Biesbosch liep. De Oude Maas was dus de oorspronkelijke Maas, welke door afdamming bij Oud-Heusden tot een binnenrivier werd.

We zijn in staat, ongeveer het tijdstip vast te stellen, waarop zich de beide Dussens eenigermate in hun normale toestand hadden hersteld. Men moet dan weten, dat de verschillende parochiën in het Bisdom Utrecht, waartoe destijds ook de Dussens behoorden, voor den bouw van den Utrechtschen dom als algemeene Moederkerk jaarlijks een zekere som, reportaciones (aalmoezen) offerden, welke op een lijst achter de namen der betrokken parochiën door de collectoren werden genoteerd. Op deze lijst nu vindt men na den ramp van 1421 slechts de bijdragen vermeld der twee Dordtsche kerken benevens die van Munsterkerk.

Deze drie parochiën waren dus nog bij machte geweest, om voor den bouw der domkerk bij te dragen, terwijl voor 't jaar 1450 ook weder Muilkerk genoemd wordt, zoodat we mogen aannemen, dat de beide Dussens zich omstreeks dien tijd, althans gedeeltelijk, weder hersteld hadden. Voor de jaren 1467 tot 1496 missen wij die bijdragen weer, terwijl Dussen in 1514 ook geen geestelijke bezat.¹

Wat de totale bedijking van Dussen Munsterkerk betreft, deze heeft zich pas kort vóór 1628 voltrokken.

Dat Dussens bevolking zich na watervloeden materiëel telkens weder betrekkelijk snel herstelde, dankt ze niet alleen aan het spoedig drooglopen harer landen, maar ook aan de belangrijke aanwinsten van vruchtbare gronden na nieuwe indijkingen. De welvaart eener bevolking hangt immers af van den aard des bodems.

Niet alleen waren het de vele stormvloeden, welke het land onder water zetten, maar ook de verplichte inundaties tot afwering van oorlogsgevaar, zooals bij de inval van het Spaanse leger bij 't begin van den tachtigjarige oorlog en die der Franschen in 1672, 1711, 1793 en '94. Ook deze overstromingen berokkenden groote schade aan de te veld staande gewassen.

¹ zie hierover Schutjes deel I

De overstroming van 1579, welke wij nu laten volgen, betrof in hoofdzaak de dorpen van de Langstraat, maar ook Dussen, want de Resoluties der Staten van Holland en Westvriesland vermelden, dat ook Dussen kwijtschelding van belasting op de algemeene middelen had verzocht; ook werd in de Vergadering van 21 mei 1579 gewag gemaakt van de in den tachtigjarigen oorlog veroorzaakte "*lasten van de Ruijters ende Soldaaten geleden*".

Na Dussen waren ook Eethen en Meeuwen met hunne requesten gevolgd.

Voor het onderwaterzetten in oorlogstijd waren in het Land van Altena de militaire inundatiesluizen gebouwd in de linker Maasdijk boven Hedikhuizen, Woudrichem en in den Altenaschen zeedijk aan de Bakkerskil.

De doorbraak van den hooge Maasdijk bij Wijk in 1584 volgde dus reeds vijf jaren later. Dijkgraaf en Heemraden wezen in hun request op de noodzakelijkheid, dat deze dijk, die nog steeds "*ongerepareert*" was gebleven, hersteld werd, en hoe dit verzuim had moeten leiden tot groote schade voor "*Geboomte en Plantage*".

Wel had het Dijkbestuur bevolen, dat op 1 juni 1586 het herstel der dijken moest zijn begonnen, maar dit plan werd weer verijdeld door een inval van het Spaansche leger, dat een brug had geslagen over de Maas, zoodat "*de Ruijters en de knegten het geheele Land van Heusden hebben geplonderd ende soo seer berooft van Koeien en Paarden ende allerhande Meuble ja oock de Inwoonders gerantsoeneerd, dat dan meestal van de selve Inwoonderen benodigt zijn geweest uijt het voorsz. Land van Heusden te vertrecken, zoodat met de reparatie van 't voorsz. perceel Dijck heeft moeten postponeeren ende achterwege laten*".

Dussen was door deze rampen wel zeer verarmd, wat uitkwam op de Vergadering der Staten van Holland en Westvriesland van 22 februari 1607: "*Op de requeste van Schout, Gerechte en Ingezetenen van den Dorpen van de Dussen om te hebben qwijtscheldinge van hare achterstallige verpondingen en contributie is geappoincteert.*"

"Anno 1610, den 2 Februari voor den dageraedt brack den dijck tot Hedickhuijsen door ende twee uren daarna in den daghenraedt tot Vlijmen", aldus Jacob van Oudenhoven in zijn "Beschrijvinge van het Land van Heusden" en wel in de kroniek "Inbreuck van water". Ook nu weder werd "ten aensien van hare schade door inundatie in de Staten Vergadering van 12 maart 1610 kwijtschelding gegeven van contributie aan de requeste van die van den Dorpen van den Dussen".

We maken een sprong van meer dan een eeuw tot de overstroming van Kerstmis 1740: Even na middernacht van den eersten Kerstdag werd ook Dussen opgeschrikt door een onheilspellend torengeklep; wederom was de dijk bij Hedikhuizen doorgebroken en in korten tijd het land in een onafzienbare water- en ijsvlakte herschapen. De Saterdagsche Rotterdamsche Courant No.3 van het jaar 1741 schreef over deze ramp:

Heusden 1 januari. Het vee, 't geen door de overstroming is verdronken, is bijna onnoemelijk. Daer zijn Boeren, die 40 stuks verloren hebben, en de armoe en gebrek die men sich in 't Land bij die

noch in haer huijsen op solders zitten en in de kerken en op de Torens gevlucht sijn is soo groot, dat het met geen pen te beschrijven is. Men heeft 2 à 3 dagen met brood van het eene Dorp na het andere gevaren; en tot Genderen zaten op de Toren 24 kleine kinderen, een vrouw die hoog swanger was, en dan noch wel 14 à 15 oude Luijden, die in 2 dagen en nagten geen brood, vuur of ligt hadden gehad, en op het sien van het brood bijna vogten, wie het eerst soude hebben.

Uit de lange lijsten der “subsidiën, door hun Edele Grootmogende en Edelmogende” aan de noodlijdenden van verschillende streken toegestaan, vermelden wij slechts tweektal posten:

Aan die van 't Land van Heusden ter goeder Reeckening en tot subsistentie als vooren volgens haar Edel Mogende Resolutie van den 9 jan. 1741 ----- f.19000.

Aan die van 't Land van Heusden ter goeder Reeckening en tot bekraging van den Dijk volgens hare Edele Grootmogende Resolutie van 18 en die van Edelmogende van den 23 beiden januari 1741 ----- f.20000.

Voorts werden de dorpen Dussen-Munsterkerk en Muilkerk vrijgesteld van de ordinaire verponding voor de jaren 1740 en '41 en voor reparatie van de pastorie en de kerk een som van f. 1359 en 11 stuivers uitgekeerd. Ook Eethen en Meeuwen ontvingen ondersteuning voor het herstel hunner kerken, pastoriën en schoolhuizen.

Het Doopboek van Dussen vermeldt nog hoe op 23 Maart 1741 wederom het water de kerk in stroomde, waardoor de doopplechtigheid dermate gestoord werd dat zoowel Ds. Halmans als zijn gemeente haastig een veilig heenkomen zochten en de namen der kinderen van Jacob Biesheuvel, Lambert Donkersloot, Sijmen Huijmen en van Gerrit van Dijk (laatst genoemde woonde in Babiloniënbroek) oningevuld bleven, terwijl de koster Jacobus Hagoort aantekende: *De naam van dit kind is wegens overstroming . . . ontgaan.*

De landmeter D.J. Glimmer leverde een verslag van den watervloed van 14 en 15 november 1775, die zich over een groot deel van 't land uitstreckte, en schreef daarin o.a. over Dussen: *"Te Dussen stroomde het water in den ruim duizend en twintig bunders grooten polder meer dan 125 ellen hoog over de dijk, waardoor de gansche streek onder liep, huizen spoelden weg, beesten kwamen om en vier of vijf menschen verdronken"*. Het getal der verdronkenen bedroeg inderdaad vijf; dit waren Pieter Chadlijn begraven op 16, Maria de Bot, huisvrouw van Jan Aarts begraven op 17, Jan Aarts en Geertruid Wijtvliet, beide op 18 en het kind van Jan Aarts begraven op 19 november 1775. Ook nu weer werd aan de beide Dussens remissie van verponding verleend. In hun requesten lezen wij, dat het niet alleen het verwoestende water was, dat zijn onheilen had gesticht, *"maar ook oordelen en plaagen waarmede In- en Opgezetenen sedert eenige jaaren soudon weesen besogt als de langdurige Veepest, mis- of seer schrale gewassen en ingesamelde Graanen door het ongedierte van Rotten Muijsen en verder wegens de merkelijke schaade aan de Landerijen en hunne Districten*

souden weesen toegebracht door het gemis van hunne gewone uitwatering, soodikwijls en soolange de Baartwijksche Overlaat heeft gewerkt". Zo werd ook tengevolge der schade aan de lande door de werking van de Baartwijksche Overlaat over de jaren 1776, 1777 en 1778 remissie van de ordinaire verponding verleend aan verschillende dorpen en de Landen van Heusden subsidiën voor de beschadigde gebouwen.

Ook de muizenplaag en groote zwermen sprinkhanen brachten toen groote schade aan den landbouw toe; hiervan lezen we reeds in een schepenakte van Dussen-Munsterkerk van 15 juni 1696 en in die van 6 januari 1705, waarin Jean Louis van der Schueren van Hagoort, de Heer van deze heerlijkheid "*ter saecke van de muijse die alles bij na hadden opgegeten een half jaar kwijtschelding van landpacht over de jare 1700*" verleende.

In 1700 lezen we nog in het rechterlijk archief van Dussen-Munsterkerk, "*dat het Godt Almachtigh belieft heeft in dese jaere 1700, de voorsegde polders (n.l. de Zuid-Hollandsche) toe te senden een extra ordinaire menigte van ratten en muijsen*" en in een attest van Schout en Gerechten van dezelfde heerlijkheid namens de pachters der Grafelijkheidslanderijen, gelegen in den Zuid-Hollandsche polder onder Dussen, luidde het alweder dat

"het God Almachtigh belieft heeft in desen jaere 1702 ende int beginne vande jaere 1703, de voors. polder toe te senden alsulcke horrible groote menichte van muijsen dat daer door niet alleen het koorngewas op de meeste plaetse seer ellendigh is opgegeten, ja soo jammerlijck dat verscheijde kampe, die albereijts gemaijt waren daer op sijn blijven staen ende niet weerdigh vant velt gehaelt te werden, ende het weijnige graan dat de pachters nog in hare bergen en de schueren tot groote koste hadden versamelt vant ongedierte soo gansch jammerlijck is vernieticht dat arbeit nauwelijcks waardig was, dat de meeste weijlanden door dat ongedierte soo horribel sijn doorvroed, van gras ontblood ende gronden soo vervalst ende stinckende gemaect, dat de voors. pachters die egene andere landen ergens hebben connen behouden door gebreek van gras uijt hare melckbeesten weijnigh proffijt ofte voordeel hebben gehaelt ende de vette beesten ten deele bijna voor mager gelt hebben moeten uijt de hand smijten, ende aengaende saijlande dewelcke de pachters met ploegen tomervegen ende graven tot groote kosten hebben wederom bequam gemaect".

En nogmaals op den rechte dag van 10 januari verklaren Schout en Gerechten "*ter instantie en versoecke van Hendrick Lensen, Oth Willem Walraven, de Wed: van Johannes van Ouwerkerk, Wouter Simons Lensvelt ende Michiel Lamberts de Bruijn ende meer andere, alle pachters ende bruijckers van hoeven ende landen gelegen onder Dussen Munsterkerck ende aldaer op desselfs hoeven soo verre wij gesien hebben ende op meer andere plaetsen in de bergen ende schueren, dat het ongedorsse stroo ende koorndae in leggende door de muijsen ten meeste deele is te niete gemaect ende verdorven, ja soodanigh dat het selven uijt de bergen ende schueren hebben ongedorssen wegh gesmeten ende op de missie gedragen, alsoo de beesten tselve niet wilde eeten, gelijk ons oock verscheijde dorssers verklaerden. Gevende redenen van wel wetenschap, dat t gene voors. is*

alsoo waer ende waerachtigh is, ende tselve miserabel was om te sien; in oirconde bij ons onderteeckent op den 10 jan: 1705

*A. Elandt Antonie van Nieuwaert
1705*

Overstroming Februari 1795.

Na een rust van ongeveer 20 jaren brak, ten gevolge van ijsverstoppingen in 't benedenste deel van de Maas, de Maasdijk bij Hedikhuizen en Haarsteeg¹ al weder door. Bij eerstgenoemd dorp alleen waren drie groote gaten in den dijk geslagen. De Rotterdamsche Courant van 21 maart 1795 schreef "het gansche Land van Altena en van Heusden zijn soo jammerlijk onder water gezet, dat er verscheidene huizen zijn weggespoeld en veel vee verdronk en ook menschen, welk getal men nog niet weet te begrooten."²

De strenge vorst, onze vijand, bleek evenwel de bondgenoot der Franschen te zijn, die over de ijsvloeren van Maas, Waal en Rijn onze landen binnentrokken terwijl de inundaties tot afwering van de vijand ook groote schade met zich brachten.

In juli 1795 verzonden de Municipaliteiten van Dussen-Munsterkerk en Dussen-Muilkerk het navolgende Request:

*Aan de Provisioneele Representanten
van het Volk van Hollant,³*

Geven te kennen de Municipaliteiten van Dussen Munsterkerk en Dussen Muilkerk

dat de Landen onder de voorschreve bijde Plaetsen gelegen, zo wel als alle de In en Opgezetenen van dien meer als andere door den oorlog en zijne Rampspoedige Uijtwerksels geleden hebben, nadien dezelve voor de aanval van vreemde troupes met Hollands krijgsvolk zijn beswaard geweest en door de coupures in de dijken en het doen van buitensporige Inundatien het passeren en repasseren van allerlei krijgsvolk het Inquartieren van dezelve en eijndelijk het voldoen van zeer vergepousseerden requisitien zijn geepuiseert dat er nauwelijks een ingezetenen gevonden word, die vermogend is, zijne s'Lands en Dorpslasten op te brengen terwijl de rijksten met de armste in staat van gelijkheid is gebragt sijnde nog veele landen met het water bezet en veele huijzen door de overstroming geheel bedolven en andere ingestort.

Dat dit meestal immers wat de coupures en de dijken en de herhaalde Inundatien betreft, gedient heeft tot Defensie van den Landen waer van de toegebragte schade bij eene nauwkeurige opneeming bedraegt f 38493 terwijl de laaste overstroming een schade van f 33193¹⁵ heeft veroorzaekt en mits dien eerstgemelde f 38493, een post is, die door het gemeene Land moet gedragen worden.

¹ thans gemeente Vlijmen

² zie Rotterdamsche Courant van 21 maart 1795.

³ Dit request komt voor in het rechterlijk archief van Dussen-Munsterkerk, Register R6 in het Rijksarchief van Noord-Brabant gedeponeerd.

Dat eve zeer tot lasten van den Landen behooren die kosten welke geimpendeert zijn in 't amoveeren van den Dijk in de Oude Maas en de betalingen gedaen aan menigvuldige Gidsen en andere Uijtgaben, en eijndelijk voor de requisitie aan de Fransche opgelevert', so in ossen, koeijen, hooij, strooij, haver, tarw, wagen en sleevragten, 't gene met elkander bedraagt f 8536 't welke uit dorpskasse heeft moeten genomen en ten deesen nog aan de Ingezeetenen verschuldigt is, ende t'gene alles ter eerste requisitie specificq kan opgegeven worden.

Dat hier bij komt dat menigte Perceelen Lands niet hebben kunnen geploegt min besaajt worden, en voor anderen geene granen genoeg voor handen zijn en geweest en geen genoegzaam getal van rundvee en paarden om de weijlanden te beslaen, en het werk in ordre te doen, terwijl een ander van alle voorraad is berooft geworden.

Dat de supplianten sig gereed makende, om alle de pretensien in ordre te brengen en daer van ter plaetse daer het behoord voldoening van de voorschreeve onderschijdene posten te vragen, ontvangen hebben het Decreet van deze vergadering van den 17 Julij jongstleden tot het doen eener geforceerde geldligting, geen kans altoos zien, dat zo lange de voorschreeve kosten van f 38495 en van f 8536 niet zijn gevalideert, en betaelt en onder d'Ingezetenen elk na mate zijner pretensien verdeelt, en geene mogelijkheid altoos exteerd, om van eenig ingezetenen ses percent van zijne bezitting te verkrijgen, off slegte nu een daar van op te doen.

Dat de supplianten bij hun medeburgers en ingezetenen geene onwilligheid maer in hunne toestand eene volstreckte onmogelijkheid gevonden hebben, om voor als nog eenige hoegenaamde laste te voldoen, waarom de supplianten vertrouwen dat bij provisie het Decreet van 17 Julij 1795 met de daar opgevolgde Publicaties en aenschrijvinge buijten werkende kragt zullen worden gehouden.

Weshalve soo keeren de supplianten sich tot deze vergadering, versoekende dat deselve gelieve te verklaren, dat de In- en Opgezetenen van Dussen Munsterkerk en Dussen Muilkerk bij Provisie zullen blijven geeximeerd van de verpligting om in de geforceerde geldheffing te participeeren, ter tijd toe dat derzelve pretensien ten lasten van den landen zullen zijn geliquideert betaald en onder de Ingezeetenen elk na mate zijner pretensie zal wezen verdeelt.

En dat hangende de Deliberatien de supplianten soo voor sig zelve als de respectieve In en Opgezetenen van Dussen Munsterkerk en Dussen Muilkerk moge worden gehouden voor diligent

't Welk doende Etc.

(was get.) M:H: van Son Hz.²

¹ De Rotterdamsche Courant van 20 Januari 1795 bevatte het volgende Bulletin van 8 Januari 1795:

Den 7 dezer liet zich een sterke patrouille van vijandelijke kavallerij en infanterij op de Waaldijk, bij de Coupure van Dalem zien, doch werd genoodzaakt door eenige kanonschoten op den Waaldijk, bij de Coupure.

² M.H. van Son Hz. was de procureur, die het request had opgesteld

(volgt Appointement)

Zij deeze Requeste gesteld in handen van het Committe van Finantie om de vergadering met te rug zending van de zelve op 't spoedigst te dienen van advis.

*Actum s'Hage den 31 Augustus 1795
Ter ordonnantie van de Representanten
van het Volk van Holland
(was get.) Dirk de Weille*

Doorbraak bij Hedikhuizen op 21 februari 1799. Het was op Donderdag 21 Februarij 1799, toen de beruchte dijk van Hedikhuizen al weder op drie plaatsen tegelijk doorbrak en ook de zeedijk bij Oud-Heusden bezweek.¹ Met geweld drong het water de stad Heusden binnen en de toestand der dorpen was deerniswaardig. Reeds in 't laatst van Januari was de Waal bij Nijmegen tot 15 voet gewassen, ten gevolge van geweldige ijssdammen, welke in Duitschland, vooral bij Keulen, ontstaan waren. De Rotterdamsche Courant van 20 Februari 1799 meldde, dat het dorp Haertsteeg was weggespoeld en slechts een klein deel van de Roomsche Kerk gespaard gebleven.

Mr. Joannes Franciscus Leemans², Representant der Eerste Kamer van het Wetgevend Lichaam der Bataafsche Republiek en Dijkgraaf van Stad en Lande van Heusden, leverde van deze overstroming op 9 April 1799 een Verslag aan het Uitvoerend Bewind, waaruit blijkt, dat het bedrag der geleden schade voor Dussen Muilkerk f 18902 en voor Dussen Munsterkerk f 44752 bedroeg.

30 Januari 1809 brak bij Rijswijk de Maasdijk door, nadat op 15 December 1808 een felle vorst was opgestoken, waardoor zich al spoedig veel drijfjfs op de rivieren vertoonde, dat ging kruien en den Maasdijk deed bezwijken, waardoor de Landen van Altena en Heusden overstromden en ook Dussen-Muilkerk aan de zuidzijde van den Polder Zuideveld bovendien de dijk doorbrak.

Op 31 Januari bracht de secretaris van het College van Dijkgraaf en Hoogdijkheemraden van het Land van Altena over dezen ramp aan den Land-Drost van het Departement Maasland, C.G. Aultman, het navolgende rapport uit:

*Dijkgraaf en Hoogdijk Heemraden
Van het oud-land van Altena
Aan
Den Quartier Drost in het 3e quartier
Mijn Heer de Quartier Drost*

Wij zijn dan eindelijk mede des slagtoffers van het geweld des waters geworden. Gisteren avond voor 9 uren is onzen dijk boven de Kol onder

¹ Zie: "Beschrijving van den Watersnood in 1799" door Cornelis Zelissen.

² Mr. J.F. Leemans werd op 7 December 1767 te Heusden geboren en was o.a. ook secretaris van het Prov. Comite van Holland betreffende de doorsnijdingen en verdere werken op de bovenrivieren 1798

Rijswijk besweeken ter lengte van 25 Roeden en een grondgat welker diepte nog niet kan bepaald worden.

Men heeft nog vier a vijf verzakkingen of om beter te zeggen afvullingen van binnen aan de Rijswijkse, Giesense en Andelse dijk gehad welke ogenbliklijk hoewel met veel moeite zijn hersteld en verzekerd geworden. Op vele plaatsen heeft het water 2, 2 ½ en 3 voeten op den Dijk langs de Maas gestaan, het welk zo als UwEd. lichtelijk beseffen zult veel werkzaamheden zoo in uitgestrektheid als hoogte heeft gekost terwijl er bergen van ijs op en over de Dijken geworpen, die geheel de passagie en op die plaatsen onse werkzaamheden verhinderen; te Sleeuwijk heeft mede het water op den Dijk gestaan, waar tegen mede kistingen zijn moeten aangelegt worden hoe wel van minder belang.

De werkzaamheden blijven bij ons nog groot om voor alles te zorgen wat de ingezetenen van een overstroomd land vordert en de liefdadigheid van onze Goede Koning¹ en quartier Drost in dit district smeken.

Bevelende deze onze zo zeer geslagene in en opgezetenen in UwEd. Gestr: ondersteuning en protectie.

Mijn Heer de quartier Drost

UwEd Gestr. Gehoorzame

Dienaar

Dijkgraaf en Hoogdijkheemraden van

het Oude Land van Altena

Ter ordonnantie van de zelve

W. v.d. Colff

Zoo sterk was de vloedstroom, dat zelfs de toren van Dussen ineen stortte en tal van huizen groote schade leden. Het begraafregister van 's-Grevelduin Capelle toont U nog zijn uitgebeten plekken van 't vloedwater en de aantekeningen van den koster bevestigt den grooten ramp:

“Tussen de nacht van den 30 en 31 Januari 1809 is dit boek met den vloed mede weggespoeld en wederom opgevischt.”

En in het koor der kerk van Babiloniënbroek vonden gedurende een maand een 80-tal dakloozen een toevlucht. Een kopergravure van R. Vinkeles, welke in Noord-Brabant nog hier en daar de wanden siert, heeft deze bange uren vereeuwigd. Ook in den toren van Meeuwen werd ons op de eerste verdieping de plek gewezen, waar vele vluchtelingen om een geïmproviseerden haard hunne verkleumde leden hadden verwarmd.

Te Dussen vluchtte ieder, zoo goed hij kon, met zijn have en vee naar de hoogste punten; vele huizen stortten in en spoelden weg, waaronder ook een schuur met een zestal koeien, die allen verdronken. In verschillende transportakten van 't jaar 1809 leest men van 't verkoopen van “door de j.l. overstrooming zeer ontrampaneerde huisjes met Erfjes, gelegen aan 't riviertje de Dussen” door den Schout Wouter Hagoort en de Leden van 't Gemeentebestuur Hendrik van Kooten en Gerrit de Rooij voor f 20 ieder.

¹ Koning Lodewijk Napoleon

Overstroming op 24 Februari 1837 waarbij in de Langstraat en ook in Dussen een hevige storm woedde, waarvan de Rotterdamsche Courant van 2 Maart 1837 een uitvoerig verslag geeft. Slechts een klein fragment citeren wij hieruit:

“Op den polder Jannezand zijn vijf menschen verdronken en hebben een weduwe en hare zes kinderen, die een huisje aan den buitendijk van den Dussensche of Zuid-Hollandsche polder bewoonden, hun graf in den vloed gevonden.”

De overstroming van 18 Januari 1849, veroorzaakt door een zwaren ijsgang van den Rijn en de Waal, was aanleiding tot den volgenden oproep in de Rotterdamsche Courant van 3 Februari 1849:

De Burgemeesters der onderstaande Gemeenten vinden zich verplicht, een algemeen beroep te doen op de weldadigheid hunner Nederlandsche Landgenooten.

Door de noodlottige overstroming der Landen van Altena en Dussen zijn meer dan 5000 bunders onder water gezet. Een aantal ingezetenen, geheel van hun bestaan beroofd en broodgebrek lijdende, kunnen door handenarbeid in hunne behoeften niet voorzien, terwijl de meer dan uitgeputte gemeenten – en armenkassen buiten staat zijn in dezen klimmenden nood hulp te verschaffen.

De laatste stormen hebben deze ramp in eene hooge mate verergert, daar de schamele woningen van zeer vele dezer ongelukkigen door de golfslagen zijn vernield en, zonder krachtadigen bijstand van elders niet kunnen worden hersteld, om zoovele noodlijdenden, die thans bij hunne dorpsgenooten worden gehuisvest en verzorgd, weder onder te brengen.

De gezamenlijke Burgemeesters dier Gemeenten hebben zich alzoo vereenigd om de uit te reiken liefdegaven te ontvangen en dezelve onderling in billijkheid en naar mate der behoefte te verdeelen, vertrouwend, dat zij op meerdere plaatsen zich menschevrienden met deze inzameling en overmaking wel zullen willen belasten.

Den 29 Januari 1849

De Burgemeesters van

Almkerk en Uitwijk	M. Duijzer
Emmichoven en Waardhuizen	A.B. van de Koppel
Dussen	E.J. Stael
Andel	C. van Andel
Giessen	P. van Eeten
Rijswijk	H. van Ouwerkerk
Woudrichem en Oudendijk	H. van der Colff
Sleeuwijk	H.E. Verschoor

Om zich een denkbeeld te vormen, hoe Dussen door dezen watervloed getroffen werd, nemen we de Rotterdamsche Courant van 6 februarij 1849 ter hand:

Uit Dussen schrijft men ons, dat aldaar door de overstroming van den 18 Januarij 14 woningen zijn onder water gezet en grootendeels onbruikbaar geworden.

Eenige zijn reeds ingestort. Bijna 150 menschen, alle tot de arbeidende klasse behorende, zijn daardoor geheel ten koste van de gemeente gevallen, en hun onderhoud is te bezwaarder voor hunne dorpsgenooten, dewijl door de inundatie alle werkzaamheden stil staan.

De watervloed van 18 tot 21 Januarij 1863. Naar aanleiding van dezen vloed richtte het Gemeentebestuur de navolgende missive aan den Commissaris des Konings:

Dussen 5 Februari 1863

Wij achten het ons ten pligt Uwe Exc. ter kennis te brengen, dat van den 18den tot den 21sten Januari j.l. deze gemeente werd geteisterd door een buitengewoon hoogen watervloed, gepaard met hevigen wind, waardoor aan vele woningen (bijzonder die der arbeidende klasse) staande aan de buitenzijde der Zeedijken, aanmerkelijke schade is veroorzaakt, waartoe de eigenaren voor zooveel die tot de arbeidende klasse behooren, buiten staat zijn die te herstellen.

Verschillende huisjes der laatstgenoemde soort zijn geheel onbruikbaar geworden. Wij nemen tevens beleefdelyk de vrijheid de tusschenkomst van Uwe Exc. te verzoeken, ten einde zodoende eenige mogelijkheid bestaat, voor de van hunne woningen geheel of gedeeltelyk beroofde armen deezer Gemeente eenigen onderstand te kunnen erlangen, dewijl anders hunne herstelling alleen zoude komen ten laste van onze armenfondsen welke daardoor om hunnen slechten finantieelen toestand zeer zouden worden gedrukt.

Burgemeester en Wethouder van Dussen

De Burgemeester tevens Secretaris

(get.) Sprangers

De Wethouder

(get.) J.R. Verschoor

Aan

Z.E. den heer commissaris

der Koningin in de

Provincie Noord-Brabant

Uit de Opgaven der geleden schade bleek, dat deze een bedrag van f 2925 beteekende.

Het lijkt ons toe, dat de overstroming, welke nu volgt, die van 31 December 1880, eene van de omvangrijkste was, die ons land gekend heeft. Behalve Limburg en Noord-Brabant strekte zij zich uit over Gelderland en Zuid-Holland, doch wij beperken ons tot de Landen van Altena, Heusden en Dussen.

Vele Dussenaars herinneren zich dezen ramp nog levendig: Van Zaamen's en Thompsen's Almanak vermeldt in zijn "Korte Kroniek" als een formule:

1880 31 December: Dijkdoorbraak bij Nieuwkuik. Vreeselijke overstroming van het Land van Heusden en Altena, grooter ellende dan 1861, 42 dorpen met 26000 inwoners en 20000 hectaren vruchtbaar bouwland overstroomd, 500 stuks vee verdronken.

En de N.R.C. van 1 Januari, 1881 berichtte uit Waalwijk:

Ten gevolge van den storm is heden nacht om 2 uur de dijk achter Vlijmen, behoorende aan de Stad en het Land van Heusden en Altena doorgebroken en wel over een lengte van circa 60 M, welk gat nog steeds grooter wordt. Nieuwkuijk, een groot gedeelte van Vlijmen, geheel Elshout, Wijk, Genderen, Dussen, Heesbeen en Herpt en geheel het land van Altena stonden daardoor binnen weinige uren totaal blank.

Een later bericht, van 4 Januari, luidt:

Te Dussen Binnen staan alle woningen diep onder water; op het Kasteel aldaar zijn zeven en veertig gezinnen gehuisvest tot zelfs in de toren.

De dijk was over een lengte van meer dan 100 M bezweken, in het Land van Altena overstroomden 8 dorpen, acht kleine en vijf groote aken, bemand met 16 schippers uit 's-Hertogenbosch boden ijlings hulp en een 25-tal militairen hielden daarbij toezicht. Wat vluchten kon, was gevluht uit de overstroomde dorpen en velen vonden een toevlucht in 't arsenaal van den Bosch. Toen op Nieuwjaar bovendien de dijk bij Cuijk 't begaf, werd de omvang van den ramp nog aanmerkelijk vergroot.

In Dussen hadden met behulp van ladders nog velen getracht hun zolders te bereiken. Ofschoon op 6 Januari door een sterken wind uit het oosten het water langzaam begon te vallen, stortten door den fellen wind toch vele huizen in.

De omtrek geleeke een onafzienbare zee, waarop zich vaartuigen met levensmiddelen in verschillende richtingen naar de boven het water uitstekende daken af en aanvoeren. Alleen in Dussen, zoo vermeldden de couranten, waren een zeventigtal woningen te gronde gegaan. Groote advertenties met het opschrift **WATERSNOOD** vulden de dagbladen en schetsten in levendige kleuren den bitteren nood.

"Het eeuwenoude Kasteel, dat op een door boomen omringde hoogte gelegen is, verstrekte aan 300 vrouwen en kinderen huisvesting", zoo schreef men.

Dank zij de enorme verbeteringen in den waterafvoer is thans het gevaar voor Dussen en omliggende landen voor dijkbreuken en overstroming en zoo goed als bezworen: door het graven van de Nieuwe Merwede in 1850 werd wel reeds een groot deel van het water der Merwede beneden Werkendam zuidwaarts door den Biesbosch naar 't Hollandsch Diep geleid, maar de mogelijkheid van overstromingen was nog niet uitgesloten en de overlaten bij Beers, Heerenwaarden, Bokhoven en Baardwijk konden nog niet gemist worden. Deze werden pas overbodig, toen bij de wet van 26 Januari 1883 de Regeering besloot tot het verleggen van den Maasmond, waarbij een nieuw bed gegraven werd, dat gedeeltelijk den loop nam van 't Oude Maasje van Hedikhuizen langs Heusden naar de Amer en 't Hollandsche Diep en de tegenwoordige Beneden Maas van Heusden tot Woudrichem door schutsluizen afgesloten en gedicht werd. Daar de nieuwe rivier de waterloozing van verscheidene polders doorsnijdt, was het noodig hiervoor afzonderlijke afwateringskanalen te graven. Dit gaf aanleiding tot het ontstaan van het Noorder- en Zuiderafwateringskanaal. Na de afdamming bij Andel vloeien dus Maas en Waal niet meer samen. Thans kunnen de Dussenaren hunne hoofden rustig te slapen leggen, het tijdperk der overstromingen is afgesloten. Maar ook voor het N.O. deel van Noord-Brabant en de omstreken van 's-Hertogenbosch werd de scheiding van Maas en Waal en de heropening van het Oude Maasje een afdoende verbetering. Het waren niet alleen de watervloeden, ziekten en plagen, waarmede Dussen te kampen had, maar ook, we noemden dit reeds, hebben de geesel des oorlogs en hevige branden Dussen meermalen geteisterd.

Niet enkel van de middeleeuwsche binnenlandsche maar ook der buitenlandsche oorlogen heeft Dussen veel te lijden gehad; we noemden reeds de invallen der Spanjaarden in 1573 en 1586 en van die tijdens den Spaansche successie-oorlog en uit den Fransche tijd. Een schepenakte van Dussen-Munsterkerk van 2 Januari 1706 verschaft ons een beeld door een daarin opgenomen verslag van den toenmalige collecteur der verpondingen van beide de Dussens Adriaan Pistorius aan de Schouten en Gerechten dier beide heerlijkheden, welke op dien dag gemeenschappelijk waren vergaderd in het Rechthuis van Munsterkerk. Genoemde Pistorius vertelt dan eerst, hoe in den nacht van 22 en 23 November 1705

“een parthije vijantlijcke militie met twee commandanten, sterck twee en twintigh mannen gekomen waren aen Dusse Munsterkerk” en daar een huis hadden *“uijtgeplondert”*; toen naar zijn huis togen en hem zelf, na zijn huis *“'t eene mael geplondert”* te hebben, aangrepen, naar een aak sleepten en toen over de Oude Maas voerde. Vervolgens sleurden zij hem naar 't dorp Waspik, wierpen hem daarna weder in den aak tot zij in 's Gravenmoer een kar namen en hem daar op verder voerden naar Rije, in de “baronnie” van Breda. Vervolgens ging het naar Gilse; daar kwam het tot een gevecht met een *“partije van vrije Compagnie van Breda, sterck vier en twintigh mannen”*, waarbij beide partijen *“een gelijk verlies van doode en gequeste”* hadden en zich toen weer scheidten en de vijand *“met alle spoet met hem attestant*

voortvluchte tot het Dorp van Baerlo, ten deele ressorteerende onder Spaens Brabant.”

Inmiddels hadden de genoemde Schouten en Geregten

”in aller haast van dit voorval kennisse gegeven aende heer Commandeur van Geertruijdenberg, als sijnde de naest gelegen plaetse, alwaar Garnisoen was leggende. De selve heer met alle spoet heeft gecommandeerd dertigh ruijters onder het beleid van de Luytenant van der Schant, sijnde onder het Regiment van den heer Luytenant Generael Dompree, Dat de selve Luytenant van Schant de vijanden met soodanige neerstigheijt heeft vervolgt, dat gekomen sijnde tot Gilse voort: ende aldaer uijt de voorz: partije vande vrije compagnie verstaen hebbende, wat route de vijanden genomen hadden aenstonts noch eenige soldaten van die partije heeft opgenomen achter sijne Ruijters, en voorts tot Baerle gekomen sijnde, de voors: vijantlijke partije met voorsigtigheijt hebben geattaqueert en geslagen, hebbende verscheijden doodelijck gequest ende veertien gevangene gekregen, daer onder de voors: twee partisans of Commandanten vande meergem: vijantlijcken trouw ende selve binnen Geertruijdenbergh gebracht, door welck middel dan ook hij attestant, die tot dien tijdt toe bij de vijande was gevangen gehouden is verlost geworden, en tot Dussen voort: is weer gekeert, sulcx dat hij attestant die sijne verlossinge aen het goed beleid vande voorn: Luytenant vande Schant ende sijne onder hebbende ruijters neffens die vande vrije compagnie schuldigh is, gelijk vervolgens mede aen de selve niet alleen de voors: heerlijkheden van Dussen Munsterkerck en Muijkerck, maer nogte het geheele omliggende Landt ende plaetse verschult sijn, dat sij met sijn gedwongen om aen de vijant sware contributie off brandschattingen te moeten beloven”.

Deze verklaring van Adriaan Pistorius was geteekend door de beide Schouten en Gerechten der beide Dussens.

*A. Elandt
1706*

N. van Brandwijk

*Jan Antonij Stael
Michiel de bruijn*

*Joost van Oirschot
Arie van der Merwe*

En in 1711 viel op onverwachte wijze du Moulin in het Land van Heusden en roofde en plunderde zoo veel hij kon.

Van de eersten belangrijken brand in Dussen vinden we melding gemaakt in de Vergadering der Staten van Holland en Westvriesland van 8 October 1594 tijdens 't begin van de Spaanschen oorlog, toen ter bescherming dezer landen de Drost Boshuijsen met zijn manschappen door Dussen trok en het huis van zekeren Joost Aertz toen door brandende lonten vlam vatte. In genoemde vergadering lezen wij hierover:

Op het verzoek van Joost Aertsz, wonende aen Dussen omme te hebben eenigh consideratie-gelt van dat sijn Huijs in der voorleden doortocht het ongeluck van brandende lonten van het Volck van den Drost Gul: Boshuijsen, was verbrand, waerdigh omtrent twee hondert vijf en twintigh guldens; in aensieninghe van de armoede ende bederffenisse van den

suppliant, is uijt gratie geaccordeert (sonder in het versoeck gehouden te zijn) honderd ponden van 40 grooten het pond, daer van ordonnantie verleend sal worden.

Verder zullen nog wel heel wat huizen zijn afgebrand. Met een gerust geweten doen wij een stap van drie eeuwen verder. En nu iets over groote branden.

De oude Rotterdamsche Courant van 21 April 1842 bevat een verslag over den grooten brand van 1842:

Te Dussen bij Woudrichem is in den nacht van den 13 op den 14 dezer in eene boerenwoning brand ontstaan en zoo hevig toegenomen, dat vijf huizen en schuren benevens de fraaije roomsch-katholieke kerk en pastorij daardoor in den asch zijn gelegd.

Deze kerk was pas in het jaar 1826 aan den Ouden-Zeedijk bij de Sluis gebouwd; ze had een toren en orgel. Noch van dit kerkgebouw, noch van de pastorie vermocht men iets te redden.

Gelukkig werd na dezen ramp een landelijke subsidie toegestaan, waardoor de nieuw benoemde pastoor Henricus van Gennip, geholpen door de milde bijdragen van eenige particulieren, een nieuw pastoraal huis kon bouwen en op 29 Mei 1845 de nieuwe parochiekerk door de bisschop van Gerre, Johannes Zwijsen, plechtig werd geconsacreerd.

Van dit droevig tooneel werd een halve eeuw later een reprise geleverd, welke den brand van 1842 evenwel in hevigheid nog verre overtrof. We bedoelen die van 24 Augustus 1892, welke in de Nieuwe Rotterdamsche Courant van 26 Augustus 1892 uitvoerig beschreven wordt:

Midden in het land van Altena, pl. m. 2 uur Z.Z.W. van Woudrichem en ongeveer 5 kwartier O.N.O. van Geertruidenberg ligt het landbouwdorp Dussen, in drie parochiën verdeeld, namelijk Dussen-Muilkerk, Dussen-Munsterkerk en Dussen-Polder.

Het fraaisten daarvan, de eigenlijke kom der gemeenten wordt gevormd door Dussen-Munsterkerk. Midden in die kom staat of liever stond een flinke boerenstelling met een kapitale schuur daartegenover behorende aan

..... [enige regels ontbreken in de copy van het manuscript]

in de schuur.

Alle man was in de weer toen plotseling brand werd bespeurd: die vond in de droge granen en het hooi zooveel voedsel, dat de gansche schuur in een oogenblik in lichte laaie vlam stond.

Het huis van Verhoeven aan de overzijde vatte evenens spoedig vlam, en nu was aan een blusschen niet meer te denken, te meer daar de gemeente slechts in bezit is van eene kleine handspuit en alle schuren in den omtrek nog met riet gedekt zijn. Van het eene huis op het andere sloeg de brand over tot het vuur ongeveer 80 M. verder de herberg van W.J. Hesels en het prachtige nieuwe woonhuis van de dames de Witt

had in vlam gezet. Daarop volgt n.l. de haven en aan de overzijde stond het nieuwe raadhuis en de prachtige katholieke kerk met ± 30 M. hoogen toren. Iedereen dacht, dat hier het einde van de brand zou zijn, zoodat velen zelfs al hunne goederen en kostbaarheden naar de kerk brachten, waarheen zelfs het lijkje van een kind uit een der brandende huizen was vervoerd.

Toch bleek het vuur te machtig. Toen de beide groote schuren met graan naast het huis der dames de Witt in vlammen opgingen, en een kolenschip dat in de haven, die op dat ogenblik door de eb zonder water was, eveneens in brand vloog, toen verhieven de vlammen zich zoo ontzettend hoog, dat de klankborden in de galmgaten van den toren vlam vatten en de ganschen toren weldra eveneens in vuur stond.

De kerk volgde spoedig en het raadhuis eveneens. De vuurzee bood nu een prachtig schouwspel aan, vooral toen de toren omstreeks vier uur wankelde en instortte. Nog enkele schuren en woonhuizen volgden, maar de wind, die eerst W.N.W. en daarna vlak W. was geweest, kromp tot Z.W. en dat was het behoud van verscheidene belendende perceelen, onder andere voor het fraaie klooster en de pastorie, die op korten afstand van de kerk gelegen zijn. In de andere richting stuitte het vuur op de met pannen gedekte herberg van Beurden, maar hier wisten een groot aantal flinke mannen, die een keten gevormd hadden en elkander het water met emmers aangaven, zich zoo krachtig te weren, dat dit huis, ofschoon het veel schade bekwam, toch behouden bleef.

Het blusschen werd ten zeerste belet door de gesteldheid van het brandende gedeelte van het dorp, dat in twee rijen langs den dijk, die den eenigen rijweg vormt, is gebouwd. Die weg was door de hitte niet te genaken, zoodat men uit de tuinen aan den voet van den dijk achter de woningen hulp moest aanbrengen.

Dat dit niet goed mogelijk was met de geringe hulpmiddelen, waarover men beschikte, is licht te begrijpen, ofschoon ook de spuiten van Meeuwen en Almkerk waren aangerukt. Eerst te 10 uur ongeveer, toen het vuur geen voedsel meer vond, vooral door een flinke regenbui, was het gevaar voor het overige gedeelte van het dorp geweken.

Groot is de verwoesting in dien korten tijd aangericht; niet minder dan 27 perceelen, waaronder Kerk, toren, raadhuis, telefoonkantoor en verscheidene heerenhuizen liggen in puin en vormen eene onafgebroken, rookende en smeulende massa.

Twintig huisgezinnen zijn van dak beroofd en hebben alleen door hulpvaardigheid hunner dorpsgenooten tijdelijk een onderkomen gevonden. Het fraaie raadhuis was eerst 10 jaren geleden na den ramp van Nieuwkuik, waaronder ook Dussen zeer leed, gebouwd, terwijl de kerk en de toren, die ook in 1842 afbrandden van 1843 dagteekenen.

Ook daarin is alles, zelfs het goed, dat anderen gebracht hadden, totaal verbrand, wat vooral van den fraaijen preekstoel en het schoone orgel te

betreuren is; het lijkje¹, dat men daarin gebracht had, werd nog tijdig weder verwijderd.

De gansche ruine met zijne rookende puinhoopen biedt een allertreurigst schouwspel aan; de schade is nog niet met zekerheid op te geven, maar is zeer groot. Wel waren meest alle gebouwen geassureerd, maar het graan, waarmede de schuren gevuld waren, meestal nog niet, ook niet van den eigenaar, bij wien de brand ontstond.

Ook deze brand heeft weder bewezen, dat rieten daken en groote schuren in de kom van een dichtbevolkt dorp uiterst gevaarlijk zijn, voal wanneer zoo weinige en zeer gebrekkige bluschmiddelen aanwezig zijn, als ook hier het geval was.

Persoonlijke ongelukken kwamen niet voor.

Op de puinhoopen van het huis der dames de Witt bouwde nu de herbergier Heessels zijn Hotel de Zwaan, dat alzoo aan de overzijde van de vroegere herberg kwam te staan.

De in 1743 gebouwde windwatermolen aan de Molenkade in het vlakke Zuideveld brandde op

13 September 1935 af. Bij ons bezoek aan Dussen, in den herfst van genoemd jaar, zagen we nog slechts de verkoolden resten van den intiemen molen van het Zuideveld. 't Was juist kermis in Dussen toen omstreeks zeven uur in den avond plotseling een geroep van brand weerklonk, dat de blijde kermisgangers² naar de molen van Cornelis van den Oven deed snellen.

Geen feest kon een schitterender vuurwerk leveren dan deze brand, die zijn hoogtepunt bereikte, toen de brandende wieken begonnen te draaien, tot de lichtende resten neerploften.

Daar er reeds op den rechte dag van 18 Augustus 1712 sprake was van den watermolenaar van het Zuidderveld Aert Dirkse Casteleijn, kan het wel niet anders, of vóór 1743 had deze polder al een watermolen. De verbrande molen was voor f 15.000 geassureerd bij de Firma van Veeren en Veen, welke uitsluitend poldergemalen verzekerde. Deze som bleek ruimschoots voldoende, om op dezelfde plaats een Electrisch Gemaal met woning voor den molenaar te bouwen. Uit praktisch oogpunt voldoet dit gebouw uitstekend: het land heeft er door in productiviteit gewonnen, 't Gemaal is beknopt en werkt doelmatig en voordeelig.

In de voorzijde van 't Gemaal is een gedenksteen gemetseld:

**DE EERSTE STEEN VAN DIT
GEBOUW IS GELEGD OP DEN 16 APRIL
1936 DOOR A.A.VERHOEVEN VOORZITTER**

¹ Dit lijkje was van een kindje van den herbergier Heessels, dat in 't klooster in veiligheid gebracht werd.

² Dussen viert zijn kermis den 1st Zondag na 8 September en duurt 3 dagen.

**IN TEGENWOORDIGHEID DER
OVERIGE BESTUURSLEDEN
L.HOEVEVENARE
J.H.AKKERMAN
W.D.MIDDELKOOP SECR.PENNINGMEESTER**

Het eenig bruikbaar overblijfsel van den molen, het houten scheprad, doet thans nog dienst in het nieuwe Gemaal.

Nog werd op 16 Juli 1900 het woonhuis van den landbouwer Teunis Colijn in de asch gelegd. Dewijl noch zijn huis, noch zijn inboedel verzekerd waren, werd hem in de Raadsvergadering van 21 juli 1900, op zijn verzoek, toegestaan, om een collecte langs de huizen der ingezetenen dezer gemeente te houden tot leniging van zijn tegenwoordigen nood.

Aan de lijst der rampen kunnen wij nog toevoegen, dat in de jaren 1866 en '67 te Dussen een veeziekte heerschte en in 1888 de sigarenfabriek van Willem Hoffmans afbrandde.

Hoofdstuk IV: Het Bestuur van Dussen.

Tot het jaar 1825 werden in Holland de heerlijkheden bestuurd door een schout en vijf of zeven schepenen, of gelijk deze meest genoemd werden, Schout en Gerechten. Eerstgenoemde heette ook wel schoutet of richter. Zoo ook noemde men Wouter Jorisz. de Roij, die in 1634 schout van Dussen Muilkerk werd, eerst schoutet en daarna richter: Dit laatste woord wijst al dadelijk op den aard van het ambt dat zich het best laat vergelijken met dat van den huidige officier van justitie; met de schepenen vormde hij het plaatselijk gerecht of de vierschier. Schout en Gerechten vergaderden in den regel om de twee weken in het Rechthuis of in de Rechtkamer. Het Instituut van schout en schepenen bestond reeds in den grafelijken tijd: 's Hertogenbosch begint zijn schepenlijst met 1281, Dordrecht met 1294 en Gorinchem met 1313. De oudste schepenakten, welke wij van Dussen-Muilkerk vonden, dagteekenen van 1614; de vroegere gingen verloren. Toch was er reeds in de 14e eeuw sprake van een "richter" in Dussen. In 't archief van de Leenkamer van Holland¹ lezen we nl.:

20 sept. 1396 notitie, dat Hertog Albrecht het aan Heer Arent van der Dussen consenteert een welgeboren man² tot gewaerdt Rechter te stellen in zijnen ambachten in Zuïdholland tot wederzeggens.

En zoo ook:

13 sept 1409 notitie, dat Hertog Willem consenteert Filips van der Lecke Bastaard een welgebooren man tot gewaerdt Rechter te stellen in den Ambacht van Munsterkerk.³

In de oudste schepenakte van Dussen wordt steeds gesproken van schout en heemraden, omdat toen het dorpsbestuur ook de behandeling der polderzaken omvatte, waarbij de waarsman, die in hoofdzaak met het beheer en de verantwoording der finantiën van den polder belast was, jaarlijks zijn rekening deed. Omstreeks 1692 begon men in Dussen het Gerecht schout en schepenen te noemen.

Na installatie door den Heer van het ambacht en eedaflegging aanvaardde de schout zijn ambt. Hij zwoer zijn

"ampt wel getrouwelijck te bedienen, goet cort recht ende justitie te administreeeren ende doen administreeeren van alle saecken te mijner kennisse; vierschaar te spannen ofte doen spannen ende schepenen om vonnisse te manen sulcx ende so dikmaels als dat behooren sal, weduwen en weesen voor te staen in haar recht, jurisdictie te exerceeren over alle de uijterste lingten van den voorsegde Ambachte; alle keuren, ordonantiën en resolutiën bij die voors. Ambachtsheeren alreede gemaectt ende genomen ende als noch te maken ende nemen scherpelijck ende schriftelijck te

¹ Zie Algemeen Rijksarchief Register Memoriën B:D: etc. Cas R: Folio 161 verso.

² De schepenen werden uit de "welgeboren mannen" gekozen, nl. zij, die niet alleen een zekere goeioheid bezaten, maar wier ouders uit een wettig huwelijk gesproten waren en waarvan de vader en grootvader nimmer crimineel gestraft waren.

³ Algemeen Rijksarchief Register Memoriale B:C:cas R. etc. Folio 70.

onderhouden ende executeeren ofte 't selve te doen, ende voorts te doen alles wat een goed en getrouw schout schuldich is ende behoort te doen. Soo waerlijck helpe mij Godt Almagtigh."

De Schout was dus, althans wat de lagere jurisdictie betreft in de heerlijkheid met de rechterlijke en voor zoo ver hij in de plaats van den Heer keuren ontwierp, ook met de wetgevende macht bekleed, terwijl hij de door de schepenen gewezen vonnissen had uit te voeren. De regeeringsvorm eener heerlijkheid was dus absoluut.

De schepenen velden niet alleen vonnis, maar waren ook belast met vele werkzaamheden, die thans door kantonrechters en notarissen verricht worden, zooals de civiele rechtspraak, 't houden van verkooping, 't opmaken der transportakten van gronden en huizen, van procuraties, testamenten, boelhuizen, taxaties, beslagleggingen op gelden of goederen, belangrijke verklaringen, gijsselingen, het sluiten van burgerlijke huwelijken enz. enz. Schout en schepenen hadden dus een veel omvangrijkere positie dan de huidige burgemeesters en raadslieden.

Dussen had in 't jaar 1782 zijn tugthuis, dat gelegen was "*over de wetering aan den oostkant.*"

Ofschoon in 1795 het ambt van schout al een meer administratief karakter gekregen had en de heerlijke rechten waren afgeschaft, bleef zich de titel schout nog tot 't jaar 1825 handhaven.

Na 't vertrek van Prins Willem V naar Engeland op 18 januari 1795, namen de provisioneele representanten van het volk van Holland de leiding in handen en op 6 Maart d.a.v. verzonden zij aan de plaatselijke regeeringen hun Publicatie, waarin verklaard werd, dat alle ingezetenen van Holland gerechtigd zijn tot het ongestoord genot der "Rechten van den Mensch en van den Burger." Hieruit volgde, dat elke stad en elk dorp zijn eigen ambtenaren kon aanstellen en de verkozenen voor de plaatselijke regeeringen "die in een bijzonderen eed staan van eigenaars eener Heerlijkheid" van dien eed werden ontslagen. De plaatselijke regering of magistraat zou thans municipaliteit heten. Een besluit van het Departementaal Bestuur schafte in 1803 de municipaliteit weer af en stelde daarvoor in de plaats een gemeentebestuur. Tot het einde van het jaar 1810 sprak men toen van Schout en Leden van het Gemeentebestuur.

In juli 1810 verklaarde keizer Napoleon, dat Holland voortaan een deel van Frankrijk zijn zou, waarop schout, schepenen en secretaris de eed van "gehoorzaamheid en getrouwheid aan den Keizer" als voorloopige Maire (Burgemeester), Secretaris en Municipale Raad afgelegden en deze eedaflegging het volgende jaar herhaalden bij hunne definitieve benoeming als Maire (Burgemeester), Griffier (Secretaris), Adjuncten van de Maire (Wethouders), Municipale Raden (Vroedschappen), terwijl de schepenbank vervangen werden door een Vrederecht. Alzoo werden in Dussen Petrus Josephus Stael Maire en Dionysius Middelkoop Jr. Adjunct-Maire. Eerstgenoemde was de laatste schout, Middelkoop de laatste secretaris der heerlijkheid Dussen-Munsterkerk.

Toen de heren van der Duijn van Maasdam en van Hogendorp op 21 november 1813 het Algemeen Bestuur der Verenigde Nederlanden op zich genomen hadden, begrepen de Municipale Raden dat zij zich moesten constitueeren als Provisioneel Gemeentebestuur; de gemeenten kozen toen hun president. Onder die titel regeerden de oud-maires nog tot in maart 1817.

Nadat op 8 december 1813 de Kozakken over de Merwede, op Kloppenwaard, onder de Werken en Sleeuwijk, de Merwede overgetrokken waren, werden Woudrichem en Heusden op den 15en dier maand door de Fransen verlaten.

Een der eerste regeeringsdaden van den Souvereine Vorst die in 1813 den Vaderlandschen bodem had betreden, was het herstel¹ der Heerlijke Rechten, dat bij soeverein besluit van 26 maart 1814 werd afgevaardigd. Verder zouden voortaan door den Koning raadsleden en heemraden, en secretarissen door Gedeputeerde Staten uit door Ambachtsheeren voorgedragen dubbeltallen benoemd worden. De aanstellingen in de lagere bedieningen waren geheel aan Ambachtsheeren overgelaten.

Toen in 1851 onder het ministerie Thorbecke de gemeentewet in werking kwam, traden er voor het eerst, na lange jaren, weer kiezers op, die de taak der Ambachtsheeren en Gedeputeerde Staten bij de benoemingen der gemeenteraadsleden overnamen.

Ofschoon we in de steden al reeds in de 14de eeuw burgemeesters aantreffen², bestonden deze toch ook wel in de 17^e en 18^e eeuw in sommige plattelandsgemeenten, zooals, om in onze streek te blijven, in Meeuwen, Aalburg, Wijk, Veen en de beide Dussens. Het burgemeesterschap³ bestond evenwel op deze dorpen in hoofdzaak uit de inning der molengelden, den omslag, die moest betaald worden voor de bemaling der polders.

Waarschijnlijk zullen wel meerdere polderbestuursfuncties tot dit ambt behoord hebben. Bij de opsomming der rechterlijke ambtenaren hebben wij daarom ook een lijst gevoegd van de ons bekende burgemeesters van Dussen-Munsterkerk en Dussen-Muilkerk vóór 1825. Met de jaartallen voor de namen, in de verschillende lijsten opgenomen, bedoelen wij het eerste jaar, waarin wij de betrokken functionarissen in de archieven aantreffen.

¹ Niet alle heerlijke rechten werden hersteld.

² Dordrecht noemt als eerste burgemeester in 1351 Willem van der Tempel; Heusden had zijn eerste burgemeester in 1537.

³ De burgemeesters waren ontvangers en betaalmeesters, ondergeschikt aan Schout en schepenen.

SCHOUTEN VAN DUSSEN MUNSTERKERK	SCHOUTEN VAN DUSSEN MUILKERK
1636 Johan Adriaens Stael 1642 Jan Peterse Stael 1655 Reijer Aertse van der Eijck 1660 Rijckaert Stael 1604 Andries Elandt 1726 Cornelis van Brandwijk 1769 Johan van Brandwijk 1786 Pieter Johannes van Mourik 1795 Jacobus van der Pluijm 1797 Pieter Josephus Stael	1470 Aert Aertsen ¹ 1569 Pieter Adriaens 1601 Adriaen Pietse Stael 1617 Jan Adriaense Stael 1624 Joost Govertse de Wit 1634 Wouter Joris de Roij 1654 Cornelis Adriaense Potter 1676 Willem Stael 1696 Nicolaas van Brandwijk 1727 Cornelis van Brandwijk Cornelisz. 1764 Eewout Rijkaart ² 1776 Johan de Lang 1791 Mr. Adrianus Adolphus van Genderen 1798 Wouter Hagoort
BURGEMEESTERS VAN DUSSEN MUNSTERKERK	BURGEMEESTERS VAN DUSSEN MUILKERK
1712 Willem van Dongen 1723 Cuijnder Teulingh 1725 Jan Berkenbos 1734 Antonie Hollanders 1748 Adrianus Heijmans 1752 Govert van Dijk 1762 Corstiaan van Dijk 1769 Michiel van Dijk 1774 Bastiaan Pelikaan 1775 Peeter Pelikaan 1793 Jacob Anthonijse Rombout	1637 Cornelis Willemse Witgens 1638 Ocker Adriaense Cappiteijn 1640 Jan Eeuwoudse 1686 Johannes Pistorius 1694 Rijckert Stael 1700 Bastiaan de Roij 1705 Jacob Janse Potters 1711 Hendrik Ariense Camp 1718 Arien Eijmarse van der Vliet 1739 Pieter Pellekaan 1742 Pieter Pieterse Donkersloot 1754 Dingeman Tammerus 1776 Adriaen Heijmans 1782 Pieter Joppe Verschoor
SCHEPENEN VAN DUSSEN MUNSTERKERK	SCHEPENEN VAN DUSSEN MUILKERK
1514 Jan Willem van Honsewijck	1470 Adriaen Janszoon Laurens Janssen Schalck van der Eijck Wouterszoon Cornelis Jansen Giles Reijersz. Melis Gerritsz. 1514 Adriaen Aertsz. van der Eijcke 1601 Cornelis Cornelisse Cornelis Schalcke Ewit Jansse Willern Willemse van Oversteeg Dirck Claesse 1607 Cornelis Dirckse de Both 1614 Toonis Leendert Jan Pieterse van Dijk Cornelis Joosten 1617 Adriaan Cornelis Kamp Cornelis Joosten

¹ Deze schout werd toen Richter genoemd

² Waarschijnlijk hetzelfde geslacht als Rijke

1732	Wouter de Bodt Jan Berkenbos Willem Pistorius	1715	Hendrick Glavimans
1738	Samuel Pistorius	1718	Pieter Claesse Donkersloot
1739	Wouter Rombouts	1728	Peeter Pellekaan
1750	Arnoldus Heijmans	1736	Cornelis van Brandwijk Jan Bredenburg
1753	Adriaen Heijmans	1737	Meeuwis Heijstek
1754	Cornelis van Brandwijk	1739	Pieter Pieterse Donkersloot
1759	Richardus van Dongen	1742	Antonij Teuling
1773	Pieter van Dalen	1746	Vijver van Ijk
1774	Bastiaan van Kooten	1747	Marcus Lievaart Bastiaan de Rooij
1761	Otto van Dalen	1750	Jacobus Kleijn
1765	Bastiaan Pellekaan	1751	Roeland Donkersloot
1766	Johan van Brandwijk	1752	Cornelis Quwerkerk
1773	Eijmert Pieterse van Dalen	1754	Jacobus Vermeulen Roeland van der Wiel
1774	Jacobus Middelkoop	1756	Dingeman Tammerus
1775	Meeuwis Roubos	1765	Frans de Gast
1776	Samuel Pistorius	1769	Pieter Joppe Verschoor
1776	Govert \an Dijk	1775	Jan Kamp
1775	Antonij Wouterse Rombout	1776	Johannes de Lang Hendrikus Donkersloot Pieter de Gast
1776	Cornelis van de Wal	1779	Wouter Hagoort Gerrit de Rooij
1784	Jacob Rombout	1782	Jasper van Kooten
1785	Peeter Eijmert van Dalen	1784	Leendert van der Flier Nicolaas Boom Gerrit Teuling
1785	Adriaan Koekkoek	1791	Mr. Adrianus Adolphus van Genderen Matthijs Boom Hendrik van Cooten
1786	Antonie van Kooten	1795	Jan Kasteleijn Theodorus Melis Kasteleijn
1793	Arnoldus Heijmans	1796	Jacob Boll Matthijs Boom Wouter Verbunt
1795	Jacobus van der Pluijm	1798	Cornelis Rijken
1796	Evert Wijtvliet	1800	Hendrick van Honswijck
1796	Theodorus van Dongen	1801	Jacobus van Dinteren
1796	Willem Boor	1804	Pieter Verschoor Jan Kamp (beide leden van het gemeentebestuur)
1796	Jan Lensvelt		
1797	Reinier Schippers		
1797	Cornelis van Dalen		
1798	Pieter Josephus Stael		
1798	Jan Reinierse van der Pluijm		
1802	Pieter van der Hoeven		
1804	Adriaan Koekkoek		
1804	Arnoldus Heijmans		
1804	Adriaan Koekkoek		
1804	Jan Rombout		
1804	Jacob Rombout		
1804	Willem Roubos		
1804	(leden der gemeentebestuur)		
1810	Pieter van Dalen		
SECRETARISSEN VAN DUSSEN MUNSTERKERK		SECRETARISSEN VAN DUSSEN MUILKERK	
1601	Gerrit Melchiorse	1617	Jan Adriaense Stael
1656	Jan Goverts	1625	Joost Govertse de Wit
1658	Roelof Janse van der Wiel	1634	Wouter Joris de Rooij
1671	Wouter van der Eijck	1658	Roelof Jansse van der Wiel
1694	M. Otgens	1659	Wouter van Endt
1695	Th. Stael	1664	Edewaert Stael
1701	Johannes Pistorius	1672	Jacob van Benschop
1716	Cornelis van Brandwijk	1673	Aduart Stael
1721	Nicolaas Hagoort	1687	Cornelisz. Brandwijk
1738	Jacobus Middelkoop	1752	Johan van Brandwijk
1780	Dionysius Middelkoop	1776	Johannes de Lang
1807	Dionysius Middelkoop Jr.	1781	Jacobus Hagoort, substituut
		1789	J. Bruin
		1798	Jacobus Hagoort
COLLECTEURS DER VERPONDINGEN VOOR EEN OF DE BEIDE DUSSENS			

1625	Cornelis Joosten	1714	Henrik Ariens Camp
1640	Geelick Tonisse van .Oirschot	1716	Pieter Claesse Donckersloot
1646	Gerrit Peterse de Gast Wouter Joris de Rooy	1717	Willem van Dongen Willem Kievits
1649	Jan Adr. de Graaf Dirk Pieterse de Bodt	1718	Adriaen van der Vliet
1660	Roelof van der Wiel	1720	Hendrik de Jong
1680	Dirck Stael	1724	Jacobus Hagoort
1702	Cornelis van Brandwijk Sijmen de Jong	1732	Jan van Honsewijck
1703	Johannes Pistorius	1761	Hendrik van Honsewijck Martinus Pols
1706	Adriaen Pistorius	1763	Adriaan de Jong
1708	Jacob Potters	1778	Michiel Heijmans
1709	Pieter Staal	1782	Pieter Johannes van Mourik
Na samenvoeging der beide Dussens			
BURGEMEESTERS			
1817	P.J. Stael	1894	A.H. van Honsewijck
1842	R.J. Stael	1915	J.J.H. Sniijders
1851	J.H. Sprangers	1939	W.J.M. Mol
1890	J.H. Stael		
WETHOUDERS			
1825	P.Verschoor en A.J. van der Pluijm	1904	A.A.H.van Honsewijck en J. Schoenmakers
1833	P.Verschoor en G. van Daal	1912	A.A.H.van Honsewijck en J. van Steen
1851	P.J.Stael en J.R. Verschoor	1924	T.A.van der Pluijm en J. van Steen
1880	J.R.Verschoor en G. van der Beek	1931	T.A.van der Pluijm en M. van der Pluijm
1884	J.H.Stael en P. Verschoor J.R. z.	1937	J.H.A. van Etten en B.G. Koekoek
1890	P.Verschoor J.R. z. en A.A.H. van Honsewijk		
SECRETARISSEN			
1825	D. Middelkoop Jr.	1899	J.J.M. Sniijders
1854	J.H. Sprangers	1939	A.A. Sniijders
1875	L. Schneider		
ONTVANGERS			
1824	W. Hagoort	1919	J. van Mierlo
18..	P. Hagoort	1919	J.H. Kamp
1860	T. van Honsewijk	1934	A.L. van Moergestel
1879	W.A. Verhoeven		
NOTARISSEN			
1625	Mattheus Muijter	1815	Dionysius Middelkoop Jr.
1736	Cornelis van Brandwijk Corneliszoon (wonende te Meeuwen)	1865	L.J. Verberne
		1895	J.R. Rietra

De omvang van dit boek laat niet toe, om alle families, welker leden als schepen of op andere wijze in Dussen op den voorgrond traden, afzonderlijk te bespreken, met enkele meenen wij evenwel een uitzondering te moeten maken. Zoo b.v. met de familie Stael, die wij als een der oudsten kennen en zich gedurende drie eeuwen, wellicht nog langer, in Dussen als schout, schepen, collecteur, rentmeester en burgemeester hebben gehandhaafd.

Indien Stael vroeger en van der Stael hetzelfde geslacht beteekenen, dan vermeldt de "leenkamer van Holland" dit geslacht reeds in 1540 toen Cornelis Pieterse van der Stael in dat jaar met "*acht morgen lants in muilkerkck*

verlijt" werd, die bij zijn dood in 1560 overgingen op zijn zoon Jasper Cornelis van der Stael; maar dan zouden wij ook moeten noemen de, in 1685, Gorinchemsen Burgemeester Jan van der Staal, den 18 den eeuwshen burgemeester Johan van der Staal en zelfs Wouder van der Staele, die in 1389 schepen van Heusden was.

Maar al zouden deze Van der Staals ook tot een ander geslacht behooren, zeker is het, dat Dussen-Muilkerk reeds in 1614 Adriaen Pieterse Stael en Dussen-Munsterkerk in 1636 Johan Adriaense Stael, zeer waarschijnlijk vader en zoon, tot schout hadden. Na nu nog de in 1676 overleden Mr. Adriaen Stael, Licentiaat in de Rechten, "*resideerende aen de Dussen, onder Zuïjd holland*" te hebben vermeld, verwijzen wij in deze verder naar de regeeringslijsten.

In de familiepapieren van ambachtsheer van Dussen-Muilkerk, Jhr. W.E.J. Berg te Baarn bevindt zich een gedrukt fragment, waarin wij lezen, dat te Dussen reeds in 't jaar 1514 een Jan Willemszoon van Honswijk, schepen was gesproten uit een geslacht dat reeds meer dan vier eeuwen in Dussen wordt aangetroffen. Hij bleek in 1481 te Dussen geboren te zijn; zoo ook Adriaen Aertszoon van der Eijcke als schepen in Dussen in 1514.¹

Ofschoon te Meeuwen woonachtig, vinden we ook al vroeg het geslacht van Brandwijk, dat ons tevens een sprekend voorbeeld levert van 17de en 18de eeuwshen familieregeering. Eigenlijk zijn de van Brandwijken geen raszuivere Dussenaren, daar zij te Meeuwen woonden, maar vandaar uit toch ook de Dussens geregeerd hebben. Het gebeurde niet zelden, dat de schouten op een andere dan hun standplaats woonden.

Op 't laatst der 17^e eeuw was Cornelis van Brandwijk Sr., Drossaart en Secretaris van Eethen en Meeuwen, secretaris van 's Grevelduin Capelle en van Dussen-Muilkerk, in het laatste ambt als opvolger van Edewaert Stael; bovendien, na Johannes Pistorius, in 1716 secretaris van Dussen-Munsterkerk, terwijl hij na den dood van Andries Elandts, deze nog weer opvolgde als schout van Munsterkerk. Bij dit alles was hij nog Dijkgraaf, procureur en geadmitteerd notaris te Dussen-Muilkerk.

Deze Cornelis Brandwijk was gehuwd met Dirksken Jan van den Hout. Uit hun huwelijk sproten, behalve eenige dochters, zijn zoons Nicolaas, Cornelis en Johan. Eerstgenoemde volgde in 1696 Willem Stael als schout van Dussen-Munsterkerk op en na zijn overlijden kwam in 1727 zijn broeder Cornelis aan 't bewind als schout dezer heerlijkheid. Laatstgenoemde volgde ook in 1725 Michiel Donkersloot, die te Emmichoven woonde, als schout van Babiloniënbroek op. Verder bekleedde Cornelis van Brandwijk Corneliszoon, zooals hij voluit teekende, nog de ambten van Drossaart van Hagoort, stadhouder van den adelijken slote van Meeuwen, rentmeester van den Heer

¹ Uit de "Informacie op den Staet faculteijt ende gelegentleijck van de steden ende dorpen van Hollant en Vrieslant om daerna te requeeren de nieuwe schilttaken of Informacie upt stucs des Verpondingen" in 1866 uitgegeven door de Mij. der Nederl. Letterkunde van 't jaar 1514 pag.537. In deze "informacie" wordt ook vermeld, dat Dussen in 1514 200 communicanten had.

van Muilkerk en van den Heer van Eethen en Meeuwen. Eerst was dit Diderik daarna Maurits van Hemert. Vervolgens was Cornelis van Brandwijk, Dijkgraaf van de Eethensche en Meeuwensche dijken, terwijl wij hem tenslotte ook meermalen als collecteur der verpondingen aantroffen en volgde hij zijn broeder Johan als Drossaert en Secretaris van Eethen op.

Cornelis van Brandwijk bereikte een hoogen leeftijd, hij overleed in 1767¹ en werd als Schout van Dussen-Munsterkerk opgevolgd door zijn derden zoon, Johan van Brandwijk, toen Drost van Eethen en reeds in 1752 Secretaris van Muilkerk. De opvolger van Johan van Brandwijk was diens zwager², de med. doctor Johannes de Lang, die te Meeuwen woonde en daar ook reeds schout was, maar daar in 1801 opgevolgd werd door Jacobus de Rent. Het rechterlijk archief van Dussen-Muilkerk vertelt dat onder zijn regeering tijdens ds omwenteling van 1787 aldaar de oproervlam der patriotten even oplaaide: *“Zijne Hoogheid 12 man geaccordeert om na Dussen Muilkerck te marcheeren en dat daartoe pattent gezonden zoude worden aan den Commandant van Heusden tot het geeven van Rapport van den schout den Lang.”*

De ambten bleven dus wel in de familie en dat er zoovele in één persoon konden vereenigd zijn, vindt zijn oorzaak vooral in het feit, dat deze gekocht werden. Wie dus over voldoende geld en werkkraft beschikken kon, had de gelegenheid zich te verrijken door 't bekleeden van onderscheidene ambten. Zoo was ook de opvolger van Johan van Brandwijk als schout van Munsterkerk Pieter Johannes van Mourik (1749-1824) die reeds secretaris van Meeuwen, Eethen en Babilonienbroek was. Hij was door zijn moeder Johanna van Brandwijk, gedoopt 14 Januari 1714, een kleinzoon van Cornelis van Brandwijk, drost van Eethen en Meeuwen.

Ten slotte nog een en ander over de geslachten Hagoort en Middelkoop. Eerstgenoemd geslacht zal zijn naam zeker hebben ontleend aan de oude heerlijkheid Hagoort, thans een buurt, die tot de gemeente Genderen behoort en op ongeveer een half uur van Drongelen gelegen is. Hagoort was een vrije heerlijkheid dus met een Drost aan 't hoofd der regeering.

Eens was het een “dorp”, dat in de jaren 1736, 1766 en 1771 in 't geheel 8 woonhuizen telde, later in 1870 werd het met Gansoijen, dat in 1771 4 huizen telde, vereenigd met Drongelen. Volgens de telling in 1806 bedroeg het aantal huizen van Hagoort 7 en van Gansoort 3, met een bevolking van respectievelijk 29 en 14 zielen. Onder de Heeren van Dussen-Munsterkerk waren er verschillende, die ook Heer van Hagoort waren.

Op 14 februari 1716 overleed te Meeuwen Peetrus Hagoort, drossaert der heerlijkheden Eethen en Meeuwen en in de regeering van Dussen-Munsterkerk vinden we in 1721 Nicolaas Hagoort als secretaris; verder in 1724 Jacobus Hagoort als collecteur der verpondingen en Wouter Hagoort in 1779 als schepen en in 1798 als schout en secretaris van Dussen-Muilkerk. Jacobus Hagoort was ook schoolmeester evenals zijn zoon en opvolger Pieter

¹ Hier zijn functies en leeftijden van Cornelis van Brandwijk Sr. en Jr. verward, Junior: dood in 1767.

² Geen zwager maar behuwd neef volgens blz 45

Hagoort. De schoolmeesters waren oudtijds veelal grondbezitters en eenige malen zagen wij ze schout of notaris worden. Zij behoorden tot de intellectueelen van de heerlijkheid en beschouwden hun inkomsten van het koster- en schoolmeestersambt als meegenomen. Een instructie van 31 oktober 1638 voor den benoemden schoolmeester te Hillegersberg Jacob, schijnt hierop een uitzondering te maken blijkens artikel 11: *“sal hem oock niet mogen generen met koeijen te houden, bouwneringe te doen ofte slachturven.”*

Een evenknie, maar geen tijdgenoot, van Cornelis van Brandwijk Corneliszoon was Dionysius Middelkoop, die zijn vader, Jacobus Middelkoop, als secretaris van Dussen-Munsterkerk in 1780 was opgevolgd. De Middelkoopen stamden uit een Heusdens burgemeestersgeslacht. Genoemde Dionysius Middelkoop was op 12 Juli 1747 te Dussen gedoopt en gehuwd met Wouterke Donkersloot, gedoopt op 14 December 1755, dochter van den schepen van Muilkerk, Roeland Donkersloot. Ook deze Middelkoop bekleedde een reeks van ambten: behalve secretaris van Munsterkerk, was hij Drossaart en Dijkgraaf van Onsenoort en van den Dussenschen Hooge Zeedijk, voorts Rentmeester van Cornelis de Bevere, Heer van Strevelshoek, Westijschelmonde en Kleine Lindt, verder van Adriaen van Cruijskerken, mevrouw de Wed. van Honsewijk en Mevrouw de Wed. Adriaan Hanedoes, benevens procureur aan de vierschaar van Dussen-Muilkerk.

Zoo wij reeds weten, behoorden tot de vele ambten van Cornelis van Brandwijk Sr. ook het procureurschap van Dussen-Muilkerk. Het procureursambt was zeer winstgevend en daarvoor gezocht. Door de onkunde van zoovelen, die dikwijls niet schrijven konden en nog minder stellen, was de behoefte aan rechtskundige hulp groot, waarvoor zich de heeren procureurs dan ook door hunne cliënten duchtig lieten betalen. De gerechtskundige kwesties vooral bij wanbetalingen waren veelvuldig. Toen nu van Brandwijk Sr. overleden was, daalde een stortvloed van requesten van gegadigden naar het ambt van procureur op de hoofden der *“Edele Agtbare Heeren Schout en Schepenen der heerlijkheid Dussen”* neer. Wij vonden er eenige, ook van latere en vroegere jaren; twee sollicitaties waren zelfs op denzelfden dag van 7 december 1767 gedateerd, namelijk die van Willem van Eeten, notaris en procureur te Gorinchem en van Cornelis Quirijns uit 's Grevelduin-Capelle. Behalve deze beide heeren werden achtereenvolgens nog tot procureur benoemd: op 13 april 1775 Adriaan Goetzie, notaris en procureur te Gorinchem, op 27 april 1777 Dionysius Middelkoop, secretaris van Dussen-Munsterkerk, op 2 juni Adriaan Vermeulen en op 30 juli 1804 J.P. Scholten, beiden van Waalwijk. Vroegere procureurs waren o.a. in 1639 Geraert Melse, in 1711 Jan Wouterse Oldenburg terwijl op 11 november 1752 nog als zoodanig benoemd was Paulus Cornelis Hoijnck van Papendrecht, notaris en procureur aan 't gerecht van Heusden.

Het principe der familieregeering hield ook nauw verband met de keuze der huwelijken, zoodat mesalliances zoo goed als niet konden voorkomen. De vader schonk zijn dochter niet aan iemand van mindere afkomst, zo huwde in den regel de dochter van een schout of schepen met den zoon van een lid

der plaatselijke regeering, maar toch ook wel met een predikant, schoolmeester, heelmeeester, notaris of officier. Zoo trouwden van de vier dochters van de vermogenden schout van Dussen-Muilkerk, Cornelis van Brandwijk Corneliszoon, Catarina Cornelia met den schout van Sprang en secretaris van 's Grevelduin-Capelle, Arnoldus van der Hoeven; Cornelia Goverdina met den schout en secretaris van Dussen-Muilkerk, tevens geneesheer, Johan de Lang, opvolger van zijn behuwdoom den schout Johan van Brandwijk; Hendrika Theodora met Ds. Hubertus Hoevenaar, predikant van Dussen en Johanna met Dirk Kuinisius "*capiteijn bij de armee van den staat der Vereenigde Nederlanden.*"

Thans is de invloed der ouders op de huwelijkskeuze hunner kinderen zoo goed als uitgeschakeld, wat wij ten deele betreuren en waaraan wij de vele onberaden huwelijken wijten van deze tijd. Bij eenige zeggingschap der ouders, zou zeker meer gelet worden op milieu en opvoeding, welke in deze belangrijke factoren blijven, die hun invloed op de cultuur en den aard der nakomelingen niet missen.

Om nog even op Middelkoop terug te komen, Dionysius overleed op 24 februari 1807 en werd als secretaris opgevolgd door zijn gelijknamige zoon, den lateren Dijkgraaf en Penningmeester van den Zuid-Hollandschen Polder en Notaris. Hij was gehuwd met Adriana Heymans, dochter van de schepen Arnoldus Heymans.

Een der oudste en voornaamste geslachten van Dussen is wel dat van Van Overstege, uit Dordrecht afkomstig, waar reeds in 1429 eene Adriaan van Overstege als burgemeester zetelde. Verder vinden we hem vertegenwoordigd in Uitwijk, Rijswijk en Woudrichem. Adriaan van Overstege, Heer van Sleeuwijk, was in 1654 burgemeester in laatstgenoemde stad. In Dussen vinden we daar de schepen van Dussen-Muilkerk Willem Willemse van Overstege, gehuwd met Adriaentjen Jooste van der Maes. Hun uitvoerig testament van 12 juni 1625 bevindt zich in het protocol van den Gorinchemschen notaris Abraham Kemp. In dat testament maken wij kennis met hun kinderen Joost, Adriaan, Willem en Adriaanken. Van dit viertal is Willem het meest bekend geworden. In 1589 te Dussen geboren, vertrok hij naar Dordrecht, waar hij op 13 april 1614 trouwde met Maria de Wit, dochter van Cornelis de Wit en Jacomina van Beveren. Zij was een zuster van den burgemeester van Woudrichem, Johan de Wit. Het Dordtsche trouwboek vermeldt dit huwelijk aldus:

Den XXIII Martij 1614

Guillaume van Oversteegh Willemse vande Dussen

Marija de With Cornelis Dochter van Dordrecht

getrouwt den XIII April 1614

De bruid behoorde tot hetzelfde geslacht als de latere Raadspensionaris van Holland Johan de Wit.

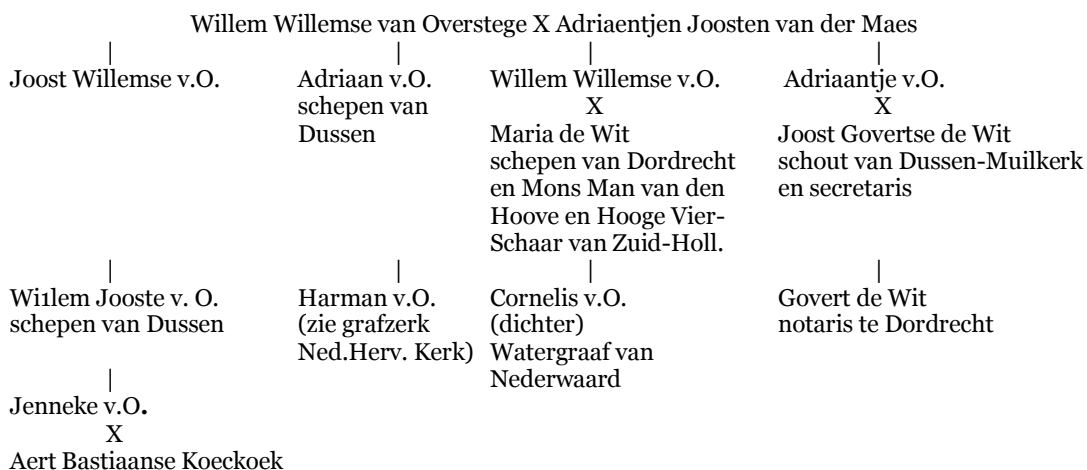
Te Dordrecht klom deze Willem Willemse van Overstege tot hooge ambten op: met Johan de Wit was hij in de jaren 1652 en '53 schepen van Dordrecht

en daarna werd hij o.a. Mons Man¹ van den Hove en de Hooge Vierschaar van Zuid-Holland. Evenals hij werd zijn zoon Cornelis van Overstege Watergraaf van de Nederwaard. Deze Cornelis behoorde ook tot de bekende 17^e eeuwse Dordrechtsche dichters. Zijn portret komt voor in de “Beschrijvinge van Dordrecht” van Mathijs Balen onder het hoofdstuk “Geleerde mannen en vrouwen.” Bij de beschrijving der kerk van Dussen komen wij nog op de Van Overstesges terug.

Wij zagen reeds, dat een de Wit uit Dordrecht zich te Woudrichem vestigde en nu is het ook vermeldenswaard, dat een Joost Govertse de Wit, van 1624 tot 1635 schout van Dussen-Muilkerk was. Hij huwde met bovengenoemde Adriaanken van Overstege. Zijn zoon Govert de Wit vinden we als notaris weder in Dordrecht terug. Het Trouwboek dezer stad vermeldt van zijn huwelijk:

“16 Julij 1658 Govert de With j.m. van Dussen, notaris te Dordrecht, met Marija van Ravesteijn van Geertruidenbergh.”

En zoo zien we, dat bij den doop van twee kinderen van Aert Bastiaanse Koeckoek en Jenneke Willemse van Overstege als eerste getuige genoemd wordt Govert de Wit, notaris te Dordrecht. Laatstgenoemde Jenneke van Overstege was dus een achternicht van Notaris Govert de With. Ter verduidelijking van deze familiebetrekkingen geven wij onderstaande kleine Tabel:

Het zou de moeite loonen na te gaan, of ook de Heijmansen in Dordrecht en die in Dussen van denzelfden stam zijn. Als uitgangspunt zou daarvoor kunnen dienen, dat de grootvader van den Raadspensionaris Johan de Wit, Cornelis de Witt, gehuwd was met Johanna Heijmans. Zeker is het, dat wij gelijknamige geslachten uit Dordrecht, Gorinchem en Heusden onder de magistraten van deze steden en van Dussen of andere plaatsen in het land van Altena aantreffen. Behalve de Van Overstesges, de De Witten en Heijmansen noemen we in dit verband slechts de geslachten Doedijns, Van

¹ Er waren 11 Mons Mannen, die de Hooge Vierschaar van Zuid-Holland spanden.

Barnevelt, de Bije, van Eeten, Van Nispen, Van Balen, Boot, de Roover, Bol, van Dongen, Walraven, Rijke, de Feijter, Snoek, Hagoort en Middelkoop.

Ofschoon bij besluit van 29 j anuari 1811 van keizer Napoleon de regeeringspersonen gehandhaafd bleven, werden wel hunne titels veranderd: de plaatselijke regeering werd nu opgedragen aan een Maire (Burgemeester), Adjuncten van den Maire (wethouders), Municipale Raden (Vroedschappen), Griffiers (secretarissen), terwijl de schepenbank vervangen werd door een vredegerecht. Alzoo werden Petrus Josephus Stael Maire en Dionysius Middelkoop Jr. Adjunct-Maire.

Eerstgenoemde was dus de laatste schout, laatstgenoemde de laatste secretaris der heerlijkheid.

Na Nederlands onafhankelijkheid bleven aanvankelijk de fungeerende colleges en ambtenaren, maar op 26 maart 1814 werd het souverein besluit afgevaardigd nopens het herstel der heerlijke rechten der voormalige heerlijkheden, welke door combinaties met andere jurisdicties waren vermengd, doch op enkele uitzonderingen na weder werden gescheiden en op zich zelve gebracht. Zoo hadden we ook in de beide Dussens weder een schout met schepenen, totdat bij algemeen reglement van 22 juli 1825 het platteland verdeeld werd in gemeenten.

Nadien kon men niet anders meer spreken dan van de gemeente Dussen. De burgemeesters werden nu benoemd door Koning Willem I en de assessoren door Hoogstdesselfs Commissaris. Te Dussen werd burgemeester weder Petrus Josephus Stael en als assessoren P. Verschoor en A.J. van der Pluijm benoemd.

Thans bestaat het bestuur van elke gemeente uit een raad, een college van burgemeester en wethouders en een burgemeester. In elke gemeente is verder ook een secretaris en een ontvanger, die door den Raad benoemd worden.

Na Pieter Josephus Stael stonden aan het hoofd der gemeente Dussen de burgemeesters R.J. Stael van 1842 - 1851, J.H. Sprangers van 1851 - 1890, J.H. Staal van 1890 - 1894, A.H. van Honswijck van 1894 - 1915, J.J.H. Snijders van 1915-1939 en. H.J.M. Mols sedert 15 april van dit jaar.

Dit hoofdstuk willen wij besluiten met eenige woorden te wijden aan de tegenwoordige burgemeester Johannes Josephus Hubertus Snijders, die tegen 9 februari zijn ontslag als burgemeester en secretaris heeft aangeboden. Z.E.A. werd te Bergen in Limburg op 29 februari 1872 geboren en bij raadsbesluit van 23 oktober 1890 tot Gemeentesecretaris der gemeente Dussen benoemd en bij Koninklijk Besluit van 10 februari 1915 volgde zijn benoeming tot burgemeester. Hoe Z.E.A. zich de achting en liefde der burgerij wist te verwerven, spreekt het best uit een tweetal huldigen welke Z.E.A. te beurt viel. De eerste had plaats op 24 oktober 1921 te Hank en op 27 november te Dussen bij gelegenheid zijner 25-jarige ambtsvervulling als gemeentesecretaris. Op deze twee dagen werd door de bevolking een opgewekt feest gevierd, waartoe uit de gemeentekas een som van f 250 werd beschikbaar gesteld. De tweede huldiging had op 7 november 1936 plaats toen burgemeester Snijders zijn 40-jarig jubileum als secretaris herdacht.

Op dien dag werd des voormiddags 9 1/2 uur een openbare raadsvergadering gehouden, waarbij alle raadsliden present waren n.l. de heeren Joh. van Balkom, A. Berm, H.F. van Daal, J.H.A.M. van Etten, A.C. Heesters, B.G. Koekkoek, A.W. Leegganger, M. Millenaar, G. van Rijswijk, A.A. van Vugt en P. van der Zouwen.

De oudste wethouder, de heer J.H.A.M. van Etten, die de vergadering presideerde, begon met een welkom toe te roepen aan de vele aanwezigen in de fraai versierde raadszaal, waarna burgemeester Snijders met zijn echtgenoot Maria Johanna Antonetta de Witt, de zaal werden binnen geleid. Spreker beperkte zich tot de vertolking der gevoelens van den Raad en de burgerij, wier hartelijke gelukwensen hij overbracht en deelde daarbij mede, dat het H.M. de Koningin had behaagd om burgemeester Snijders te benoemen tot Ridder der Orde van Oranje-Nassau, waarop de spreker de gedecoreerde het eerekrus op de borst spelde, terwijl mevrouw dokter Van Vure aan Mevrouw Snijders bloemen aanbood.

Vervolgens werd het woord gevoerd door wethouder B.G. Koekkoek, die den jubilaris huldigde voor zijn correctheid en onvermoeiden ijver, welke hij steeds voor de gemeente had aan den dag gelegd. Maar dit niet alleen als secretaris, aldus spreker, maar ook als burgemeester en voorzitter van den Raad, waartoe hij tijdens de moeilijke mobilisatiejaren geroepen werd, toonde hij zich "de ware man op de ware plaats": gedurende 21 jaren had Z.E.A. "met veel beleid en groote stuurkracht heel veel in het belang der gemeente weten op te brengen, waarop hij met voldoening mag terugzien. Spreker zegde verder dank voor de prettige samenwerking, welke de wethouders steeds hadden mogen ondervinden en voor de uitstekende wijze, waarop de vergaderingen door den jubilaris werden geleid. Hij hoopte, dat het werk van burgemeester Snijders ook in de toekomst nog rijke vruchten zou mogen afwerpen en de jubilaris daarvan nog vele jaren in gezondheid en voorspoed getuige moge zijn.

Daarna huldigde nog het raadslid Berm den jubilaris namens de Raadsleden en sprak over diens tactvol beleid, en prees zijn noesten arbeid en hoe "hij steeds opklaring wist te brengen, ook wanneer er eens donkere wolken boven de gemeentelijke huishouding waren samen gepakt". Na den burgemeester Gods zegen te hebben toegewenscht, eindigde spreker zijn enthustiaste rede met een "Lang zal hij leven."

Ten slotte betuigde de jubilaris in zijn dankwoord allereerst H.M. de Koningin en Hoogstderzelver adviseurs voor de hooge onderscheiding, welke hem was te beurt gevallen, daarna verklaarde hij deze hulde en koninklijke onderscheiding te aanvaarden, maar deze tevens ook als een huldiging aan allen, die hem in zijn werk gedurende de afgelopen veertig jaar gesteund hebben. Spreker is er trotsch op Nederlander te zijn en brengt eerbiedig dank aan God, die hem gezondheid en kracht schonk en hem in staat stelde, zijn vaderland in deze echt Nederlandsche gemeente gedurende veertig jaren als burgemeester en secretaris te dienen. Met de wensen, dat Gods zegen op de gemeente Dussen en op sprekers arbeid moge blijven rusten, besloot

burgemeester Snijders zijn rede. Toen werd de Openbare Vergadering gesloten en volgde een receptie.

Maar Dussen's bevolking wenschte nog uiting te geven aan haar gevoelens door het aanbieden van een geschenk. Daartoe werd op 30 april 1937 des namiddags ten 3 1/2 uur wederom in tegenwoordigheid van alle raadsleden een Openbare Raadsvergadering gehouden, waarin de voorzitter het woord verleende aan Mr. J.J.F.A.M. Ruijgrok die namens de feestcommissie den burgemeester zijn door Piet Slager geschilderd portret aanbood. De jubilaris aanvaardde zijn geschenk, maar verbond hier aan de voorwaarde, dat het een plaats zou vinden in de raadszaal van het nieuwe Gemeentehuis, zoodra het Dussensche kasteel zal zijn gerestaureerd en als Raadhuis in gebruik genomen. De Heer van Etten dankt nu op zijn beurt voor dit geschenk dat de Raad volgaarne aanvaardt. En hiermede was ook deze plechtigheid geëindigd.

Hoofdstuk V - Het Kerkelijk Leven.

A. Katholiek

Na den vrede van Munster in 1648 werd Brabant als overwonnen gewest op de Spanjaarden tot de Generaliteitslanden gebracht, die geen provincie uitmaakten, maar door de Vereenigde Provinciën bestuurd werden.

Van de uitoefening van den godsdienst werd niet gewaagd, zoodat, wat de Katholieke eeredienst betrof, Brabant allermintst een benijdenswaardige positie in de rij der gewesten innam. Maar toen, na de Fransche omwenteling, den Roomsch-Katholieken vrijheid van godsdienst verleend was, werd hun toestand wel veel verbeterd, maar de vrije uitvoering van den godsdienst en gelijke bescherming van alle kerkgenootschappen dagtekent pas van het jaar 1853 als gevolg der grondwet van 1848. Daarmede was de hiërarchie der katholieke geestelijkheid weer hersteld.

Vóór het jaar 1559 waren de Nederlanden kerkelijk in 4 bisdommen, Luik, Keulen, Utrecht en Kamerijk verdeeld. Bij den bul van 12 mei 1559 van Paus Paulus IV werd dit getal tot 18 uitgebreid en daarbij Utrecht, Kamerijk en Mechelen tot aartsbisdommen verheven. Nederland werd toen losgemaakt van de buitenlandsche bisdommen.

Voor de nieuwe indeling behoorde Dussen als parochie tot het bisdom Utrecht, maar toen kwam het onder het bisdom 's-Hertogenbosch en het dekenaat Heusden, waaronder het nog behoort.

Na de hervorming werden van de 27 parochieën van genoemd dekenaat er 22 opgeheven en bij een latere indeeling in 1865 steeg het aantal weder tot 12, waaronder ook behoorden Dussen-Munsterkerk en Dussen H.Maria-Polder. Dussen was dus in twee parochieën verdeeld.

Volgens Schutjes zou de naam der buurt Munsterkerk wellicht ontleend zijn aan de oude collegiale kerk, die door der St.-Elisabethsvloed verzwolgen werd, indien zij toen nog bestond, daar het kapittel van 8 kanunniken reeds in de 14^e eeuw van daar naar de St. Catharinakerk te Brielle was overgebracht.

Volgens 't Meijersche Memorieboek bepaalde zich de katholieke bevolking van Dussen in 1815 tot 1046 zielen en in al de overige plaatsen van het land van Altena te zamen tot slechts 137. Het aantal hervormden in Dussen bedroeg toen 644. En zoo is Dussen steeds overwegend katholiek gebleven. De vraag dringt zich op, hoe Dussen in dit opzicht zoo sterk kon afsteken bij de andere dorpen in het land van Altena, waar weinig of geen katholieken gevonden worden. Wij wagen ons in deze aan de onderstelling, dat aan dit verschijnsel de invloed der katholieke ambachtsheeren en de afhankelijkheid der bevolking van deze niet vreemd zouden zijn. Deze Heeren toch verpachtten aan de dorpsbewoners vaak land, leenden hen sommen gelds, ook voor hypotheeken. Hiermede zou tevens het feit verklaard zijn, dat in Dussen, in strijd met andere dorpen in de omgeving, ook in de regeering katholieken voorkwamen; en dit was toch bij reglement der Staten-Generaal

in 1660 verboden, dat bepaalde, dat alle ambtenaren in de Generaliteit, o.a. drossaards, baljuwen, schouten, stadhouders, ontvangers, rentmeesters, burgemeesters en schoolmeesters van den Gereformeerde Godsdienst moesten zijn.

Reeds in 1739 had pastoor Johan Franciscus van Heels van de kinderen van den Graaf van Groesbeek, Heere van Dussen-Munsterkerk, Hagoort en Heeraertswoud een "*Huijs met vergaderplaats en Kerckehuis*" in huur voor f 20. Dit huis had de Vrouwe dezer heerlijkheid gekocht van Pieter Claessen Rosebrand.

Tijdens het twaalfjarig bestand was de toestand der katholieken weder hachelijk geworden; eerst na de inval der Franschen van 1672, durfde in 't begin van 1677 Bartholomeus Molengraaf, zich weer als pastoor te vestigen, maar hield zijn predikingen in een schuur, niet alleen voor Dussen, maar ook voor het geheele Land van Altena.

Blijkens een transportakte van 27 januari 1757, waarbij de rentmeester Pieter Stael een procuratie "*van de Hoog Edelen Welgeboren Heer messire Alexander Francois Grave van Groesbeek Heer van Dussen-Munsterkerk verklaarde bij desen te cederen, transporter en in vrijen eigendom over te geven aan de Roomsche Catholijke dienst*" het huis gekocht door zijn vader Jean Louis van Schueren van Hagoort, waarin "*de Roomsche Catholieken dienst thans gehouden werd en de pastoor zijn dienst heeft*".

De akte was geteekend door den schout Cornelis van Brandwijk en de schepenen Cornelis van Dijk en Wouter Rombout. Dit huis of "schuurkerk" was gelegen ten westen van de Gantel, ten noorden van den Dijk van Dussen en ten oosten van het huis van Teunis van Hoff. In een schepenakte van 21 maart 1771 werd de waarde ervan getaxeerd op f 600 en vermeld, dat in het achterhuis "*de Roomsche godsdienst werd geoeffend*", terwijl "*het Voorhuis door den Roomsche Priester*" bewoond werd.

Met toestemming der Staten mocht in latere jaren de schuurkerk van een nieuw dak worden voorzien. In 1826 werd het huis aanzienlijk vergroot en verbreed en drie jaren later verstrekte Koning Willem I een rijkssubsidie van f 2500.

Wij komen nog even terug op pastoor Molengraaf, aan wiens doopnotities in 't R.C. Doopregister de navolgende aantekening van Pastoor van Zutphen voorafgaat:

Doopregister van de parochie Dussen, Meeuwen, Almkerk en andere omliggende, op te merken,
1° dat voor 1677 in Dussen geen vaste Pastoor was en deze eerst gekomen is in den aanvang van 1677
2° dat zelfs vanaf dien tijd de namen der gedoopte kinderen, de ouders, de doopgetuigen enz. niet nauwkeurig door mijne voorgangers zijn aangeteekend, indien en daarom in de beginne eenige fout gevonden wordt gelieve de lezer dit hun, niet mij, te wijten, die in verstrooide en hier en daar gevonden briefjes de namen voornamen enz. gevonden heb, zooals ze hier worden aangeteekend.

*Aan te merken eindelijk dat nog vele kinderen toen het eerst een vaste pastoor was en ook nu nog eenige elders ten doop gebracht werden, bijzonder te Waalwijk en Heusden.
Ik heb gemeend noodzakelijk de nakomelingschap dit een en ander te moeten opmerken om, zoo hier misschien eenige namen niet gevonden worden, men ze elders zoeken
Georgius van Zutphen Pastoor te Dussen, gezonden den 28ste april 1685.*

Daar volgt dan in het Doopboek:

Namen van gedoopten door den Ew. Heer Bartholomeus Molengraaf, eerste Pastoor te Dussen.

In het jaar 1861 werd te Dussen het Liefdegesticht geopend, waartoe op 27 juni van dat jaar twee moeders uit het moederhuis te Tilburg naar Dussen gekomen waren. Dit gesticht vormde met de kerk een schoon geheel.

Van deze stichting worden als Eerwaarde Moeders genoemd:

1861 Anthanasia Giesbergen van 's Bosch
1861 Augustina Vogels van Woensel
1861 Gijsberta van Loon van Oss
1861 Wilhelmina van Asten van Tilburg
1864 Silvia Spirings van Oss

Bij de bestudering der Dussensche bevolking kregen wij de indruk, dat er tusschen Katholieken en Protestanten steeds een groote mate van verdraagzaamheid heeft bestaan, waartoe wel zal hebben meegewerkt, dat tusschen de verschillende nog al eens huwelijken gesloten werden, zoo trouwde katholieke Willem Stael, die in 1676 Schout van Dussen-Muilkerk, was met de protestantse Ariaentje van Brandwijk. Hunne kinderen werden in de Ned. Hervormde Kerk gedoopt. En als Katholieke regeeringsleden denken we ook aan de namen van der Pluijm, de Bodt, van Honsewijk en Lensvelt.

Pastors van Dussen (H. Maria Geboorte)

1572 Nicolaas Jacobi, de eenige bekende Pastoor van Dussen voor de reformatie. Wanneer hij werd aangesteld en hoelang hij te Dussen verbleef, is onbekend. Zeker is het, dat Dussen van 1609-1677 geen Pastoor gehad heeft.
1677 Bartholomeus Molengraef was volgens de aantekeningen van Georgius de eerste Pastoor sedert de protestantsche vervolgingen.
1679 Gerardus Havermans wordt in het doopregister van 19 november 1679 tot 6 november 1683 vermeld
1683 Bernardus Havermans vervolgt het doopregister van 12 december 1683 tot 5 april 1685.
1685 Georgius van Zutphen werd 29 april 1685 naar Dussen gezonden en staat in het doopregister tot 24 september 1693 vermeld
1693 Hyacinthus de Leeuw vervolgt het doopregister tot 27 augustus 1708
1708 Hubertus Grevenbroek, wiens testament we vonden in het Rechterlijk Archief van Dussen-Munsterkerk en dat wij vooral om zijn originaliteit hier citeeren:

Testament van Pastoor Hubertus Grevenbroeck.

Compareerde voor Andries Elandts, Schout tot Dussen, Heeraertswaerd, Munsterkerk etc. Willem Schipper en Arnoldus Dabelen, schepenen, den Heere Hubertus van Grevenbroeck, Pastoor in Dusse, de welcke overdenckende de broosheit des menschen leven op deser aerde, en

onseeker der uure en tijt des doots niet willende uijt dese werelt scheijden, sonder van sijne tijdelijcke goederen, hem van God almagtig verleent uijtterlijcken bevolen en gedisponeert te hebben, bevelende zijne ziele in de hande van God Almagtig die zijn doode lichaem de aerde met een eerlijcke begrafenisse; en komende tot sijne dispositie van sijne tijdelijcke goederen, justitueert sijne broeder en susters soo wel van heele als halve bedde mitsgaders oock susters en broeders kinderen, die nog te overliden wesen soo wel mede van heele als van halve bedde in alle sijne na te laten goederen, soo wel roerende als onroerende staeck of stock ijder even veelen gelijk in egale porties na doode van Testateur te deelen, uijtgesondert dat de Testateur wil en legateert aen Johannes van de Biestraten alle sijne na te laten bibliotheek ofte boecken, item legateert aen Maria Tomas des Testateurs dienstmaeght twee bedde deeckens tot het bet dat haer toebehoort, twee paer slaepplaeckens, een hooftkussen, twee kussens flewijnen, een kasje daer goet ingesloten heeft gehad, idem legateerde Testateur nogh dat in 't huijs moet werden gelaten de glase kas die in de keucken staet, het orologie, ses sitstoelen, een teereckje met al het tee en koffiegoed datter in staet, en een koffijkan; laestelijck is de Testateur sijn laetste en uijtterste wille ende begeerte, dat dit wert naergecomen als Testament Codicille oft andere maeckinge soo best sal kunnen plaets hebben, en wel expresselijck secluderende de weeskamer, schout en Gerechten, daer het sterfhujs sal komen te vallen, deselve daer van excuserende naer d'erfgen: alleen met den boedel haer laten geworden in oirconde is dit voor ons gepasseert en getesteert en bij den Testateur nevens onderteekent op den 10e april 1720.

Hubertus van Grevenbroeck, Pastoor te Dussen

A. Elandt Willem Schipper A. van Dabelen

1720 In kennisse van mij secr^s. J. Pistorius

1720 Joan Franc. Van Heel, werd in 1717 Pastoor te Cromvoirt en verplaatst naar Dussen

1731 Henricus Colen, hij overleed in 1760; tijdens het openstaan van het vicaraat kon eerst in 1763 een opvolger benoemd worden

1763 Petrus van den Broek, was Kapelaan te Made, en bediende waarschijnlijk van af 1760 als deservitor de Parochie Dussen

1784 Franc van Iersel

1786 Anton Arnold Scheij

1793 Christiaan van Vugt was in 1792 assistant deservitor te Dussen

1816 Theodorus Mickers

1818 Petrus Norbert Peters; onder hem werd in 1819 de kapellanie opgericht

1843 Henricus van Gennep, werd geboren 22 januari 1803, was in 1828 kapellaan te Dussen en keerde in 1845 weer naar Dussen terug

1861 Anton. Lambert van der Heijden, geboren 5 juni 1819, was de oudste van vier broeders priesters.

In 1843 was hij kapellaan te Bakel en in 1852 te den Dungen

1890 H.C. Baekers

1912 E.J.M. Janssens de Horion

Aan deze kroniek verbinden wij de mededeling, dat ook Dussen zelf een Pastoor heeft voortgebracht. Dit was Joannes van Honsewijk, die in 1793 Pastoor te Orthen was. Hij had te Leuven gestudeerd en overleed 2 mei 1797. De katholieken van Dussen eeren de H. Maagd Maria in 't feest harer geboorte als patrones en houden het jaarlijksche inwijdingsfeest hunner

oude parochiekerk op den zondag, welke in het octaaf der genoemde patrones voorkomt. Sedert het jaar 1819 wordt deze parochiekerk, zoo wij reeds opmerkten door een kapelaan verzorgd.

Kapellanen van Dussen

1819 Joann. Henr. Intoen
1828 Henricus van Gennep
1834 Henricus van Hulst
1838 Petrus van Mierlo
1845 Antonius Jansen
1852 Jacobus Wijne
1855 Jac. Joan. Lombarts
1860 Joann. Emmanuel van Dijck
1862 Franc van Lensvelt werd in 1868 naar Rome gezonden, om mede de zielezorg over de Hollandsche Zoaven te dragen; hij keerde in 1870 naar het bisdom terug en werd in hetzelfde jaar rector van het Geneeskundig Gesticht voor krankzinnigen te Couwater.
1864 Joannes van Eert
1884 M. van Iersel
1898 J.C.H. van de Pas
1899 E.J.G. de Quaij
1902 A.C. Hamers
1903 P.A. van Empel
1907 W.A.C. Simonis
1912 G.J.M. van Groeningen

Dussen H. Maria Polder.

De nieuwe of tweede Parochie te Dussen, genaamd naar de H. Maria-polder is in 1863 opgericht. Hiertoe behoort het westelijk deel der gemeente bestaande uit de gehuchten Hank, Buitenkade, Binnendijk, Peerenboom en eenige verspreid liggende huizen, terwijl het zuidelijk gedeelte van het gehucht Nieuwendijk, een onbewoond gedeelte van de gemeente Almkerk tusschen Schansgat en Nieuwendijk en een gedeelte van Raamsdonk aan den rechteroever der oude Maas aan de jurisdictie van den Pastoor onderworpen zijn.

Bij de benoeming van Pastoor Lips bestond er slechts een noodkerk, waarin de Pastoor op 3 oktober van dat jaar het H. Misoffer opdroeg. Weldra verrees er nevens de pastorie een fraaie kerk, meest in gothischen stijl gebouwd, waarin twee altaren staan, toegewijd aan de H. Drievuldigheid en aan de Moeder Gods. De kerk zelve staat onder de bescherming van de H. Maagd onbevlekt ontvangen en is den 29 mei 1865 door Joannes Philibertus Deppen, bisschop van Samos, plechtig geconsacreerd.

Bij de oprichting der Parochie, die met de moederkerk tot het dekenaat Heusden behoort, telde men ongeveer 400 communicanten.

Deze schoone kerk met pastorie werd uit liefdegaven gebouwd, vertelt Schutjes, maar deze schrijver voegt daaraan toe, dat “de kieschheid verbiedt bijzondere weldoeners te noemen”.

Pastors van de Heilige Maria Polder.

1863 Joannes Andreas Franciscus Lips werd 5 september 1829 geboren, was in 1854 kapelaan te Uden en werd in 1858 professor aan het seminarium te Haarlem.

B. Protestant

Op de Zuijd-Hollandsche Synode van 9 september 1597, te Schoonhoven gehouden, werd besloten, om “*Predikanten te stellen in het Land van Heusden en de Altena en ook in Zevenbergen ende Langstraat*”. Zoo werd op 9 maart 1610 de in de classis van Dordrecht, waartoe ook Dussen behoorde, geëxamineerd Timotheus Wijkentoorn kort daarop te Dussen beroepen.

De Katholieken hadden hun Parochiekerk aan de Protestanten moeten afstaan. Laat ons nu de wederwaardigheden en merkwaardigheden dezer kerk nagaan.

Nadat zij in 1732 hersteld was, stortte in 1809 door den drang van het water de toren in, maar de gelden ontbraken voor wederopbouw. Groot was dan ook de vreugde en dankbaarheid in het dorp toen eindelijk in 1852 weder de toren van het kerkgebouw der Hervormde Gemeente voltooid werd. Op 19 december van dat jaar hield de predikant van Dussen J. Westhoff Oz.? zijn gedachtenisrede, die later in druk verscheen bij den uitgever L. Veerman(?) te Heusden ten voordele van het Kerkefonds. Uit dete citeren wij:

Bijna vier en veertig jaren geleden werd het land uwer woning door twee rampen geteisterd; de hoog gezwollen stroom, door wiens geweld uwe dijken, bezweken waren, uwe vruchtbaren akkers in een onafzienbare waterplas doen verkeeren; de door stormen voortgezweepte golven dreigden vernieling en dood, en de verschrikte bewoners van deze oorden zochten angstig naar eene plaats, waar men have en vee en het leven mogt hopen te bewaren.

Welke plaats scheen een meer veilige toevlugt aan te bieden dan de toren, die toen nog zijne spits boven dit kerkgebouw verhief? Maar hoe ijdel de berekening der stervelingen is, ondervond een huisgezin, hetwelk zich geveleid had met de hoop om er eene zekere wijkplaats te vinden.

De grondvesten van het gebouw werden door de vloed ondermijnd; het verliest zijn steunpunt, het wankelt en, nadat de bewoners Gods bewarende hand in hunne vlugt hadden ondervonden, stort het in de golven ter neder.

Sedert dat oogenblik was het bedehuis beroofd van datgene, waardoor een Christelijk bedehuis, naar het uitwendige zich eigenaardig onderscheidt van de woningen der menschen. Geen torenspits wees den vreemdeling de bestemming aan van dit gebouw; geen aanwijzing der uren maakte u meer opmerkzaam op de vlugt van de snelgewiektentijd; geene stem, die over de velden weergalmde, riep u meer te zamen tot de gemeente der levenden evenmin als zij u uwe vergankelijkheid herinnerde, wanneer uwe reisgenooten naar het graf tot de gemeente der dooden worden verzameld.

Van deze predikatie vermelden wij nog: voorgezongen: Ps. CXXXIV:2, gelezen Ps. XC, gezongen: Ps CXVIII:14 met den slotzang van Psalm LXXI:11:

Zijn naam moet 'eeuwig' eer ontvangen;

Men loov' Hem vroeg en spae

De wereld hoor', en volg' mijn zangen

Nu Amen, Amen, na

Wij herinneren eraan, hoe in het jaar 1852 de klok van den afgebroken Woudrichemsche "Hoftoren" door kerkvoogden der hervormde gemeente van Dussen voor f 150 gekocht werd, om in den herbouwdren toren geplaatst te worden.

Treden we thans het eerwaardig bedehuis binnen: bij den ingang wordt ons oog geboeid door een grafzerk met het gevierendeeld wapen: I een ossekop, aanzierende; II en III een gekanteelde en tegengekanteelde linkerschuinbalk; IV een ossekop naar rechts. Deze ossekop is het hoofdmotief in het wapen van Overstege.¹ Op de zerk leest men:

**Harmen van Overstege Adriaensz. out 29 jaren
sterf jongman den 3de april 1648**

En verder het vierregelig vers:

**Die was des vaders zoon, haar hoop en troost alleen
Dekt deez onwaardige steen
Eijlaas te drouf, maar vriendt spaar getraan: bij Godt
Daar leeft in hooger lot.**

De vier laatste woorden van iederen regel staan om het wapen heen.

Zoals het grafschrift aangeeft, was de overledene ongehuwde zoon van Adriaen van Overstege. Deze was schepen van Dussen-Muilkerk en de tweede zoon van de op pagina 45 vermelden schepen Willem Willems van Overstege en Mariaentjen Joosten van der Maes. Het komt ons waarschijnlijk voor, dat het opschrift op de grafzerk van Harmen van Overstege is gedicht door zijn neef, den Dordtschen dichter Cornelis van Overstege² in wiens bundel "Geestelijke en Wereldlijke Liederen" wij verscheidene van zulke gelegenheidsgedichten aantreffen.

Onze wandeling vervolgende bemerken wij twee kleine vierkante grafsteenen, één met de letters **MHS** en de andere met **PDS**. De eerste is van Meeuwis Heijstek, die gedurende de jaren 1737-1742 schepen was van Dussen-Muilkerk of van zijn vader, eveneens schepen en denzelfden naam dragende, de laatste is van Pieter Pieterse Donkersloot of van diens vader Pieter Claessen Donkersloot. Beiden waren schepen van Dussen-Muilkerk, de eerste ook van 1742 tot 1744 burgemeester dier heerlijkheid. De vader werd in de kerk begraven op 5 mei 1728, de zoon op 4 januari 1760.

¹ Zie ook de afbeelding in Balen's beschrijving van Dordrecht pag. 1299.

² Deze Cornelis van Overstege overleed te Dordrecht op 9 augustus 1662 en werd aldaar in de Augustijnerkerk begraven.

Op de volgende zerk lezen wij den naam:

CORNELIS de BOT

Hij was gedurende de jaren 1614, '15, '16 en '17 schepen van Dussen-Muilkerk en de vader van Seijken de Bot, gehuwd met den Schout Andries Elandt.

Verder weer een zerk met een wapen: drie vogels (2 en 1), helmteeken een vogel tusschen een vlucht en met 't opschrift:

Hier leijt begraven Lucas Pieterssen Wttenbrouck¹ hij sterff den 4 april 1631

Zonder twijfel wordt hier bedoeld Lucas Pieterse Uitenbroek dien we in de jaren 1618, '24 en '25 als regeerend schepen van Muilkerk aantreffen en wiens dochter Ariaantje aan de Ned. Hervormde Kerk f 500 legateerde.

We twijfelen niet, of er liggen nog meerdere zerken onder de banken, waar vroeger stoelen stonden.

Zien we nu eens naar het houten bord aan den wand, waarop de tien geboden zijn geschreven. Boven is het versierd met een wapen: gedeeld I op goud twee gekruiste zwaarden met de punten naar boven, vergezeld boven van een zwarte achtpuntige ster, beneden van een zwarte vogel en aan weerszijden van een penning; II een beurtelings gekanteelde rechterschuinbalk, vergezeld van zeven hermelijn staarten in de richting van den balk, 3 en 4; helmteeken een uitkomende arm met zwaard in de hand, schuin links geplaatst. Verder lezen we:

Anno 1682

**Moses Lagrouw schoolm^r. tot Dussen en Jenneken
Dingemansz. Boons sijn huijsfrou.**

Behalve de reeds genoemden, zijn, volgens noteeringen der kosters Pieter en Wouter Hagoort nog in de kerk begraven:

Sophia Godefroj, huisvrouw van den secretaris Jacobus Middelkoop op 31 Januari 1757

Heijmen Heijstek op 15 Juni 1758

Otto van Dalen, schepen en kerkmeester van Dussen-Munsterkerk op 30 Augustus 1761

Hendrikus Coolen, pastoor, in 't koor, op 4 Augustus 1760

Wouter gen^t. Pieter Pellekaan, schepen van Dussen-Muilkerk op 30 Augustus 1761

Cornelia Hagoort, kind van Pieter Hagoort, in 't koor, op 27 November 1762

Een kind van Eijmert van Dalen, schepen van Dussen-Munsterkerk, op 26 December 1762

Roeland Donkersloot, schepen en kerkmeester van Dussen-Muilkerk op 30 April 1763

Hendrika Theodora van Brandwijk, in 't koor, huisvrouw van Hubertus Hoevenaar, predikant, op 6 November 1766

Een kind van Eijmert van Dalen, schepen van Dussen-Munsterkerk op 27 Juli 1767

Dirk van Honsewijk, zoon van Hendrik van Honsewijk, op 31 Maart 1768, schepen van Dussen-Muilkerk

Piaternella Schuts, huijsvrouw van Huijmen Toethuijs op 19 Juni 1769

Antonij Heijstek op 23 October 1770

Heijltje Stael, huisvrouw van Daniël Kint, op 20 December 1770

Frans de Gast op 27 December 1771, in 't Choor

Bastiaan Verschoor, kind van Pieter Joppe Verschoor, op 3 Januari 1772

Jacobus Stael op 22 October 1772

Mighiel van Dijk burgemeester van Dussen-Munsterkerk op 30 October 1772

Meeuwis Heijstek op 30 Maart 1773

¹ in 1540 was Willebrord Uutenbrouck schepen van Dordrecht

Helena van Dalen, kind van Eijmert van Dalen, op 21 Mei 1773
 Jacobus Middelkoop, secretaris van Dussen-Munsterkerk in 't koor op 6 December 1773
 Meghelina en Otto van Dalen, kinderen van Eijmert Pieterse van Dalen, op 14 Januari 1774
 Jan van Dalen, kind van Eijmert Pieterse van Dalen, op 14 Januari 1774
 Wouter Rombout, president-schepen van Dussen-Munsterkerk op 7 September 1774
 Daniël Kint, schepen van Dussen-Muilkerk op 6 October 1774
 Dingeman Tamerus, burgemeester van Dussen-Muilkerk op 16 Februari 1774
 Adriana Heijstek, weduwe Antonij van Krimpen, op 21 Maart 1775
 Maria Verhagen, wed. Roeland Donkersloot, op 22 Mei 1775
 Pieter Ariense van der Pluijm sr (den ouden) op 7 September 1775
 Mattijs de Rooij op 6 April 1776
 Antonetta Rombout, huisvrouw van Peeter Hagoort, schoolmeester en Gaardermeester van de Gemeenelants collective Regten, in 't koor, op 10 April 1776, overleden den 2 April 's morgens ½ drie
 Wouter Pellekaan op 19 April 1776
 Meggelina van Dalen, kind van Eijmert van Dalen, op 17 Juni 1776
 Adriana Donkersloot, huisvrouw van Hendrikus Donkersloot, op 24 Augustus 1776
 Adriaan Heijmans, schepen van Dussen-Munsterkerk en burgemeester van Dussen-Muijkerk, op 10 October 1776
 Bastiaan Pellekaan, burgemeester van Dussen-Munsterkerk, op 26 November 1776
 Neeltje Donkersloot op 20 Maart 1777
 Johanna van Doveren, huisvrouw van Jacob Rombout, op 2 Augustus 1777
 Vijver van Wijk, schepen van Dussen-Muijkerk, op 6 December 1777
 Jenneke Roeland Donkersloot op 2 Mei 1778
 Godefridus Broekhuijsen, overleden te Oosterhout op 3 Juli 1778
 Susanna Kamp, huisvrouw van Antonij Teuling op 23 Augustus 1778
 Mijna Lensvelt, huisvrouw van Hendrik van Honsewijk, op 26 October 1778
 Het kind van Anthonie van Kooten op 2 Februari 1779
 Antonij Teuling, schepen van Dussen Muilkerk, op 30 Maart 1779
 Cornelis Ouwerkerk op 2 Juli 1779
 Dirkske Baas, op 20 November 1780
 Jenneke Donkersloot, weduwe van Adriaan Heijmans, op 30 October 1781
 Johanna van Dongen, weduwe van Pieter Adriaanse van der Pluijm, op 15 November 1781
 Katalijntje Donkersloot, kind van Hendrikus Donkersloot, op 1 December 1781
 Bastiaan de Rooij, den ouden, op 18 December 1781
 Endemie Scheffers, weduwe van Pieter Zeijlmans, op 4 Maart 1782
 Otje Donkersloot, op 21 Maart 1782
 Samuel Pistorius op 22 April 1784
 Adriaan Middelkoop, kind van den secretaris Dionysius Middelkoop op 8 Maart 1783
 Cornelis van der Wal, op 25 April 1785
 Johanna Bol, huisvrou van Jacob Rombout, op 9 April 1788
 Antonetta Hagoort, kind van Wouter Hagoort, in 't koor, op 12 Maart 1789
 Adriaan Vlijmen op 26 Maart 1789
 Pieter Heijmans, kind van Arnoldus Heijmans, op 26 April 1789
 Arnoldus van Kooten, kind van Hendrik van Kooten, op 21 Mei 1790
 Pieter van Kooten, kind van Antonij van Kooten, op 2 December 1790
 Belia Rombout, de dogter van Jacob Rombout, op 3 April 1791
 Grietje Boudewijn, wed. van Maggiel van Wijk, op 24 September 1792
 Johanna Rombout, wed. Heijmen Heijstek, op 6 Juni 1793
 Op 12 October 1793 is begraven De Weleerw. Heer Pieter van den Broek, in leven Rooms pastoor alhier te Dussen, in 't koor, in den kelder bijgezet, dient voor memorie, dat, als men aan de oostzijde van den kelder een opening maakt, men voortaan nog een kist in de kelder kan zetten zonder den zerk, vermits de swaere en groote af te wenden
 Jacobus Teunis Lensvelt, op 5 December 1793
 Jannetje Hagoort, in 't koor, op 6 Maart 1794
 Gerrit Sijmese Lensvelt op 26 Maart 1794
 Antonetta Maria van Dugteren, kind van den Heer J.M. van Dugteren, predikant alhier, in 't koor op 31 Juli 1794
 Matthijs Boom op 27 Augustus 1794
 Hendrik van Kooten op 11 Maart 1795
 Kaetje van Lent op 2 Augustus 1795
 Catharina Heijmans, 't kind van Arnoldus Heijmans op 13 November 1795
 Pieter Joppe Verschoor op 11 Mei 1798

Grietje Hagoort, huisvrouw van Govert C. van Dijk, op 2 Augustus 1798
Huibertje Bol, kind van Jacob Bol, op 25 Mei 1799
Kint van Hendrik van Kooten op 5 Juni 1799
Antonetta Hagoort, kind van Wouter Hagoort, op 16 Juni 1799
Cornelia Koekkoek, wed. Cornelis van de Wal, op 28 December 1799
Pieter Heijmans, kind van Arnoldus Heijmans, op 30 October 1799
Pieternel de Rooij, kind van Bastiaan de Rooij, op 15 Januari 1801
Andries Elandts, in 't koor, op 12 Januari 1802
Govert C. van Dijk op 5 October 1804

Vóór de scheiding van Kerk en Staat waren de leden van de Kerkenraad in den regel tevens magistraatspersonen, die voor een benoeming niet mochten bedanken. Zoo vinden we in de Acta Synode van Zuid-Holland onder de afgevaardigden, behalve de predikanten, b.v. op die te Rotterdam gehouden van 20 tot 30 Juli 1621, de burgemeester van Woudrichem, Johan de Wit, als ouderling, op die te 's-Gravenhage in 1632 Mr. Jacob de Wit en Johan Beelaerts, respectievelijk burgemeester van Dordrecht en Heusden, op die in 1647 te Schiedam Johan Graswinckel, raed en vroedschap der stad Delft.

Na de reformatie werden Stad en Lande van Heusden en Altena gebracht onder de Synode van Zuid-Holland, classis Gorinchem. Tegenwoordig resorteeren deze landen onder het Provinciaal Kerkbestuur van Noord-Brabant met Limburg en is de classis Heusden verdeeld in drie ringen.

Tot ring I, Heusden, behoort ook Dussen. In de Acta Sinodi van Zuid-Holland vonden we Dussen vermeld onder de classis Dordrecht.

Niet alleen om het voorkomen van vele Dussensche namen, maar ook voor 't vormen van een beeld betreffende de welvaart der beide Dussens in de 17e eeuw geve wij hier het "*Extract uit seker Boexken geschreven van Didericus Voetius Pastoor van Dussen*", bevattende een lijst van verschillende legaten, aan de kerk vermaakt, waarvan wij dat van Adriaentje Lucasse Uijtenbroek op pagina 57 reeds vermeldde:

Een legaat van 30 gl. aen de armen van Diaconije gemaect bij Metje Jacobsz. Huijsvrouw van Nicolaas Cieren ter somme van 30 gl. Dit is gelegateert A° 1637 den 24 Januar en voldaan aen Diaconije Vid. Fol.50 et 155: 30,-,-

Ds. Voetius teekende bij deze post aan: "*Ick meen uijt desen hoofde gemaect sijn twee obligatien, siet schepenbrief op Peter Bastiaen Pellicaan en Willem Jansz. Waenkes.*

Een legaat van 2000 gl. Van Crijnvelt van Hedikhuijsen uijt te vorderen bij Jan Spieringk en Maeijcken Zeeuwen weduwe tot Meeuwen vid. Fol.59,60,65

2000,-,-

Een legaat van Arien Potters ter somme van 50 gl.d. A° 1625 18 Meij fol.60 Is betaelt tot 65 50,-,-

Een legaat van 50 gl. gemaect bij de moeder van Philip Jansz. Gehalveert tot 25 gl om redene fol.62 50,-,-

Bij de laatste drie posten, door een acculade verbonden, noteert Ds. Voetius:

Deze 3 personen geordonneert om te remitteren en op renthe te setten.
 Een legaat van Sijken Simonsz. Dochter ter somme van 50 gl. fol.6 50,-
 Een legaat van 50 gl. gelegateert bij Arien Bastiaensz. jongman, soone van
 Digna in de molen A^o 1625 3 Augusti fol 64
 50,-
 Hiervan een aparte instrument siet ook Register Franc¹ fol.4
 Een legaat van Maijken Hendrix Huijsvr. van Corst Govertsz. de A^o 1625
 den 2 August 8-
 ,-
 Een legaat van Maijken Janse Janneken Baijens Nichte ter somme van 8 gl.
 fol. 65
 Een legaat van 100 gl. van Emmeke Samuels weduwe Arien Potters van
 den 3 Augustus 1625 fol.65 Regist. Franshijn fol.4
 100,-
 Een legaat van 200 gl van Tonikke Wouters Laurens fol.66 Regist.Frans.
 fol.5 200,-
 Een legaat van 75 gl bij Eeltje Tonisse Huijsv van Cornelis Jansz. Daniels de
 22 Augusti 1625 fol.67.
 Hierin is een apart instrument Registr. Fransijn fol.6 75-
 ,-
 Een legaat van Arien Ariense Teulingh en sijn huijsvrouw
 Grietje Meerten ter somme van 50 gl. fol.68.
 Hierin is een aparte copije Registr. franschijn fol.... 25-
 ,-
 Een obligatie ad. 62-10-0 van Philips Jansz. Fol.69 vid. Fol. post Rek. Henrik
 Goyertse 62-
 ,-
 Een testament van Anneken van de Werenen ad 50 gl A^o 1625 6 September
 fol 70 Regist.fransch fol.8
 50,-
 Twee en halve nr? in Rommengath gemaectt bij Maijcken Ariense weduwe
 van Leendert Tijssen fol.71. Hierin een apart Instrument met advise over
 hetselve. Regist. Fransch fol.9
 Een legaat 6 gl van Jan Gisberts fol.74 6-
 ,-
 Een legaat van Tonis Boom ter somme van 50 gl fol.74.
 Hiervan is een apart instrument Regist Franschijn fol II 50-
 ,-
 Een legaat van Tonis Cornelisse op den Hill per somme van 125 gl. fol.75
 Regist. fransch. Fol.11
 125,-
 Een legaat van Maeijken Jansz. Hovense weduwe van Peter Jansz.
 constitueert den arme universeel Erfgenaam fol.80 Tetering. Hiervan apart
 instrument Regist. Franc. Fol.12

¹ Franc. = franschijn perkament

Een legaat van Willem Willemse Oversteegh en zijn hujsvrouw ter somme van 50 gl of well de renten ter somme A^o 1626 9 Augustus fol.83.

Hiervan is een apart instrument¹ 50,-

Testament van Hendricken Wouterse weduwe van Peter Basel 1654 den 28 Decemb. Hierin is alleen een apart instrument

Een legaat van 500 gl spruijende van Adriaentje Lucasse Uijtenbroeck wed. Govert Henrix Reken. van Arien Potters 1663²

Een rente van vijftig gl. op Ariaentje de With wed. Joost Govertsz. opgenomen 1675 in November. Haer eerste man was Hoeckwater.

Een renthe op Arien Claese van Leeuwarden spruijende uijt schultbrief van Bastiaen Adriaensz. Camp jaerl. 6-5-4 vid schuldbrief den A^o 1643 27 December.

Een capital van Dirck Claesz. Hoeckwater afgelost door Aert Hendrix van Tricht den 8 Augs. 1676.

Reeds merkten wij op, dat de benoemingen van den predikant en van den voorzanger behoorden aan den Heer van Dussen-Muilkerk. Thans laten wij een Lijst der Predikanten volgen, opgemaakt door Ds. Johannes Westhof, welke wij in het kerkelijk archief van Dussen vonden, terwijl wij dan verder de lijst aanvullen met de namen der predikanten uit de Acta Synodi van Zuid-Holland.

1610 Timotheus Wijckertoor, gezonden door de classis van Dordt

1615 Casparus Nisius, in 't begin van November; vond bij de aanvaarding zijner betrekking 27 leden, vertrekt in het midden van 1618, vermoedelijk naar Wasbeek³

1618 Guilielmus Nusius, beroepen Aug; verm. Van Oudenbosch, telde in 1618 28 leden.

1622 Diodoricus Voetius, ber. 15 Feb. vond 33 lidmaten, was Rector der Lat: School te Gouda of Gorinchem. 24 Dec. 1622 is besloten het avondmaal 4 maal in het jaar uit te deelen; 1e Zondag in Januarij, geeindigd in 1634.

1634-1639 Petrus Wielgenius

1639-1658 Anthonius Genius heeft het trouwregister opgeteekend van 1639-1656 Zie het Register No.2.

1658-1668 Hermannus van der Haghen geeft de namen der lidmaten A^o 1667.

1677 Isaaceys Luiken ber. van Brakel 27 Meij obiit te Dussen 1680

1680 Johannes Velhovius ber. 9 April, bevestigd 16 Feb 1681 vertrok. naar Tiel

1690 Georgi Joosten bevestigd 24 Sept. tot 1712⁴.

1715 Matthias Peijpers beroepen van Son en Breugel 12 April, bev. 26 Meij

1715 intrede II Cor: III.6 De telling der Lidmaten door Ds. K. Peijpers in 1715 geeft 134 ledematen, vertrokken naar Eindhoven na 30 Junij 1719 (Dec)

1720 Daniël Halmans, ber. van Echteld 3 April, bev. 12 Meij 1720 intrede I Thes. V.19, Emeritus 23 Oct. 1756, vond na de bevestiging in 1720 154 leden.

1757 Hubertus Hoevenaar. Prop. te Pijnakker, ber. 12 April, bevestigd 26 Julij 1757, intrede Jes. 62 v.1 Emeritus 1 Meij 1783, vond in 1757 152 leden.

1786 Johan Hendrik van Dugteren, eerst 3 jarige vacature 1783-1786 door een proces, prop. te Doorn, bev. 19 April, bev. 23 Julij 1786 Intrede Exod. III v.11 & 12, Emeritus 20 Julij 1827, vond in 1786 201 leden.

¹ Hiermede wordt waarschijnlijk bedoeld het Testament van Willem Willemse van Oversteegh en zijn hujsvrouw Adriaentje Joosten van der Maes van 12 Juni 1625, dat wij aantreffen in het Protocol van de Gorinchemschen notaris Abraham Kemps (Algem. Rijksarchief te 's-Gravenhage)

² Deze post werd reeds vroeger genoemd

³ Wasbeek = Waspik

⁴ volgens Acta Sinodi va Z. Holland overleed D. Georgius Joosten 28 Februari 1713.

1827 Theodoor van Spall, ber. 30 Oct van Ameijde, bev. 13 April 1828, intrede II Cor. XIII v.9. vertr. naar Klundert 24 Dec. 1837 (Ds. Van Spall was een der redacteurs van den Almanak voor kinderen opgedragen aan Prins Albert der Nederlanden).

1838 Johan Westhof, hulppr. te Dussen, ber. 9 Jan, bev. 13 Meij 1838 (Hij schrijft: Ds. Voetius noemt zich pastor aan de Dussen tot Muilkerk ende Munsterkerk in het opschrift van het Dorpsregister A^o 1627.

Na de vacature van 1875-1881 vervolgen wij onze lijst:

1881	J.H. Gesellschaft
1885-1890	vacature
1890	C.J. Six Dijkstor
1892-1893	vacature
1893	A.M. Bloem
1898-1899	vacature
1899	E. Klaassen
1904-1905	vacature
1905	N. Klaassen
1909	P. van Stein Callenfels
1923	D. van Lutterveld
1927	J.J. Kuijper
1932	vacature
1933	J.J. van de Berg
1936	J.C. Kooijkers

Ofschoon beide heerlijkheden een afzonderlijk kerkbestuur hadden en er dus twee kerkmeesters waren, bleek ons een enkele keer, dat een kerkmeester tot beide heerlijkheden behooren. Wij hebben deze functionarissen dus dooreen moeten nemen. Van deze volgt thans een lijst

1624 Arien Cornelisse Potter	1671 Roelof Janssen van der Wiel	1766 Cornelis Ouwerkerk
1625 Wouter Lauwen	1697 Willem Joosten van Overstege	1768 Adriaan Heijmans
1628 Joost Willemse van Oversteegh	“ Pieter Aarts Smijdl	1771 Dingeman Tammerus
1633 Joost Aertsen Wildeman	1699 Aart 't Kint	1773 Eijmert van Dalen
1634 Jacob Willemse	1703 Johannes Pistorius	1774 Gerrit de Rooij
1637 Adriaan Peterse Pellekaan	1714 Pieter Claesse Donkersloot	1776 Pieter Heijstek
1640 Peeter Hendrikse Spieringh	1746 Corstiaan de Roij	1781 Cornelis van der Wal
1649 Jan Ad. de Graeft “ Dierck Pieterse de Both	1754 Dingeman Tamerus	1783 Matthijs Boom
1654 Dirck Claesse Hoeckwater	1756 Otto van Dalen	1784 Abraham van der Baet
1659 Anthonie Pleune van Crimpen	1758 Bastiaan de Rooij	1786 Hendrikus Donkersloot
	1760 Wouter Rombout	1788 Jacob Rombout
	1762 Roeland Donkersloot	1790 Wouter Hagoort
	1763 Antonie Teuling “ Hendrik van Honsewijk	1792 Arnoldus Heijmans
	1764 Bastiaan van Kooten	1799 Dionysius Middelkoop
		1810 Jan Rombout

Reeds weten wij, dat de oude parochiekerk in Dussen-binnen staat, maar nog niet, dat 't rechterlijk archief van Dussen-Muilkerk vermeldt, dat ook Munsterkerk een eigen kerk gehad heeft, "*die met de inundatie van Waaldrecht¹ vergaan zoude wezen ende dat wel apperent weder een nieuwe gebouwd zoude zijn, indien de Heer niet en was van de Paapse Religie.*" Uit dezen geciteerden zin uit een schepenakte van 1714, welke de procedure bevat tusschen den Heere van Muilkerk, Mr. Iman Cau en dien

¹ Met Waaldrecht zal hier wel Wioldrecht bedoeld zijn, het dorp, waar zooals sinds oude tijden beweerd wordt, de doorbraak plaats vond, waardoor de St. Elisabethvloed ontstond.

van Munsterkerk, Jean Louis van der Schuuren van Hagoort, bewijst alweer den invloed der Heeren van Dussen.

Tot goed begrip dezer kwestie diene, dat de Heer van Muilkerk, op wiens grond de kerk stond, van ouds het recht van handopening bezeten had, dat is 't recht, om tot het beroepen van een predikant over te gaan, het jus patronatus pro indiviti, dat in 1635 tegelijk met de heerlijkheid van Dussen-Muilkerk verkocht was. Vóór dat hij dus tot een beroep kwam, moesten “*de schout, magistraat en kerkenraad van Dussen Muijkerke*” aan den Heer van Muilkerk “*acte van consent en authorisatie bekomen omme eenige bequame en godvrugtige leeraren te mogen sien*”!

Toen nu op 9 Maart 1713 dominee Joosten overleden was, werd het recht van handopening door vier kerkeraadsliden, die allen te Munsterkerk woonden, Antonij Rombout, Michiel de Bruijn, Wouter Theunis Roubos en Cornelis Vink, betwist aan de Muilkerksche kerkeraadsliden Hendrik Camp en Pieter Claasse Donckersloot. De vier opponenten hadden daarmede bewerkt, dat de beide Dussens geruimen tijd van een herder verstoken bleven. Tot de gronden, welke de Munsterkerkse leden aanvoerden, behoorde, dat “*Munsterkerk altoos voor het eerste en voornaamste lith van de voorz. Gemeente is gehouden ende wel des te meer omdat de heerlijkheid van Munsterkerk meer als nog maal zoo groot is als die van Muijkerk ende tot alle t gene voorz. is met als twee derde parten tegens een derde part van Muijkerk contribueert*” en dat het “*schoolhuijs uijt het gemeen*” (gemeenschappelijke kas der beide kerkelijke gemeenten) “*is opgebouwd ende alzoog nog ten huijdigen dage uijt het gemeen ende met gemeen goetvinden werd onderhouden en gerepareert sijnde bevonden in het predikantshuijs in den jare 1632 mede uijt 't gemeen getimmert ende daarvan in den gevel van 't zelve huijs gemetselt een gedistingueerde groote steen ende daar in deze worden geinscribeert*”

**Castellanus prator judicis visini utruisque
ab actis in munsterkerk et muijkerk aan de Dussen hanc Domund^{no}: Diderico Voet pastori suo
in gratiamini Signum Extrura Anno M.D.C.**

XXXII. X Calendas aprilis

**(vertaald: De Kastelein, schout en secretaris van beide
heerlijkheden op Munsterkerk en Muijkerk aan de
Dussen bouwden dit huis voor den Heer Dideric
Voet hun domine tot teeken van dankbaarheid 1632 10,
april.**

Deze Heer, “*streckende 't selve tot een klaar bewijs, dat Heer Munsterkerk altoos voor het eerste en voornaamste lith van de voorz. Gemeente is gehouden*”, moest dus in deze ook zijn gewicht in de schaal leggen. Maar de Hooge Raad, bij wien deze gewichtige kwestie op 26 Juni, 10 Juli, 28 Juli en 26 November 1713 ter tafel kwam, stelde de Heer van Dussen-Muijkerk in 't gelijk op grond hiervan, dat “*al noeme de eerst gedaagde zich heer van het*

Huijs en Sloth van Dussen, hij daaruit geen ambtsgevolg kan maken ten laste of nadeel van den ambagtsheer van Dussen-Muilkerk.”

Na deze beslissing volgde pas op 26 Mei 1715 het beroep van Ds Matthijs Pijpers. Gedurende de vacature heeft meester Jacobus Hagoort het doop en trouwboek bijgehouden. Ds Pijpers is evenwel ook niet lang in Dussen gebleven, want in November 1719 vertrok hij naar Eindhoven, doch reeds op 12 Mei 1720 werd nu Ds. Daniël Halman door Ds Gerard Klack van Sprang bevestigd.

Wie van Dussens wijde omstreken genieten wil, wandele eens naar ‘t kerkje der Nederlandsch Hervormde Gemeente aan de Buitenkade, in den Zuid-Hollandsche Polder, waar de predikant van Dussen, Ds. Hooijkaas, geregeld zijn predikaties houdt. Dit eenvoudig bedehuijsje ligt in de nabijheid van ‘t voormalig Electrisc Gemaal en grenst aan een boomgaard van zekeren Ouwerkerk. Aan den voorgevel leest men de in boogvorm aangebrachte veelzeggende bede: **“Uw koninkrijk kome”**. Onder de beschutting deze goddelijke bede werkte de bewoner van het nabijzijnde huis rustig in zijn boomgaard en vertelde ons, dat het kerkje al eenmaal vergroot werd en dat het met oog op den afstand van de groote kerk in een behoefte voorziet. Toen we even rond dit lage kerkje liepen, konden we op de teenen staande, een blik werpen op de met bijbels belegden banken en het zwijgende orgel.

Op een generale synode der Gereformeerde Kerken in Nederland, gehouden te Amsterdam op 17 Juni 1892 vloeiden de Christelijk Gereformeerden en de Nederlandsche Gereformeerde Kerken in een zelfde Kerkverband samen. Het eigenaardig verschijnsel, dat zich ruim veertig jaren geleden had voorgedaan, waarbij verschillende kerkelijke gemeenten zich los maakten uit het synodaal verband, was dus uitgelopen op een samensmelting dezer zoogenaamde “doleerende gemeenten” met de “Christelijk Afgescheidenen” of “Christelijk Gereformeerden” tot de “Nederlandsch Gereformeerde kerk”, welke toen te Amsterdam haar eerste algemeene Synode hielden.

Ook in Dussen zijn de Gereformeerde en de Christelijk Gereformeerde kerk vertegenwoordigd.

Toen de Gereformeerde Kerk te Dussen nog geen eigen kerk bezat, waren de gereformeerde inwoners aangewezen op de kerk te Meeuwen; maar na een vijfjarig zelfstandig bestaan, werd in het jaar 1870 haar kerk gebouwd, in den 2^e Hoek te Dussen, wijk A, achter de pastorie van Domine Hindriks door den toenmaligen Kerkmeester en Administrateur Kasper Haspels. Een tiental jaren later volgde de pastorie, die werd “aangeplakt” tegen den toenmaligen voorgevel der kerk, waarna in den vroegeren achtergevel een ingang werd gemaakt. Van hieruit heeft men een wijd uitzicht op den polder Noordeveld.

De kerk werd achtereenvolgens bediend door de navolgende Predikanten:

1876	J.N. Lindeboom
1881	B.B. van Hoorn
1886	M.H.K. .ol
1894	J. Meilink
1906	G.J.D. Aalders
1909	G.M. Rennes
1927	J.M. Spier

De installatie der Christelijke Gereformeerde Kerk geschiedde op 2 Maart 1893 in een houten noodgebouwtje door Ds. H.A. Jonkman, predikant te Noordeloos, waarbij gelijktijdig de kerkeraad, bestaande uit Cornelis van Dijk en Jan van Mersbergen in zijn ambt werd gesteld. Toen op 15 Augustus 1929 Cornelis van Dijk overleed, had deze het kerkbestuur ruim 36 jaren gediend.

In 1905 verkreeg deze gemeente een nieuw kerkgebouw, dat eveneens in den 2^e Hoek, Wijk A, vóór de woning van Izaak van Tilborg, gebouwd is en op 25 September van dat jaar door Ds. T.A. Bakker, predikant te 's-Gravenhage, geïnstalleerd werd. Thans bestaat de kerkeraad uit D.J. Colijn en B.G. Koekkoek.

Voor wij ons nieuw Hoofdstuk beginnen, willen wij eerst vermelden, dat Dussen een geleerd theoloog heeft voortgebracht, Prof. Dr. Izaac van Dijk, die aldaar op 20 Maart 1847 geboren werd als zoon van Johannes van Dijk en Cornelia van Edenburg. Zijn ouders behoorden tot den boerenstand en mochten zich in de algemeene achting hunner dorpsgenooten verheugen; Izaac groeide met nog vijf broertjes en zusjes op, ging bij Ds. Westhoff ter catechisatie en was leerling op de openbare school bij Meester van der Beek, een ontwikkeld man en goed paedagoog. Zijn goede aanleg deed hun ouders besluiten hem op zijn 12^e jaar te plaatsen op het Instituut Hasselman te Emmikhoven (Almkerk), waar hij moderne talen leerde en verder privaattlessen in Latijn en Grieksch nam o.a. van Ds. Bavinck, predikant der "Afgescheidenen" te Almkerk. Daarna volgde hij nu ongeveer twee jaren de Latijnsche school te Gorinchem, die onder het Rectoraat stond van Dr. Romeijn. In 't jaar 1866 werd hij ingeschreven als student in de Theologie aan de hoogeschool te Utrecht.

Vijf jaren later, op 10 September 1871, werd hij beroepen als predikant bij de Hervormde Gemeente te Veen en vertrok in 1877 naar Brambrugge.

Gedurende deze standplaats promoveerde hij tot doctor in de Theologie op proefschrift "Begrip en methode der Dogmatiek". In dat jaar werd Dr. van Dijk beroepen naar Kollum, waar hij tot 1879 bleef. In datzelfde jaar vertrok hij naar Arnhem, waar hij op 15 Juni 1879 zijn intrede deed.

Te Veen had hij zijn wederhelft gevonden in Maria Johanna Jiskoot, dochter van den Notaris aldaar, met wie hij op 1 November 1877 in 't huwelijk trad.

Op 22 Mei 1883 werd Dr. van Dijk benoemd tot hoogleeraar aan de universiteit te Groningen, om onderwijs te geven in de Geschiedenis der godsdiensten in het algemeen, de Geschiedenis der leer aangaande God en de Wijsbegeerte van den godsdienst. Op 19 September van dat jaar aanvaardde hij zijn ambt met een oratie: "De eischen der historie en de eischen der wijsbegeerte op het gebied der godsdienstwetenschap".

Professor van Dijk was een eenvoudig man, evenwel van groote persoonlijke invloed en dit niet alleen door zijn onderwijs, maar vooral ook als mensch, verder noemen wij als kenmerkende trek van dezen geleerde, zijn zin voor

humor. Als docent wist hij zijn liefde voor de studie over te planten op zijn discipelen en als geleerde verrijkte hij de ...¹.

Prof. van Dijk's groote verdiensten werden erkend door zijn benoeming tot Ridder in de Orde van den Nederlandsche Leeuw.

Toen de wet hem op zeventigjarigen leeftijd tot heengaan noopte, was hij nog krachtig en gezond. Op 26 Juni hield hij voor een talrijk gehoor zijn afscheid. Bij die gelegenheid werd hem door zijn leerlingen een volledige uitgave zijner geschriften aangeboden. Zijn verder leven sleet hij achtereenvolgens te Roozendaal, Heusden en 's-Gravenhage. Te Heusden woonde hij in het groote huis aan de Breestraat.

In 1922 voerde hem een ernstige ziekte naar het Haagsche Diaconessehuis, waar hij op den eersten Kerstdag van dat jaar op ruim 75-jarigen leeftijd overleed. In allen eenvoud werd hij op oud-Eik en Duinen begraven².

¹ in de copie van het manuscript zijn hier 6 lijnen niet leesbaar

² Deze bijzonderheden zijn ontleend aan het Levensbericht van de Mij van Ned. Letterkunde en een artikel in "de Prins" van 22 Augustus 1908.

Hoofdstuk VI - Het Maatschappelijk Leven.

A. Middelen van bestaan en verkeer

Dorpen en gehuchten ontstonden uit de concentratie der landelijke bevolking op die plaatsen, die uit economische of geographisch oogpunt tot vestiging uitlokten. 't Water van de Dussen, dat niet alleen diende als noodzakelijke levensbehoefte om te drinken en tot afwatering van polders, had landbouwers tot zich getrokken, om zich aan de boorden van dit riviertje neder te zetten, dat voor hen tevens eenigermate verkeersmiddel werd. En zoo steeg allengs het aantal bewoners in de vruchtbare kleistreek "aan de Dussen".

De natuurlijke invloed van bodem op bewoners heeft in het land van de Dussen het landbouwbedrijf bestendig, terwijl naast akkers ook weiden en boomgaarden ontstonden. De eerste middelen van bestaan waren alzoo, en ze zijn dit nog, landbouw en veeteelt.

Vergeleken bij andere dorpen hebben de beide Dussens zich van de noodlottige gevolgen van den St. Elisabethsvloed snel hersteld: bezaten de beide heerlijkheden in 1632 nog 74 huizen, honderd jaar later bedroeg dit getal reeds 213¹. In Almkerk en Werkendam b.v. waren deze getallen respectievelijk 67 en 147 en 115 en 213; ook Emmichoven geeft een gunstig beeld: daar bedroeg het getal in 1632 33 en 1732 99; de sterke aanwas van Dussen's bevolking valt dus wel op. Oudtijds werden geen volkstellingen gehouden, maar beperkte men zich, met het oog op de belasting, tot het tellen van de huizen. Om nu toch een beeld te vormen van de grootte der bevolking, stellen we 't aantal leden van een gezin op gemiddeld 5 en dan komen we voor 1632 op een zielental van 370 en voor 1732 op 1265². De eerste algemeene volkstelling dagteekent pas van 't jaar 1795.

De twee dorpen, waaruit Dussen van ouds bestond, werden in 1825 vereenigd en verdeeld in drie wijken, A, B en C, welke in 1894 nog weer eenige verandering ondergingen. Na dien geraakten de namen Muilkerk en Munsterkerk in 't vergeetboek. Thans is de wijkverdeeling aldus:

Wijk A	Wijk B	Wijk C
De Baan	De Kerkstraat	De Peerboom
Het Binneneind	De Molenstraat	De Buitendijk
Het Slotteind	Het Zandpad	De Hang
Den Hoek	De Ouden Zeedijk	De Vierbansche Sluis
De Hilsche kade	De Hoogendijk	Boerenverdriet
	De Nieuwsteeg	Jannezand
	De Buitenkade	Kijfhoek

¹ Kok noemt voor 't jaar 1732 207 huizen, 1 steenplaats en 17 molens. Waarschijnlijk geldt dit aantal huizen slechts voor Dussen Muilkerk.

² De factor 5 ontleenden wij aan een studie van Dr. C.H. Hermans "Hulpmiddel tot nasporing der oude bevolking in de Provincie Noord-Brabant."

Binnenhoekswaard
Het Kooike
Doogeman
Noordenbloemplaat,
bijgenaamd
Steenenmuur

Na landbouw en veeteelt kan thans ook de tuinbouw worden genoemd en in verband hiermede de te Dussen gevestigde tuinbouwvereniging met als secretaris A.L. van Moergestel.

Dussen heeft thans een oppervlakte van 3921 H.A. met een bevolking van bijna 4000 inwoners en is een der belangrijkste gemeenten van het land van Altena. Een groot deel daarvan wordt ingenomen door den Biesbosch. Eigenlijk bestaat thans de gemeente weer uit twee dorpen, Dussen en Dussen-Hank, terwijl de namen der oude heerlijkheden vervangen zijn door Dussen-Dijk en Dussen-Binnen.

De eerste buurtschap ontleent zijn naam aan “De Oude Zeedijk”, thans Slaperdijk. ‘t Centrum van ‘t verkeer vormt “De Sluis”, het kruispunt nabij de R.C. Kerk en het Raadhuis, dat als zoodanig verdwijnen zal, zoodra het Huis te Dussen Kasteel-Raadhuis zal zijn geworden.

Mocht het huidige Gemeente-huis worden gesloopt, dan zou ‘t aspect van de fraaie kerk daardoor aanmerkelijk winnen.

Blijkbaar noemt men dit dorpsdeel meer speciaal Dussen, terwijl het cum annexis gevormd wordt door Dussen-Binnen, Dussen-Hoek, Baan, Korn, Perenboom, Keizersveer en Hank.

Wij zouden Dussen-Binnen te kort doen, indien we niet eenige regels wijdden aan den historischen korenmolen “De Gunst”, waarop wij al in ‘t Eerste Hoofdstuk vluchtig de aandacht vestigden.

Veel hebben wij van dezen fraaie molen te vertellen, maar eerst willen wij mededeelen, dat reeds *“Adriaen van Herlaet, Heer van Muilkerk, indertijd zich onderstaan hadde een koorn molen binnen den selven sijnen ambagte te doen maaken of oprigten”*. Dussen bezat dus reeds in de 15e eeuw een korenmolen en bij iederen verkoop van de heerlijkheid Dussen-Muilkerk lezen wij dan ook, dat mede was verkocht den *“wind ende den Gemaele”*. En toch beweerde de Heer van Dussen-Muilkerk, Eduard Jacob van Axele, als opposant tegenover die van Muilkerk Hendrick Aers Doedijns, in 1632, dat *“Arent van Laanwijk en Johanna van Herlaer sijn huisvrouw (in 1590) geen prentie gemaakt soude hebbe van de wind en de Malerije”*.

Dit was niet de eenige kwestie, waarover de Heeren van Munsterkerk met die van Muilkerk hebben geroerd. Het ging ook om de grens n.l., of de Dussen al of niet de twee heerlijkheden scheidde en dientengevolge ook over de schouw en, zoo wij reeds opmerkten, over het recht van benoeming van de predikant. Op deze en nog nadere geschillen spreken wij later nog meer.

Als eerste pachter van den molen “De Gunst” noemen wij Arien Heijmans die ook reeds in Januari 1705 van den, Diderik van Hemert, den Koornmolen van Meeuwen in pacht had.

Ver boven de boerenhofsteden uitstekende imponeert hij den omtrek. Een ingemetselde steen zegt ons, dat de reus dagteekent van het jaar 1708 en dat op den 20sten Juni de eerste steen gelegd werd door Heer Harman van Schueren van Haeghoort, Heere van Hagoort, een zoon n.l. van den toenmaligen Heer van Dussen-Munsterkerk Jean Louis van der Schueren van Hagoort.

Uit een schepenakte van 29 Juni 1708 blijkt, dat er bij den bouw van dezen molen moeilijkheden waren gerezen door verzuimen in het "opzicht" van den "Mr. Fabriek en Timmerman" Claes Decker, die blijkens een klacht zijner medewerkers een vloten bouw belemmerde. Deze waren "*Hendrick Carmans, mr. metselaer en aennemer van 't metselwerk van den steenen koornolen tot Dussen, Jan Leempoel, mr. metselaer van 't molenhuis, Jan Rombouts mr. Timmerman en Jan Favier alias Jan de Waal mede timmerman*".

Zonder een biljet van den pachter van den Impost op het "cleijnzegel" mocht niemand zijn tarwe op den molen laten malen. Nadat dit biljet bij den collecteur der verpondingen was gehaald, moest het aan den molenaar worden getoond. In 1716 was collecteur Pieter Claesse Donckersloot en in 1724 Jacobus Hagoort¹. De pachters over de stad Woudrichem, Lande van Altena, Dussens en Werkendam, Willem en Jan de Vroe zagen streng toe, dat in deze geen fraude gepleegd werd, waarna dan ook zware boeten volgden.

De molenaar zelf, noch zijn knecht, mocht zijn bedrijf uitoefenen, zonder den Eed te hebben afgelegd, "*ten einde de gemeenelandsmiddelen niet te ontduiken*". Die eedaflegging geschiedde ten Stadshuize van Woudrichem ten bijwezen van den collecteur van het gemaal (dit was in 1750 Gijsbert van Andel) "*nadat de ordonnantie ende formulier van de Eed op ider nering geemaneert deugdelijk waren voorgelezen ten overstaan van President schepen afgelegd, seggende soo waarlijk helpe mij Godalmagtig*".

Compareerde voor ons ondergeteekende schepenen commissarissen der steede Woudrichem, Lande van Altena, Beijde de Dussens en Werkendam, Gerrit van Oort als molenaarsknecht op de koornmolen te Almkerk ten behoeve van Adriaan de Jong.

En heeft den Eed gedaan ingevolge van de ordonnantie van Dato 26 November 1749 en placaat van den 24 April 1754.

Gedaan op den Stadhuyse van Woudrichem in 't Bijsijn van de Hoofdgaarder desen 17 Meij 1775

Hendr. Donckersloot

Willem Mosselmans

't Woord knecht heeft als zoovele andere woorden thans een andere klank als voorheen: ieder, die een bedrijf of ambacht wilde uitoefenen, was een knecht of leerling; zoo werd ook de chirurgijnsleerling knecht genoemd. Adriaen Heijmans, de latere burgemeester van Dussen-Muilkerk, was eerst knecht bij zijn vader, de schepen Arnoldus Heijmans, en had, zelf koornmolenaar geworden, Wouter Roubos tot zijn knecht. En zoo lazen wij in en grafschrift

¹ Zie verder de lijst der collecteurs

eener predikant: *“na twee en dertig jaar geweest te zijn een Knecht in Jezus Dienst.”*

Het afleggen van den Eed was noodzakelijk en de invoer van brood of meel b.v. uit een ander dorp ten strengste verboden en toch trachtte men nog wel in den nacht per roeiboort de Maas over te steken met deze contrabande, ofschoon het 7^e Articul van de ordonnantie op 't gemaal bepaalde *“dat alle degeene die eenig brood uijt eenige van de geunieerde provincie ofte ressoort van de generaliteijt langs de gepermitteerde passagien zullen vervoeren na of in deze provintien gehouden zullen zijn, op de eerste dag van haar aankomst, binnen deze provincie aan te geven de qualiteijt en quantiteijt van dien; als ten aanzien van de partij en het 3e articul van de ordonnantie is geïnstituert op een boete van seshondert gulden.*

Compareerde voor ons Hendricus Donkersloot en Willem Mosselmans, schepenen commissarissen der steede Woudrichem, Lande van Altena, Werkendam en bejide de Dussens, Gijsbert Lievensse Criellaert Burger en Inwoonder alhier, ende heeft ingevolge de ordonnantie op 't Slagten als Beenhouwer (binnen Woudrichem) geemaneert volgens haar Edele Groot Moogende ordonnantie op 't voors middels in dato 3 December 1749 den Eed in 't Bijsijn van den Collecteur Peeter van Rossum gepresenteert.

Actum op den Raadhuijse van Woudrichem den 25 October 1771

Hendricus Donkersloot

Willem Mosselmans

Zoolang de eed door den betrokkene nog niet was afgelegd, verving de deurwaarder des gemeenlandsmiddelen den collecteur. Op 1 Januari 1750 werd als zoodanig benoemd zekere Ackermans. In 1747 waren Willem van Andel en Jan de Vroe pachters van het gemaal over de Landen van Altena, Dussens en Werkendam en tevens over den impost op de Brandewijnen en gedistilleerde wateren. Er werden zoo jaarlijks heel wat eeden gezworen op het stadhuis te Woudrichem. Daar den wijnkoopers, om nog één voorbeeld te noemen, voor eigen gebruik een bepaald kwantum was toegestaan, zwoer *“de Heer Jan ten Hage Coopman in wijnen en burgemeester van Woudrichem dat hij ingevolge het 2e artikul van de ordonnantie had eed gedaan, dat hij voor zijn eijge konsumptie niet meer dan twee ankers weijn heeft geconsumeert in den Jaare 1773”*.

Na Arien Heijmans was in 1724 diens zoon Arnoldus pachter van den molen; ook hij was schepen van Dussen-Munsterkerk. Op hem volgde weer zijn zoon Adriaan Heijmans, schepen van Munsterkerk en burgemeester van Muilkerk. De volgende molenaar was in 1771 Adriaan Graumen na wien weder de schepen Arnoldus Heijmans aan het bewind van “De Gunst” kwam. We zien, dat het nepotisme zich niet alleen in de plaatselijke regeering, maar ook in het molenaarschap genesteld had. Arnoldus Heijmans leefde in den Fransche tijd, toen de heerlijke rechten werden afgeschaft. In een schepenaakte van Dussen-Munsterkerk van 12 April 1797 betreffende *“Conditie ende voorwaarden waar na de Burger Daverdoing, Directeur en Rentmeester der Domeinen van de Fransche Republiecq in de Vereenigde Provintien voornemens is te verhuuren een windkorenmolen, met de*

huijzinge en aankleeve van dien, staande en geleege te Dussen Munsterkerk waarvan 't eerste Jaar zijnen aanvang neemt met primo Meij deeses jaars zeventien honderd seven en negentig zal mitsdien expireeren den laatste April des jaars agttien hondert."

Onder deze condities behoorde o.a. ook deze, dat voor den *"pachter en zijn huishouden en familie alles voor niet te malen"*. Arnoldus Heijmans huurde den molen voor f 300 's jaars. In de vergadering der Eerste Kamer van 19 April 1799 kwam een request van dezen molenaar ter tafel, om als *"slijter te fungeeren"*.

Wij vonden nog, dat een dergelijk request van A. Heijmans aan de Tweede Kamer *"ter sanctie was gezonden van het Besluit op het Rapport relatief verzoek van denzelfven om de Graannegotie als slijter te Dussen te mogen exerceeren"*.

Later zijn de heerlijke goederen etc. weder door de Fransche Republiek aan de Bataafsche overgedaan bij *"Conditie, waar naar den Burger Peeter Josephus Stael in qualiteit als door de commissie van Administratie over alle de goederen en Domainen door de Fransche en de Bataafsche Republiek bij Transactie van den 5e Januari zijn afgestaan"*.

Na de familie Heijmans zijn eenige vertegenwoordigers van het geslacht Nefkens huurders geweest van de koornmolen.

De achtereenvolgende molenaars waren verder Hendrikus Anthonie Nefkens en Harrie Nefkens; dan volgen Anthunus Cornelis van Dalen en Jan de Graaf, die den molen kocht. Thans is de eigenaar de molenaar Marinus de Baar.

Als belangrijke gebouwen kunnen wij verder vermelden het in de Kerkstraat gelegen mooie Klooster der Liefdezusters met meisjesschool en een afzonderlijke jongensschool. Dit groote, witte gebouwencomplex maakt vooral op verren afstand een prachtig effect tegen den groenen achtergrond.

Voor het stuk der verlichting hebben we de notulen der Raadsvergadering op te slaan en lezen, dat in de Vergadering van 7 November 1886 "is besloten dat het ontsteken, uitdoven en onderhouden van den lantaarn aan het raadhuis wordt opgedragen aan Hubertus van Gorp voor f 10 's jaars."

Dit is thans ruim een halve eeuw geleden en geniet Dussen sedert van de grooter gerieven, welke de electriciteit biedt. Tusschen dat jaar en werd de gemeente door gas verlicht.

Van de vele verbeteringen, welke onder het bestuur van burgemeester Snijders tot stand kwamen, neemt de electriciteit een voornamste plaats in. Dit groote werk kwam in 1921 tot stand en was gegund aan de Firma W. van Boxtel en zonen te Tilburg, die het voor een som van F 44929.47 uitvoerden. Een, zoo nog niet belangrijker werk, was de drinkwaterleiding.

Dussen-Binnen beschreven wij reeds als 't mooiste en voornaamste deel van Dussen.

Dussen-Hank, ook genoemd "De Maria Polder" ligt aan den "Keizersweg", de groote verkeersweg tusschen Gorinchem en Breda en bezit een snel

toenemende bevolking, die reeds in getalsterkte het hoofddorp Dussen overtreft. De bevolking is overwegend katholiek en bestaat hoofdzakelijk uit fabrieks- en landarbeiders, benevens landbouwers en middenstanders.

Voor 't grootste deel zijn de huizen, die nog al verspreid liggen gebouwd tegen de "Beukenkade", een waterkeerende dijk. Te midden van mooi vlak land ligt hier de prachtige R.K. kerk, toegewijd aan de H. Antonius, met een hoogen peervormigen toren benevens een klooster voor ouden van dagen en een meisjesschool met daaraan verbonden internaat voor schipperskinderen.

Links en rechts van de breede voordeur van 't klooster ontdekken we twee gedenkstenen in den muur:

FUNDAL J.H.STAEL
CONSUL 1895

MEO OFFICIAL J.H.de Groot
PAROCHUS 1896

Zuidelijk van Hank stroomt de Bergsche Maas met haar massale brug, boven het voormalige Keizersveer, hoog in de lucht verheft zich de fabrieksschoorsteen der N.V. papierfabriek "De Maasmond" een continubedrijf, waaraan ruim 400 arbeiders werk vinden en dat onder de bekwame leiding van zijn tegenwoordige directie gestadig perfectioneert. Het mag een merkwaardigheid heeten, dat dit bedrijf tijdens den crisis op volle kracht is blijven doorwerken. Vele Dussenaars zullen zich nog wel de fabriek van Anthony Hoffmans herinneren op den Ouden Zeedijk, die ongeveer 50 jaar geleden gesloopt werd.

In het Westen van Hank sluiten zich de Biesboschpolders aan. Hier is het merkwaardig te zien, hoe zich in den Biesbosch een proces voltrekt, dat geheel gelijk is aan dat der wording van 't oude Zuid-Holland: ook hier toch ziet men aan de binnenzijde der kaden vaste nederzettingen van een of twee gezinnen; de dorpen in embryonaal toestand, en de bedrijven in chronologische volgorde ontstaan: visscherij, griendcultuur, landbouw. Dat proces van landaanwinst van ons nijver voorgelacht gaf Vondel dichterlijk weer in deze regelen:

Zoo wint de Lantleeuw lants
Zoo puurt hij goud uit schuim.

Op den Biesbosch ontwikkelde zich al spoedig een belangrijke visscherij: "De visschers zijn waarschijnlijk de eersten geweest, die er langeren tijd verblijf hielden in hunne kleine bootjes. Zij waren afkomstig uit de omliggende dorpen. Vooral Hank is langen tijd een specifiek visschersdorp gebleven. Omstreeks 1900 was hun aantal nog ± 300, thans zijn er nog slechts 15 visschers.¹² Zij visten vooral zalm, elft en paling. Pas, toen de griendcultuur met zijn lage omkadingen zijn intrede deed, werden uiterst primitieve schuilplaatsen van rietbossen gemaakt, niet veel meer dan windschermen,

¹ De Brabantsche Biesbosch en de Afsluitplannen door 's Landsmeter Leiden E.J. Brill 1938

² In 1898 bedroeg het getal nog 60.

die weldra uitgroeiden tot keten. Deze bevatten nog slechts tijdelijke bewoners, die alleen, als hun arbeid hun aanwezigheid vordert, in den Biesbosch vertoeven doch hun vaste woonplaats achter of aan de waterkeerende dijken hebben. De eerste vaste bewoners waren de opzichters der grasolders. Hun woningen stonden op heuvels aangeleund tegen de polderkaden. In 1840 wordt nog slechts van een viertal polders vermeld, dat er een huis staat; in twee daarvan, namelijk de Keizer Guldenswaard en de Oude Dooremansewaard, komt dan ook al landbouw voor. De hoeve van het Kroondomein, Koning Willem III, werd in 1857 gebouwd, in 1863 volgden de Prins Alexander en Prins Mauritshoeve. Na ± 1880 begint de verkoop van de kaden en de omzetting in bouwland en de kolonisatie kon toen meer doorzetten. Het zijn van huis uit landbouwers, die zich hier vestigen, of als pachter, of als bedrijfsleider. Zij zijn afkomstig uit de andere klei- en landbouwgebieden, vooral uit de omgeving, doch ook uit Zeeland, de Haarlemmermeer en Noord-Groningen. Zij hebben een zwaar bestaan. De zorg voor het geheele bedrijf, inclusief het vee, rust van Zaterdag- tot Maandagmorgen geheel op hun gezin. Het isolement, waarin zij leven, brengt zoveel ongerief mee, dat vele, na verloop van tijd weer naar haar meerbewoonde gebieden trachten te vertrekken. In het Noorden en Oosten is dit door de wegeaanleg reeds veel gunstiger geworden. Kerkbezoek behoort op de afgelegen polders dikwijls tot de onmogelijkheden. Groot zijn de bezwaren vooral voor gezinnen met schoolgaande kinderen. Er is slechts één openbare school in de Biesbosch, namelijk de Kievitswaard. Voorts zijn de kinderen aangewezen op twee Christelijke scholen te Werkendam, één te Nieuwendijk, één openbare school te Vierbannen, een R.K. school te Hank en een openbare en één Christelijke school te Drimmelen. Hank en Vierbannen trekken nagenoeg geen kinderen uit de Biesbosch. De kolonisten zijn bijna allen Hervormd en Gereformeerd. Er zijn slechts enkele Roomsche Katholieken. De visschers- en rietsnijdersnederzetting aan de kade te Hank is echter R.K.”

De beperktheid van ons boek verbiedt ons uit het doorwrochte geschrift van T. Landweter in het Tijdschrift van het Kon-Ned. Aardr. Genootschap nog meer te citeren; voor belangstellenden in deze verwijzen wij gaarne naar dit opstel.

De Biesboschpolders zijn een geliefkoosd oord voor hengelaars; zelfs uit Brussel en Antwerpen worden zij naar deze stille en ongerepte streek met zijn veelsoortige watervogels, zijn hammen en kreeken, door riet- en houtgewas omzoomd, getrokken.

Dat ‘t ook hier een uitgezocht terrein is voor kampeeren, is wellicht nog slechts aan weinigen bekend.

Het ligt voor de hand, dat de Biesbosch nog steeds een geliefkoosd oord was voor jagers en stroopers. De strooperij was inderdaad een der middelen van bestaan, waartegen maar heel weinig te doen was.

Uit den “Staat der aanwezige Fabrieken en trafijken” van 31 December 1866 van Dussen ontleenen wij de navolgende bedrijven:

Olieslagerij (met paard) 1	Molenmakerijen 2 (tevens timmerwinkel)
----------------------------	--

Koornmolen (wind) 1 Plankenhoutzagerij (hand) 1 Mandenmakerijen 2 Kuiperijen (tevens hoepelmakerij) 1 Klompemakerijen 10 Stoelenmakerijen 2 Zeeftenmakerij 1	Touwslagerijen 1 Schoenmakerijen 8 Zadelmakerijen 2 Pompenmakerij en lood- en zinkverwerking 1 Wagenmakerijen 3 Uurwerkmakerijen (repereeren)
--	--

Sommige dezer bedrijven zijn verdwenen, de touwslagerij bestaat nog, terwijl behalve de windkoornmolen “De Gunst” ook nog een machinale koornmolen bestaat.

In 1898 bedroeg het aantal klompemakerijen 62, thans is dit aantal gedaald tot ...

We mogen hier een verblijdend verschijnsel noemen, dat de drinkgelegenheden sterk in aantal zijn afgenomen. Bedroeg het aantal vergunningen in 1882 nog 40, dit is thans terug gelopen tot ... Hiertoe heeft veel bijgedragen de wet van 28 Juni 1881, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterke drank en tot beteugeling van de openbare dronkenschap. Deze wet, weder bij de wet van 12 October 1903 herzien en in 1911 gewijzigd, stelt thans naar het bevolkingscijfer een maximum vast, waarboven vergunningen niet meer mogen worden verleend. Het groot aantal herbergen met hare schilderachtige benamingen leeft nog in de herinnering bij velen voort, als:

de Boerendans van Trien van den Boerendans,
Hartenaas van Vermeulen,
Het wapen van Noord-Brabant van Jan van Dijk alias Jan van Sijntje,
Het wapen van Dussen van Jan Boer,
De drie Pelikanen van Willemke Dekker alias Willem van Neelen,
De Halve Haan van Jeanne de Wit,
Het Haasje,
De Gouden Leeuw van W.J. Heessels,
De Gouden Klomp van Jacobus Wijnen,
de Posthoorn op den hoek van de Nieuwe Steeg;
het Café de Roskam in de Kerkstraat en
het bierhuis de Blikken Emmer.

Tegenover het tegenwoordige Hotel de Zwaan stond vóór dat Heessels hiervan eigenaar was, de herberg van Jacobus de Wit, waarin zich de Raadkamer bevond, die de Wit voor f 70 per jaar aan de Gemeente Dussen verhuurde. In het jaar 1795 was Jan Reijerse van der Pluijm hospes in het Rechthuis te Dussen.

Langzamerhand zag men ‘t verschijnsel opkomen, dat de verschillende dorpen, in plaats van hun Raad- of Rechtkamer in een herberg te houden, zich een afzonderlijk Raadhuis bouwden, wat door den aanwas der bevolking en de allengs vermeerderde gemeenteadministratie een dringende eisch was geworden. Ook Dussen volgde in de rij der gemeenten, die zich een afzonderlijk Gemeentehuis stichtten. Dit Raadhuis kwam tot stand onder het bestuur van den burgemeester Johannes Hendrikus Sprangers en verrees te Dussen-Sluis tegenover de Katholieke Kerk.

Op 4 Augustus 1881 had de eerste steenlegging plaats. Het Notulenboek der Raadsvergaderingen geeft over deze plechtigheid een uitvoerig verslag dat wij, als voor de geschiedenis van Dussen van belang achtende, hieronder grootendeels woordelijk weergeven.

In het Jaar eenduizend acht honderd een en tachtig

den 4de Augustus

des namiddags te drie Ure

is door

den Edel Achtbaren Heer

Johannes Hendrikus Sprangers

Burgemeester

der Gemeente Dussen

in tegenwoordigheid van

de Heeren

Jacob Rombout Verschoor, Wethouder,

Johannes Hubertus Stael, Wethouder en lid der Bouw-Commissie,

Govert van der Beek, Lid van den Raad en de Bouw-Commissie,

Reinier Cornelis van Honsewijk, Lid van den Raad,

Willem Antonie Verhoeven, Gemeente Ontvanger,

Johannes Josephus Sprangers, Grondeigenaar,

allen wonende te Dussen (:de heer Otto van Daalen, lid van den Raad en der Bouw Commissie was om andere redenen afwezig:), mede in tegenwoordigheid van Cornelis Adriaan van Daal, Aannemer, en Willem van Daal, medeaannemer met hunne werklieden, een aantal belangstellende ingezetenen dezer Gemeente, geadsisteerd door Leonardus Schneider, Gemeente Secretaris,

De eerste steen gelegd

van het in aanbouw zijnde Raadhuis dezer Gemeente, gebouwd wordende naar de tekening van den Heer J.A. Vink, architect te Nieuwendijk, gemeente Almkerk, op het perceel der Gemeente Dussen sectie H. No..., vroeger deel uitgemaakt hebbende van de perceelen sectie H. No 939 en 940.

Ten drie ure keert de Edel Achtbare Heer Burgemeester zich, gevolgd door de hierboven genoemde Heeren, naar de plaats, waar de **eerste steen** moest worden gelegd en waarvan de omgeving door Aannemers en Werklieden met vlaggen, groen en bloemen, doelmatig was getooid en de toegang door een geschikte trap vergemakkelijkt.

Aan de trap gekomen, werd die, op verzoek van den Heer Burgemeester, door den secretaris het eerst beklommen, onmiddellijk gevolgd door den Heer

Burgemeester

en de overige hiervoor genoemde Heeren.

Op de plaats gekomen, gaf de Heer Burgemeester den Bouwmeester het volgende te kennen:

“Dat dit huis geen gewoon gebouw is, maar een gebouw, waarin de algemeene belangen des Gemeente en Gemeentenaren worden behandeld, gehandhaafd en bevorderd,

door hen die door de kiezers daartoe worden afgevaardigd; dat dit huis niet alleen voor het tegenwoordig maar ook voor het nageslacht moet dienen, hij daarom den wensch uitspreekt, dat het nageslacht er werkelijk van kunne genieten en het den Burgemeester ten eere zij.”

Daarna werd door den secretaris in een net versierd bakje den Burgemeester truffel, steen en metselspecie aangeboden. De Burgemeester nam daarop truffel en steen, besmeerde den steen met een voldoende hoeveelheid metselwerk en plaatste hem zeer net en waardig op de voor hem bestaande plaats achter het onderste deel aan den regterkozijnstijl van den hoofdingang van het Raadhuis.

De gereedschappen werden daarna door den secretaris opgenomen, waarna de Heer R.C. van Honsewijk voornoemd, namens den Aannemer van het Gebouw, de door den Heer Burgemeester gedane aanspraak op zeer toepasselijke wijze beantwoordde.

De Heer Burgemeester zorgde verder mildelijk, dat Aannemer en werklieden het overige van den dag in gepaste vroolijkheid konden doorbrengen en vereenigden de Wethouders met de overige genoemde genoemde Heeren zich tot een gezellig samenzijn in de tegenwoordige Raadzaal.

Gedaan den 4 Augustus 1881

De Burgemeester

J.H. Sprangers

De secretaris

L. Schneider.

Uitvoerig vermeldden wij reeds, hoe elf jaar later, dit nieuwe Raadhuis op 24 Augustus 1892 door brand vernield werd. Op dezelfde plaats verrees het huidige raadhuis, dat thans zal worden vervangen door het Kasteel-Raadhuis.

De Middelen van Verkeer.

Ook in het reizen was men oudtijds in hoofdzaak op zich zelf aangewezen en werden, indien de zeer slechte wegen dit maar enigszins veroorloofden, groote afstanden te voet afgelegd, maar ook veelal te paard, vooral als men een groote reis ging maken. Deze viervoeter was lang niet altijd een luxepaard, maar ook vaak berekend om een zwaren ploeg door de vette klei te trekken of gespannen te worden voor karren, wagens of koetsen. Met onze

elektrische treinen, auto's en rijwielen kunnen wij ons die tijd slechts moeilijk meer indenken. Behalve werkpaarden fokte men dus ook wel rijpaarden.

In 't archief van 't Oudland van Altena lazen we in een akte van 11 Maart 1626, dat Dijkgraaf en Hoogheemraden aan den schout van Uijtwijk en Hoogdijkheemraad van 't Land van Altena, Dingeman van Overstege voor een reis naar Brussel naar de Aartshertogin Isabella van Oostenrijk, welke reis hij per paard van Uijtwijk aflegde, een paspoort uitreikte

Omme sich met sijn rijpeert te transporteeren tot Brussel Ende aldaer aen Haer hoochheit D'Infante van Spaighen etc. te solliciteren ende versoucken vernieuwinge van de sauvegarde¹ bij haere gemelte hoochd: ende ons Dijckgraeff, Dijckkeemraeden ende andere officieren, ende arbeijders van de Dijckgagie van de voors. Lande van Altena met de geerffde des selven Lants binnen der stede van Woudrichem woonende mitsgaders de vernieuwinghe van de Sauvegarde bij der meer gemelte hoogcheijden, D'inwoonders van den voors. Lande verleent Ende dat al in conformite van de voors sauvegardens in dato den tweeden en den 4^e Martij 1625. Ende tot respective verordeninge ende vercrijgende van 't geene voors. staet, alles te doen wat van noode wesen sal. Versoucke daer omme mits desen al ende een ijgelijck, die des verthoont soude mogen werden den voorn Dingeman van Oversteegh komt soliciteren als int rijssen ende keeren met sijne bijhebbende bachasie alle behulp ende vruntschap te wille doen ende te wijsen mitsgaders hem ende sijn peert onverhindert vrij ende onverhindert te willen laeten passeren ende repasseren, presenteren de tselfde in gelde of te anderen saecke naer te verschuldigen. 't Oirconde hebben wij ons voors. gemeijnlants cachet onder 't spatium van desen doen drucken.

Actum Woudrichem op den 11 Martie 1626 Al present Pieter Willebort, Selecker ende Thonis Mathijssen.

Dijkgraaf en Hoogdijkheemraden van 't Oudland van Altena maakten keuren en hielden op gezette tijden hun dijkschouw “*rontsom den Lande van Althenae beginnende van de Cornsse Sluijs ende streckende door de Stadt van Woudrichem totten swarten dam ofte gescheijt van den Landen van Huesden toe*”.

Om op 't reizen terug te komen, bij slechte wegen waren de voertuigen soms bespannen met vier en zelfs wel met zes paarden en de reizen duurden lang en waren kostbaar, thans zijn ze kort en goedkoop. Maar bovendien was het lang niet zonder gevaar door de groote onveiligheid op de wegen; en zoo begrijpen wij dat 't “Regt Boeck door de Vereenigde Nederlanden” van 1689, uitgegeven door Jan ten Hoorn ten Amsterdam ook “gebeden voor reijssende lieden” bevatte. Eén dezer luidde: “Heijlige Vader, geleijsdt en voert mij nader op dezer reijse door de bescherming uwer lieve Engelen, dat ik seecker zij voor moordenaars en rovers voor giftige lucht en quade sieckte.”

¹ Sauvegarde = veiligheidsmacht

Koetsiers of voerlieden schenen daarbij allerminst geheelonthouders te zijn; wij lazen althans in een oud reglement “Indien een voerman door dronkenschap of onachtzaamheid de wagen laat omvallen, zal hij verbeuren een boete van zes guldens, voorts gecorrigeerd en zes weken buiten dienst gesteld worden.” Het “Goede reis!” toegewenscht was toen allerminst een phrase.

Uit den Napoleontische tijd dagteekent pas de verharding der wegen en het was omstreeks 1800, toen de straatwegen werden beklinkerd, verhard en ook onderhouden.

Het reizen geschiedde dan ook alleen uit noodzaak, lang niet altijd voor plezier, en dan ook wel met schepen. De Rotterdamsche Almanak van 1736 vermeldt, dat op Zondag, Woensdag en Vrijdag met het eerste Getijde van Rotterdam op Gorinchem en wederom den Maandag, Dinsdags en Vrijdags, terwijl op Heusden met het eerste Getijde des Woensdags een schip voer”. De schipper op Rotterdam heette Jan Baes¹.

Wij vonden in het rechterlijk archief van Dussen-Muilkerk, dat Munsterkerk in 1790 drie schippers bezat, te weten Jan van Wijk, Jacobus, waarschijnlijk een zoon van bovengenoemde, Baes, en Adriaan van der Pluijm. De schippers genoten een groot vertrouwen, voerden soms belangrijke geldsommen of obligaties mede en werden met gewichtige opdrachten belast.

In de jaren 1790 en 1801 troffen wij ook nog schipper Barend van der Biesen aan. Vóór dien tijd onderhielden reeds Beurtschippers en Diligences het verkeer met de steden, dikwijls in aansluiting met andere diligences of trekschuiten.

De Beurtschepen van ‘s-Hertogenbosch voeren in de 18^e en begin 19^e eeuw over de Dieze naar de schans van Crevecoeur, vandaar over de Maas naar Gorinchem en verder naar Rotterdam. Van de tusschenliggende plaatsen namen zij ook passagiers en kleine pakjes mede, “mits des morgen voor 10 uren besteld zijnde”.

Art. 24 van het Reglement voor het Corpus der Schippers van 6 Juni 1804 bepaalde, dat “de schippers na 10 uren, niet los en varend zijnde, verbeurden eene boete van 10 Guldens.”

Wilde men de reis naar Amsterdam maken, dan voer men naar Gouda en vandaar per trekschuit naar de hoofdstad. Deze reis van Rotterdam via Gouda naar Amsterdam duurde in 1819 veertien en een half uur. Ook kon men reizen per diligence van den Bosch alle dagen ‘s morgens 5 uren van de markt aldaar. Ongeveer 7 uur in den avond arriveerde men dan te Rotterdam. Het reizen was ook duur: iemand uit Dussen, moest eerst een der aanlegplaatsen aan de Maas bereiken, om dan per Beurtschip verder te reizen. De vracht per wagen van af ‘s-Hertogenbosch bedroeg voor ieder person tot Heusden f 1.60, tot Woudrichem f 3.10, tot Gorinchem f 3.75, tot Dordrecht f 5 en tot Rotterdam f 7.75. Met dezen wagen kon men ook van Gorinchem tot Utrecht rijden en desgewenscht, van Mei tot November,

¹ Zie akte van 28.7.1727 uit het Protocol van den Gorinchemsche notaris Martinus Mekern.

vandaar met den schuit van 7 uur naar Delft en den Haag doorreizen; “de vracht voor ieder persoon met 25 pond bagaasje was van ‘s-Hertogenbosch naar Utrecht f 7.40. De 100 pond bagaasje tot Heusden was 0.75; tot Woudrichem f 1.50; tot Gorinchem f 2; tot Dordrecht f 3.50 en tot Rotterdam f 5.” Zoogenaamde retours waren nog onbekend.

In 1804 had Dussen geen beurtschuit op Rotterdam, wel Woudrichem, Geertruidenberg en Heusden. Van dit drietal hadden de twee eerste haar ligplaats aan de Geldersche Kade, den laatste aan het Westnieuwland. In 1847 wordt evenwel een beurtschuit vermeld.

De 19e eeuw met haar uitvindingen van mechanische trekkracht bracht ingrijpende veranderingen in ‘t verkeer, maar in het Land van Dussen werd men daarvan nog weinig gewaar. Met groot enthousiasme werd weliswaar in 1839 de spoorbaan Amsterdam-Haarlem geopend, maar in 1841 reed ‘s middags om 12 uur van Breda een Diligence naar Sleenwijk, iederen Woensdag en Zaterdag, en vertrok een bode van Dussen naar Heusden.

Op 17 Februari 1826 had de eerste afvaart plaats der stoomboot “Julia”, die dagelijks van den Bosch naar Gorkum voer; en op 8 April 1829 deed de “Anna Paulowna” haar eersten tocht van ‘s Bosch naar Delfshaven met verbinding naar de Haag. De Julia voer ‘s morgens 8 uur van den Bosch, ‘s middags 12 uur van Gorinchem. De vrachtprijzen waren per persoon Paviljoen f 2.60, eerste Kajuit f 2.10, tweede Kajuit f 1.50, Vooronder f 1, doch voor militairen en minvermogenden f 0.75. De Anna Paulowna vertrok van ‘s-Hertogenbosch Maandag, Woensdag en Vrijdag ‘s morgens om half 9 en van Delfshaven Dinsdag, Donderdag en Zaterdag ‘s morgens 6 uur. De vrachtprijzen dezer boot waren: Paviljoen f 5, eerste Kajuit f 4 en tweede Kajuit f 1.90.

Later volgden nog andere stoomboten, als die van Heusden en van Capelle op Rotterdam. Dikwijls hadden deze booten het op de groote wateren zwaar te verantwoorden: op 28 Mei 1860 zonk bij een hevigen storm de stoomboot “de Langstraat”, van Capelle naar Rotterdam varende, op het Bergsche Veld en verdronken 48 mensen.

De steden waren in het georganiseerd vervoer het platteland steeds voor, maar ook de dorpen zijn door omnibussen, trams en buurttreinen langzamerhand uit hun isolement gebracht. De dorpen der Landen van Altena hebben evenwel tot het jaar op hun bussen moeten wachten. Een zeer belangrijke verbetering voor het verkeer is de overbrugging van het Keizersveer, die beide oevers van de Bergsche Maas verbindt. Thans is het mooie matschip op Rotterdam met zijn blinkende zeilen vervangen door een onttakelde, ronkende motorboot, die door den schipper Willem van der Logt wordt bestuurd en op ongeregelde tijden de vaart op Rotterdam onderhoudt; en nog altijd heeft zij haar oude ligplaats aan het Haringvliet N.Z. bij een houten huisje, met een beschilderd naambordje waarop

W. VAN DER LOOT DUSSEN, sic transit gloria mundi.

B. Onderwijs

Gaan we nu na, hoe de ontwikkeling van het onderwijs zich in Dussen voltrok. In de Middeleeuwen was de voornaamste leermeesteres de Christelijke Kerk; in ons land, zoowel als in de omliggende landen, waren er geen scholen en wat men als kennis bezat, ging zonder moeite van ouders op kinderen over.

De oudste scholen waren de klooster- en stiftsscholen als voorbereidingsplaatsen voor geestelijken en kerkendienaars. De kloosters waren de hoogeschole van dien tijd met de kerk als leidsvrouw.

In de 13e eeuw begonnen sommige landvorsten aan verschillende steden o.a. Dordrecht, Leiden, Haarlem, Amsterdam en Rotterdam als privilege het recht te schenken, om openbare gemeentescholen op te richten. Van dien tijd dagteekent dus het beginsel, dat 't onderwijs geen uitsluitend kerkelijk maar ook een maatschappelijk belang is. Had dus in de steden hier te lande de plaatselijke overheid het gezag over hare scholen in handen, op het platteland berustte het geheel bij predikanten en kerkeraden; vooral ook hierdoor, omdat de verschillende kerkelijke bedieningen van den schoolmeester hem zoo goed als geheel van de kerk afhankelijk maakten.

Ook na de reformatie bleef dit zoo, althans ten platten lande. Het leerplan was zeker niet overladen en de leerstof nog grootendeels van kerkelijken aard: in de 17^e eeuw worden slechts als lees- en leerboeken genoemd: Het Nieuwe Testament, de Psalmen Davids, de spreuken van Salomo en de Geschiedenis van David en Jozef. Wat er dan nog behalve de religie bij het lager onderwijs geleerd werd, blijkt uit 't schoolreglement voor de steden en het platteland, staande onder de Generaliteit, van 3 Mei 1655. Daarin werd van den aanstaanden onderwijzer vereischt, dat hij goed schreef, de psalmen Davids kon zingen en ten slotte een weinig wist te rekenen. In de 17^e eeuw deed het zoogenaamde Hanenboek of A B C zijn intrede in de school, waarmede de kinderen leerden spellen. In de achttiende eeuw veranderde dit in zoo verre dat men ook aandacht begon te schenken aan meer wereldlijk onderwijs, terwijl in 1801 de eerste schoolwet als leervakken lezen, schrijven en de eerste beginselen der Rekenkunde voorschreef.

Wie was wel de eerste schoolmeester in Dussen? Deze vraag durven wij niet met zekerheid te beantwoorden, maar wel wordt in het rechterlijk archief van Dussen-Muilkerk vermeld, dat op den Rechterdag van 7 October 1632 "*Mr. Bastiaan Willemse schoolmeester*" door zekeren Jacob Janse wordt aangesproken, voor de som van vijf gulden voor de levering van turf, welke schuld meester Bastiaan evenwel ontkent. Over het feit, of deze schoolmeester tevens chirurgijn was, of dit kan ook omgekeerd zijn, vertellen wij later meer. Toen Mr. Bastiaan Willemse secretaris in Werkendam werd, verkocht hij op 1 Augustus 1639 zijn huis, dat bij de pastorie gelegen was, aan den schoolmeester Lammert Hendriksz. van Vessem.

In genoemd archief lezen we ook, dat in 1648 Mr. Jacob Hulstman, schoolmeester van de Dussen was. Nu weer is het oudste protestantse doopboek van Dussen, dat met het jaar 1648 begint, onze bron: op 22

December van dat jaar werd n.l. door Ds. Hermanni van der Haegen, een kind Dingena gedoopt, waarvan de ouders waren Mr. Moses Lagrou en Jenneken Dingemans. Dit echtpaar is hetzelfde, waarvan de namen voorkomen op het wandbord der tien geboden in de Nederlandsch Hervormde Kerk en waarop het jaartal 1652 staat. Waarschijnlijk heeft Lagrou in dat jaar dit bord beschilderd. Het behoeft ons niet te sterk te verwonderen, als Moses Lagrou bij het schoolmeestersambt ook het schildersbedrijf uitoefende. Ook de eerste schoolmeester, Mr. Daniël, die Welker in zijn "Geschiedenis van Cromstrijen" vermeldt, was tevens huis- en rijtuigschilder. Maar bovendien (Mr. Lagrou was toch wel heel veelzijdig) praktizeerde deze ook als chirurgijn.

De vraag dringt zich aan ons op, of Mr. Moses een Jood zou zijn geweest, temeer daar wij onder zijn kroost een Aáron, Johannes en Elias aantreffen. Hij zou ook een bekeerde Jood kunnen geweest zijn; zeker is het, dat al zijn kinderen in de Nederlandsch Hervormde Kerk werden gedoopt.

't Is betrekkelijk nog maar kort geleden, dat de vaders konden beslissen, of zij hun kinderen al of niet zouden laten onderwijzen. Vooral op het platteland zag men de noodzakelijkheid van onderwijs vaak niet in, ofschoon in de testamenten der goeuden meermalen beschikt werd, dat de kinderen moesten leeren lezen en schrijven.

Meester Lagrou genoot voor zijn tijd een flink traktement van f 100 's jaars benevens vrije woning "Hof en Boomgaard", vergoeding als koster en voorzanger en daarbij nog verschillende emolumenten als doodgraver, klokkeluiders of -steller, het verzorgen der begrafenis, met de daaraan verbonden verhuring van 't doodkleed en de rouwmantels. Ook mocht hij de schoolgelden houden, terwijl de diaconi voor de arme scholieren betaalde.

Voorts leverde hij papier, pennen en inkt, vermaakte pennen en verrichtte schrijfwerk voor den kerkmeester. Van dit laatste gewaagt de Rechterdag van 25 Juni 1671 der heerlijkheid Dussen-Muilkerk op de volgende wijze:

*Moses Lagrou Schoolmr. Van Dussen
Contra*

Jan Philipse van Nederveen

*eischt betalinge eerst van de somme van eenen rijcksdaalder ontstaende van seeckeren afgekorte pen¹; hem Moses door ordre afgekort zijnd ende noch ses ducatonnen wegens het verdient schrijfloon voor hem Nederveen gedurende het kerkmeester gedaen zijnde eenen tijd van zes jaaren jaarlijcx een ducaton volgens beloften van D^o. Herman van den Haegen ende mon. Cornelis Luicx gedaen concludeert dien volgende tot condemnatie ende bij provisie tot namptissement
cum expansis*

¹ Pen = penningen

Zijn huisvrouw Jenneken Dingemans bracht daarbij met haar "*nai- en spelde-werck-school*" ook nog wat in.

Schoollokaal en woonhuis waren onder één dak in de onmiddellijke nabijheid der kerk. In 't schoollokaal, waar 's winters flink turf gestookt werd, kwam de matres, zoo nu en dan wel eens poolshoogte nemen of de pot met erwten niet van 't vuur moest worden genomen en de wasch al droog genoeg was, om van het lijntje te worden genomen.

Wie meent, dat de schoolmeesters van de 17^e en 18^e eeuw arm waren, vergist zich sterk. In verschillende kerken wijst U een fraaie grafzerk de rustplaats van een schoolmeester aan en talrijke transportakten bewijzen, dat zij vaak grondeigenaren waren. Zij behoorden tot de intellectueelen van hun tijd en werden dan ook gerecruteerd uit de gegoede en vooraanstaande families. Een enkele maal ook staken zij in bijbelkennis hun predikant naar den kroon. Wij kunnen wel zeggen, dat zij veelal tot een schepengeslacht behoorden. Soms wel was de schoolmeester substituut-secretaris van de heerlijkheid, zooals b.v. Aart Jungerius te Almkerk, wiens dochter in 1717 in het huwelijk trad met den schout der heerlijkheid Gerard Holster, die van zijn schoonvader een "*gifte liberalijk van drie en een halve morgen weiland ontving*". In den loop der tijden heeft men in verschillende geschriften de fout begaan, dat men zoowel van den chirurgijn als van den schoolmeester een caricatuur ten toneele voerde, dat onwillekeurig als gangbaar type het ware beeld verdrong. Ook schijnen in deze boertige schilders der 17^e eeuw, vaak geneigd tot overdrijving, niet geheel vrij uit te gaan.

Zoo nu en dan werden wij in het kerkelijk archief van Dussen verrast, door een los blaadje tusschen de bladen der kerkerekeningen, waarop een der kinderen van den kerkmeester zijn schrijfoefeningen gehouden had. Deze proeven van "schrijfconst" waren verlicht door den schoolmeester, die de gekrulde beginletters getrokken had.

Van een dier proeven geven¹ we hier een facsimile, 't schrift van het bijna tienjarig dochttertje van den kerkmeester Roeland Donkersloot, Adriana die haar naam en datum, 3 October 1762, daarop had geschreven.

Moses Lagrou overleed volgens een schepenakte van 29 Juni 1709, op 24 Juni 1709 en werd opgevolgd door Peter Hagoort, uit een bekend schepengeslacht in 't Land van Heusden: op een zerk in de Ned. Hervormde kerk van Meeuwen leest men:

**Hier leijd begrave Jan Pieters Hagoort gestorven den
29 Augustus 1711 oud 7 jaren en 6 maanden.**

Op een andere zerk staat:

**Hier leijd begraven Peetrus Hagoort en was drossaart der
heerlijkheden Eethen en Meeuwen gestorven den 14 Feb.
1716 in den ouderdom van ses en vijftig jaren vijf maanden
en seven en twintig dagen en geregeerd 30 jaren.**

Doch laten wij Mr. Moses Lagrou nog even in 't leven terugroepen.

¹ Het manuscript bevat geen uitsluitsel over deze proeve, en derhalve kan dit niet als facsimile worden weergegeven.

Zijn hoge leeftijd en daaraan verbonden kwalen gaven aanleiding, dat schout en gerechten benevens de kerkenraad in 1705 opmerkten, dat *“dikwijls geen school werd gehouden en de jeught niet welgeleert ende den kerckendienst niet wel wiert waergenomen”*, zoodat Mr. Jacobus Hagoort, *“gewesen schoolmeester tot Doeveren”* werd aangezocht het schoolmeestersambt provisioneel waar te nemen, evenwel met de schikking, dat Lagrou zijn leven lang, wat evenwel naar menschelijke berekening niet lang meer zijn kon, het traktement van f 100 zou genieten en Hagoort *“het verdere traktement en de emolumenten”*; verder, dat *“Mr. Moses in de keucken”* en Mr. Jacobus *“in ’t kamerken sou slapen, dat de kelder samen gebruijckt sou worde en ieder de halve Hoff en boomgaard hebben zou”*. Later werd in deze regeling nog de wijziging gebracht door de gemeenschappelijke Schouten en Gerechten der beide Dussens, om *“in ’t woonhuijs een kamerken te maecken ende de schoole met steenen belegd wert en de oude man en vrouw in ’t kamerke souden slapen en Mr. Hagoort in de keuken”*.

Tot de bezoldiging des schoolmeesters behoorde vaak ook een zeker aantal tonnen turf. ’t Betalen in natura kwam destijds veel voor: in 1707 werden door de secretaris Johannes Pistorius *“de mannen met tonnen bier voor hun moeijte en arbeit betaelt”* voor het ophoogen van ’t kerkhof; ook boeten werden dikwijls in natura geeischt, als *“een pont was, een stoop wijn”* enz.

Mr. Jacobus Hagoort huwde te Dussen op 16 Mei 1712 met Elisabeth Zeilmans; uit dit huwelijk werd op 8 December 1720 zijn zoon Pieter geboren, die hem zou opvolgen. Van hem vonden we nog een post eener rekening van 1734:

Betaele aan Mr. Hagoort over vijf maanden schoolgeld van Peeter Zeijlmans met leverantie van papier, pennen en inkt samen de somma van f 5:17:8.

Na het overlijden van Jacobus Hagoort werden op 29 October 1753 zijn landen verkocht. De nieuwe schoolmeester, Pieter Hagoort, was dezelfde, die de krulletters op iederen regel der schrijfproeve van 1762 getrokken had voor zijn leerlinge de bovengenoemde Adriana Donkersloot, en gehuwd met Antonetta Rombout, die op 2 April 1776 overleed en 10 April d.a.v. in ’t koor der kerk werd begraven; zelf overleed Pieter Hagoort op 14 Mei 1782. Zijn zoon Jacob Hagoort, die een schoolmeester was te Uitwijk, was de derde Hagoort die nu het schoolmeesters en kostersambt bekleeden zou.

De Rotterdamsche Courant van 19 September 1782 bevatte de volgende advertentie:

Alzoo de Bediening van schoolmeester op Uitwijk door een beroep van Dussen vacant geworden is, op een traktement van f 75, eige woning en verdere elementen, zoo word deshalve een ijder, die daar toe genegenheit mogte hebben, verzogt dezelfs gave en bekwaamheden aldaar te laten zien en horen zo... een iegelijk adresseren bij den Schout aldaer.

Bij de begrafenis van Adriaan Lensvelt op 10 October 1807, bracht Jacob Hagoort, volgens tarief voor ’t gebruik der rouwmantels en ’t doodskleed

respectievelijk f 7-12 en f 7-2 in rekening. Voor degenen, die in de kerk begaven werden, kwam daar nog een zeker bedrag als “Kerkeregt” bij. In een Register van het Begraven vonden we onder de “*Memorien van den Ontfang van de Baarkleeden door Mr. Hagoort*”, dat daarin eerst 4 klassen bestonden, terwijl de armen, die niets konden betalen, naar hun laatste rustplaats gedragen werden in een ongedekte kist. Men had dan het “slechte kleed” voor f 0”10”, het “gewone kleed” f 0”12”, het “middelste kleed” f 1”10” en het beste kleed f 3. Later kwam er een klasse bij met de volgende regeling: behalve het “slechte kleed” van f 0”12”, kleed nr 4 f 1, kleed nr 3 f 1”10, kleed nr 2 f 2 en kleed nr 1 f 3. De opmerkelijke lezer zal hebben gezien, dat bij deze nieuwe regeling het “gewone kleed” was gedegradeerd tot het “slechte kleed”.

In 1807 had 't onderwijs al reeds groote veranderingen ondergaan en leefde men reeds onder de derde schoolwet. Tot aan de Fransche Omwenteling, die alle burgers voor de wet gelijk stelde, stond de school geheel onder de kerk en na de scheiding van Kerk en Staat was toch nog de schoolmeester in hoofdzaak ambtenaar der Kerk gebleven en was er nog geen sprake van een nationale wetgeving. Deze werd het werk van Johannes Henricus van der Palm wien wij de eerste wet op het schoolbestuur van 15 Juni 1801 danken, waarbij iedere gemeente verplicht werd, voor “genoegzame scholen” en “een ordentelijk bestaan” van den “onderwijzer” te zorgen.

Nog lang bleef men van schoolmeester spreken, officieel was hij nu onderwijzer. Toen evenwel de Bataafsche Republiek op 17 October 1810 een nieuwe constitutie ontving, moest de pas ingevoerde schoolwet aangepast worden aan den nieuwen staatsvorm, omdat alles nog was overgelaten aan de gewestelijke en plaatselijke besturen, ambachtsheeren of kerkelijke lichamen. Zoo ontving op 29 Juli 1803 het vaderland al reeds zijn tweede schoolwet, die alle scholen, ook de bijzondere, onder toezicht der Regeering plaatste en een eenparige spelling invoerden, die van den Hoogleraar Siegenbeek.

Met de verheffing van Rutger Jan Schimmelpenninck tot Raadpensionaris moest ook deze schoolwet weer vervallen en zag op 17 Juli 1806 de derde schoolwet het levenslicht. Van dit jaar dagteekent onze Nederlandsche Volksschool. Z.E. de Gouverneur der Provincie Noord-Brabant, Jhr E. van Vredenburg, was Voorzitter der Commissie; de Provincie werd verdeeld in 9 schooldistricten, ieder met een schoolopziener aan 't hoofd. Dussen behoorde tot het 8e, waarvan Herman Elisa Verschoor, Burgemeester en Heer van Sleeuwijk, districts-schoolopziener was en tevens secretaris der Provinciale Commissie.

De wet van 1806 bracht den onderwijzer vier rangen, om “aan de eerezucht en vlijt voedsel te geven”. Voor iederen hooger rang werd meerdere kennis vereischt, terwijl de candidaat voor den eersten rang bovendien in beschaafdheid en verstand moesten uitmunten. In den regel bezat de Onderwijzer eener school den tweeden rang, ofschoon ook de derde rang reeds de bevoegdheid inhield, om schoolhouder te zijn. Eerste rangers waren zeldzaam.

Tot het jaar 1832 bezat Dussen slechts één school, die te Dussen-binnen stond, maar in 1839 kreeg ook Dussen-buiten zijn school. Aan de school te Dussen-binnen stond als Onderwijzer der Jeugd Adriaen van Bergeijk, die in 't bezit van den 2e rang was, terwijl aan de nieuwe school G. van Heeswijk benoemd werd.

De opvolger van Adriaen van Bergeijk wed in 1845 J. van der Beek, die als onderwijzer en paedagoog een goeden naam had.

De grondwetsherziening van 1848 huldigde het beginsel "het geven van onderwijs is vrij", maar 't duurde nog tot 13 Augustus 1857 eer de nieuwe schoolwet tot stand kwam, waarin dit principe was neergelegd. Ofschoon gewijzigd, bleef het stelsel der districten gehandhaafd.

Verder sprak deze wet van hoofdonderwijzers en hulponderwijzers en onderscheidde gewoon lager en meer uitgebreid lager onderwijs. Te Dussen bedroegen de traktementen der twee Hoofdonderwijzers f 600 en f 550, terwijl de hulponderwijzer A. de Graaf f 200 genoot.

Nadat een schrijven van den schoolopziener J. Ringeling, van 21 Augustus 1866, op de noodzakelijkheid van oprichting eener 3^e openbare school in Dussen-sluis (Wijk B) gewezen had, besloot de Raad op 16 April 1867 tot de gewenschte schooluitbreiding, waarop, na gehouden vergelijkend examen, op 2 September van dat jaar tot hoofdonderwijzer aan de nieuwe school benoemd werd Ludovicus Maria Mattheus de Vlam op een jaarwedde van f 550 met vrije woning, tuin en boomgaard benevens "eenig veranderlijk inkomen", dat n.l. afhankelijk was van het aantal schoolkinderen. In 1874 vertegenwoordigde dit een bedrag van f 187,66.

Op 26 Februari 1873 werd, naar aanleiding van een verzoek van den Hoofdonderwijzer de Vlam om een traktementsverhooving van f 150, aan hem een gratificatie van f 50 verleend en zijn salaris dus op f 600 gebracht, terwijl zijn collega, die reeds een salaris van f 600 genoot, eveneens een gratificatie van f 50 ontving.

De bezoldigingen van ruim een halve eeuw geleden, steken wel sterk af bij de huidige: burgemeester Sprangers genoot in 1874 een traktement van f 275, secretaris Schneider f 425 en f 40 als ambtenaar van den burgerlijken stand, terwijl de nachtwaker N. Veijer f 210 salaris had. Dat dit traktement maar weinig met dat van den burgemeester verschilde, vindt evenwel zijn oorzaak in het feit, dat destijds het ambt van burgemeester meer als eereambt gold. En zoo werd nog in de Raadsvergadering van 4 November 1886 besloten, het ontsteken, uitdoven en onderhouden van den lantaarn op het raadhuis, opgedragen aan Hubertus van Gorp, te bezoldigen met f 10 's jaars.

Daar de wet van 1857 slechts onder bepaalde voorwaarden aan bijzondere scholen subsidie verleende, voldeed zij aan de kerkelijke partijen allerminst; daarbij kwamen nog de grieven van onvoldoende salarieëring, gebrek aan voldoende leerkrachten en onvoldoende opleiding. Onder dezen drang ontstond de wet van 17 Augustus 1878, die wel materieele verbeteringen aanbracht door de bezoldigingen met de eischen des tijds in overeenstemming te brengen, maar de strijd van het bijzonder onderwijs tegen het openbaar slechts verscherpte.

Deze nieuwe wet sprak van hoofd der school en onderwijzers. Ook de daaropvolgende wijziging bracht in deze maar weinig verbetering. In datzelfde jaar werd de eerste bijzondere R.C. lagere school in wijk C geopend en tot hoofd dezes school benoemd Mejuffrouw H.J.M.J. Tuffina. Deze school trok ook leerlingen uit Meeuwen. Zoo had Dussen in het jaar 1898 de volgende onderwijsinrichtingen: 3 openbare scholen, 1 bijzondere R.C. school, 2 kloosterscholen en 2 bewaarscholen. Met groote opgewektheid werd en niet het minst door de scholen, waarbij zich vooral de hoofden der scholen A. Boenders, L.M.M. de Vlam en L. Binsbergen verdienstelijk maakten, op 6 September 1898 het kroningsfeest van Koningin Wilhelmina gevierd.

Het volgende jaar werd in de Raadsvergadering van 24 Maart aan burgemeester en wethouders machtiging verleend tot den aankoop van 98 M² grond van Frans Lensvelt voor den bouw van een tweede school in Wijk C.

De Raad bracht in zijn vergadering van 19 Mei 1899 aan het Hoofd der school in wijk A, L. Binsbergen een salarisverhooging van f 50, zoodat zijn traktement daarmede met dat van zijn collega de Vlam was gelijkgesteld.

Dat de leerplichtwet in 1900 ook aan het schoolbezoek in Dussen ten goede kwam, behoeft nauwelijks vermeld te worden.

In 18.. was de tweede bijzondere R.K. school gevolgd, waaraan als hoofd benoemd werd Mejuffrouw M.E. van Welre.

Eerst de grondwetsherziening van 1918 proclameerde de finantieële gelijkstelling van openbaar en bijzonder onderwijs. Geleidelijk begon nadien de balans zichtbaar door te slaan naar de zijde van het bijzonder onderwijs. In de Raadsvergadering van 19 Januari 1927 werd het verzoek van het R.K. kerkbestuur der parochie O.L. Vrouwe Geboorte te Dussen, tot stichting eener R.K. bijzondere Jongensschool, in Wijk B, ingewilligd en het bestaande schoolgebouw en schoolhuis met de daarbij behorende grond verkocht.

Alzoo gingen school en onderwijzerswoning voor f 1500 en het omliggend terrein, boomgaard en een stuk bouwland tegen 35 cent de M², vertegenwoordigende een som van ruim f 1095, over en werd het openbaar onderwijs aan school B opgeheven en vervangen door een bijzondere R.K. lagere school.

Als gevolg hiervan werden aan het hoofd der school Adam Benedictus van Gool, die sedert 1 November 1908 zijn ambt vervuld had en aan den onderwijzer Hubertus Adrianus Simonis tegen 1 April 1927 eervol ontslag verleend.

Daartegenover werd ook een bijzondere lagere school met de Bijbel in wijk A. gesticht, die op werd geopend en waaraan Hendrik Boender als hoofd geplaatst werd.

Het hoofd der school Adrianus Broeders, in wijk C, die sedert 1 Juni 1891 aan die school werkzaam was, had tegen 1 Januari 1925 ontslag gevraagd door vertrek naar Dongen.

Hij werd 1 Mei van dat jaar opgevolgd door Frans Cornelis Johan Hendrik Kohler, die tegen 1 September 1929 zijn ontslag vroeg en werd opgevolgd door Jan Nicolaas den Hartog, die in de Vergadering van 1 December 1929 benoemd werd. Gedurende het tijdvak van 1 Augustus 1929 tot 1 December d.a.v., was aan deze school als tijdelijk hoofd werkzaam geweest de onderwijzer Augustien Olvers. De school in het oude Dussen-Muilkerk werd in 1934 opgeheven en het hoofd Petrus Adrianus Michaël, die sedert 1911 zijn ambt bekleed had, ontving eervol ontslag om plaats te maken. Thans is aan 't hoofd dezer school geplaatst J. Jurjaans.

C. De geneeskundige Verzorging

In de Middeleeuwen waren genees- en heelkunde nog geen wetenschap, omdat beide "consten" enkel nog op ervaring berustten. Thans is de heelkunde een onderdeel der geneeskunde, maar stond vroeger, daarvan geheel gescheiden, op zich zelf. Langzamerhand is de heelkunde van handwerk tot vak van wetenschap opgeklommen. Waren er eerst slechts chirurgijns, die ook de geneeskunde oefenden, toen de universiteiten en in de 19^e eeuw ook de geneeskundige scholen verrezen, werd de geneeskunde tot wetenschap verheven, maar de heelkunde, zoowel als verloskunde, hebben lang moeten wachten, aler zij als vak op de hoogeschoolen onderwezen werden. Vooral ten plattelande, gaf men de voorkeur aan een chirurgijn boven een medicinae doctor, die vaak geen bevoegdheid voor het uitoefenen der heelkunde had; eertijds overtrof dan ook het aantal chirurgijnen dat der doctores verre. In de steden was de verhouding voor de doctores wat gunstiger, zoo wogen te Rotterdam in 1785 beider aantallen tegen elkaar op: van ieder waren er 45. Nog in het begin der 19^e eeuw had men aan 't Gasthuis te Rotterdam twee Stads-Doctoren en evenveel Stads-Chirurgijnen, en in de legers en op de schepen bediende men zich alleen van chirurgijns.

Deze werden in de steden opgeleid deels door een Lector der Illustre school en deels door den chirurgijn, waarbij zij als leerling of knecht waren ingeschreven, bij wien zij intern waren en met hem de patiënten bezochten. Hun examens legden zij af voor den Lector Anatomicus, de Stads-Doctoren en de Hoofdmannen van het Chirurgijngilde. Na met goed gevolg geëxamineerd te zijn, ontvingen zij den titel van meester.

In den tijd der ongeplaveide wegen bezocht de heelmeester te paard zijn patienten, wat in de dorpen tot in de tweede helft der 19^e eeuw nog wel voorkwam; de tijdperken der chirurgijns, die wij volgens hun voertuigen zouden kunnen indeelen, zijn daana snel op elkander gevolgd: na het rijpaard kwam de tilbury, daarna de open tentwagen, het brikje, de koets, de auto en de motorfiets. De laatste twee voertuigen hebben den geneesheer eenigermate van zijn vroegere deftigheid beroofd, terwijl misschien ook zijn gezag daardoor heeft ingeboet. Wij herinneren ons nog den deftigen chirurgijn en arts met hoogen hoed, lange laken gekleede jas en witte das, van wiens gelaat men de meerdere of mindere ernst der ziekte kon aflezen.

In de steden was de volgorde van door hem gebruikte vervoermiddelen eenigszins anders; daar volgde op het rijpaard coupé, liefst met zijn familiewapen beschilderd, de victoria en dan ook de fiets en auto.

Wij ontleenden deze volgorde van voertuigen van den medicus aan het zoo geestig geschreven boek van den Haagschen arts Dr. L. van der Hoeven "Uit de Praktijk van een Medicus", dat rijk is aan nuttige wenken voor den praktiseerenden geneesheer.

De eersten chirurgijn, dien we op onze onderzoekstochten in de rechterlijke archieven der beide Dussens ontmoeten, was Mr. Hendrick van Benschop, die zich in 1621 Doctoer in de medicijnen noemde.

Waarschijnlijk had hij zich ook in het buitenland in de geneeskunde geoefend. Waar wij in genoemde archieven chirurgijns aantreffen, was dit meestal bij hunne aanklachten tegen wanbetalers, die het "meesterloon" of de "medicamenten" waren schuldig gebleven. Mr. Hendrick van Benschop was chirurgijn, toen Baron Walraven van Gent, Heer van Dussen-Munsterkerk was. Blijkbaar had hij diens vertrouwen gewonnen, daar hij hem eens in procuratie liet optreden in een actie van hem tegen Adriaen Cornelisse Potter en Teunis Geerlofs over verschuldigde huurpenningen van land, gelegen "*in 't Hilsche Veld over den jaere 1620*".

Waarschijnlijk was Jacob Benschop, die op 28 December 1669, den eed als rentmeester van Dussen-Muilkerk aflegde, een zoon van Mr. Hendrick van Benschop.

Op laatstgenoemde volgde de ons als schoolmeester reeds bekende Mr. Bastiaan Willemse, die dus dubbel meester was. Het eerst komt hij voor in een akte van 1631, maar, dewijl hij herhaaldelijk in verschillende schepenaakten, hetzij als eischer of als gedaagde optreedt, zullen wij ons tot een tweetal akten beperken. Eerst dus in een actie tegen den schepen Pieter Lucasse Uijttensbrouck, wiens naam wij reeds lazen op een grafzerk in de Ned. Hervormde Kerk van Dussen. Deze "*Aansprake*" van 31 Mei 1635 laten wij hier volgen:

Meester Sebastiaan Willemse claegt over Pieter Lucasse Uijttensbrouck ged^e dat hij daer aen ten achteren is ter somme van twee gulden dat resterende is van meerdere somma van bedonghe loon over het cureeren en accident in zijn hoofd welck axcedent is gebleken bij der ged^e was ge. ifluseert.

Een andermaal klaagt de chirurgijn op 4 November 1639 over:

Truijcke Adriaens wed[uw]e van Jan Matheus zal: dat de eijscher daer aen ten achteren is ter somme van hondert ende veertich gul[den] dat over gedane ende geleverde medicamenten als oock verschoten penn.; mede het loon van M^r. Peeter tot Tilborgh, mede voor de moeijte als montcosten.

Mr. Bastiaan had bij dit geval een consuleerend genees- of heelmeester geraadpleegd, die hem te gast geweest was [Mr. Sebastiaan Willems, chirurgijn van Dussen, weduwnaar van Heiltgen Claes en Elsien Embert, weduwe van Dirck Peterse, wonende tot Werkendam.

Na Mr. Bastiaan verschijnt Mr. Lagrou ten tooneele, de veelzijdige chirurgijn – schoolmeester-schilder. In een Rekening van Crijn Hendrickse Camp over

de jaren 1679 en 1680 na den dood van zekeren Arie Geerwijn vonden wij de volgende post:

*Betaelt aan Mr. Moijses La grauw als verdient meesterloon aen het been
van Handrick Ariens volgens quitantie F
5:10:07*

Mr. Lagrouw werd als chirurgijn opgevolgd door Mr Jacob Rijcke, die in het jaar 1649 eveneens een klacht had ingediend over verschuldigd meesterloon. De naam Rijcke, die ook als Rijcaart voorkomt, lazen we herhaaldelijk in de Doop- en Trouwboeken van Dussen, dat in 1658 aanvangt: Cornelis Adriaense Rijcke was gehuwd met Adriaentje Adriaense van Overstege, een zuster dus van Harman, die in de Ned. Hervormde Kerk begraven ligt. Een zuster van genoemde Cornelis, Ariaentje Ariense Rijcke was toen vroedvrouw en gehuwd met Job Hermanse Verschoor, schepen van Munsterkerk.

Vaak had de chirurgijn bij vechtpartijen, vooral op 2^e Pinksterdag en bij Kermis de handen vol met het verbinden van snij- en steekwonden of het repareeren van met de bierkan beschadigde neuzen. Zoo ook moest op 2 Juli 1659 een jonge man voor de vierschaar verschijnen, die op 2^e Pinksterdag “*ten huize en herberge van Adriaen Broeder in den Ham*” door Mr. Jan van Schenkel was verbonden geworden en voor de rechters verklaarde: “*ik wel om theijn (tien) pont groot dat het niet en ware geschiet ende noch wel om thijen pont dat het mijne vrouw niet en wiste*”.

Deze chirurgijn dien we ook nog even in 1655 hadden aangetroffen, was de opvolger van Mr. Jacob Rijcke. Na Mr. van Schenkel was in 1661 Mr Jan Peters van Ippel, in de wandeling “Mr. Pieter” genoemd, de chirurgijn te Dussen, die gehuwd was met Saerke Jacobs.

Van Mr. Arnoldus van Dable, met wien wij in 1699 kennis maken, is ons heel wat meer bekend. Gedurende eenige jaren was hij schepen van Dussen-Munsterkerk en zijn praktijk oefende hij nog in 1727 uit. Ook hem vonden we als eischer van meestergelden op den Rechtdag van 18 Mei 1724:

*Mr. Arnoldus van Dabel chirurgijn wonende
tot Dussen Munsterkerk eischer*

Contra

*Michiel Joppe Verschoor
de somma van f 44-4- voor geleverde medicamenten
en gedane verbanden in den jare 1721 gedaan
voor deszelfs dochter*

Maar reeds in 1703 vonden wij een dergelijke Aanspraak op den *ordinaire Regtdag gehouden in de heerlijkheid Dussen-Muijkerk op den 17e April 1704 present Joost van Oirschot, Pieter Dirkse van Giesendam, Adriaen Nederveen, Arien Jansen van der Merwe schepenen*

Arnoldus van Dabelen

Chirurgijn Eij[ssche]r

Contra

Adriaen Potters ged[aa]gd]e

De Eij:r eijst betaling van de somme van agt gulden veertien stuivers ter sake van het cureeren van een wonde die den ged:e hadde bekomen in de maand Junij 1703 volgens sijne rek:e concludeert dat den ged:e sal werden gecondemneert door voors: penninen bij provisie te namptiseren cum expensis

Maar Adriaan Potters begint nu een aanklacht tegen Pieterella van der Wiel en “segd dat de waerheijt is sulks dat hij in de maand Junij 1703¹ op de wagt door schout en schepenen geordonneert is gekomen om te obidieeren en de ordre van de heeren schouten en schepenen van de Dussen te pareeren ende dat ten voors. tijde mede dog bujten ordre gekomen is in den nagt de ged[aa]gd]esse² haar door Adriaan de Roij ende den Eij[ssche]r sodanig heeft weette te invideeren dat van den selven een quetsure heeft bekomen ende also den Eij[ssche]r nue met middelen van justitie door den Chirurgijn van Dabelen tot betaling van het cureeren van zijn voors: quetsure werd geconstringeert van de somme van agt gulden veertien stuivers concludeert derhalve dat de ged[aa]gd]esse sal werden gecondemneert de voors: penningen te betalen mitsgaders voor geleden pijn, smert en verlet ter taxatie voor desen geregte cum expensis.”

Een enkele maal moesten wij de bekwaamheid van van Dable in twijfel trekken, toen n.l. de president-schepenen van Dussen-Muikerkerk, Anthonie Rombout, hem had toegevoegd: “gij zult zulke patienten niet meer verbinden en ook verbied ik U sulcx uijt den Naam en van wegen den Heer van Dussen”.

Anthonie Rombout had n.l. een brief van den Heer ontvangen, waarin deze hem “sulcx gelastte”. Toch zou men weer aan des chirurgijns welvoorziene bibliotheek geneigd zijn, af te leiden, dat hij de studie van zijn “const” allerminst verwaarloosd had, want deze telde niet minder dan 12 folianten en 33 quartijnen, die hij in een kist bewaarde. Nu was hij eens genoodzaakt zijn 45 boeken met kist wegens een schuld aan den domine van Eethen, Cordela Rotaris, te verkoopen. De boekerij bracht de niet geringe som van 75 gulden en vier stuivers op. De boekenkist werd door den schout Andries Elandt gekocht.

Wij zouden van den chirurgijn van Dabelen nog wel heel wat meer kunnen verhalen, zoo niet een lange rij van opvolgers met ongeduld op ons stonden te wachten. Alleen nog deze post uit een “rekeninghe et reliqua” van 13 Januari 1730 “Betaelt aan Mr. van Dabelen voor geleverde medicijnen aan P. Zeijlmans, toen hij de pokken had, de somma van f 3:0:0”. In 1737 vonden wij hem nog practiseerende, zoodat hij vele jaren zijn ambt heeft uitgeoefend. Zijn opvolger was Johan van Setten, die in 1747 chirurgijn-majoor was “in het Regiment van den Veldheer Ghinstera, Generaal Majoor ten dienste dezer Landen wonende te Dussen-Munsterkerk”. In het

¹ tijdens de Spaansche successie-oorlog

² = de vrouwelijke gedaagde

Kerkelijk archief van Dussen troffen we nog een rekening van hem aan, gepresenteerd aan de diaconie voor de behandeling van een jongeling
“hebbende een apostomatie in zijn linkersijde veroorzaakt door scherpe vochten welcke sigh op ’t perostium hebben geset en daar een verstopping hadden veroorzaakt, in die verstopping een verrotting en putifractie hadde zoowel et aangestooken als de uitwendige deelen ja selfs een stucje van de eene ribb gesepareert is hebben de selve hier van gecureert is bij mijn gekomen den 14de Feb: en is herstelt den 24ste April hebbe hier aan verdient de somme van

21 gld 12 sts

Dussen den 1 maeij bij moderatie

A° 1742

(get / J:V:Setten

Bij moderatie voldaan met 20 gld door den diaken Pieter Donkersloot.”

Op 7 Juni 1747 hield Mr. van Setten boelhuis; van dezen verkoop vermelden wij een drietal posten: zijn degen, die f 0.4.0 en wafelijzer dat f 0-6-0 en een tinne ... pot, welke 15 stuivers opbracht. Laatstgenoemd gebruiksvoorwerp werd gekocht door Adriaan Rijke.

Thans komt Mr. Segebertus Boenders aan de beurt, dien wij in ’t jaar 1760 aantreffen, doch die waarschijnlijk te Dussen maar kort gepraktiseerd heeft, daar we reeds in ’t zelfde jaar als chirurgijn David Durias genoemd zien, die zich med. practies noemde en in 1759 naar Parijs geweest was, *“om sijn studie te vervolgen”*.

In 1770 is C. van Heijssel chirurgijn, in 1775 G.C. Briel en in 1776 H. van Langen. Laatstgenoemde schijnt ook als “veearts” te hebben gefungeerd, althans we vonden van hem een nota over *“meesterloon van twee paarden en leverantie van poeders en olij etc.”* van f 10-8. Hij moet in 1777 zijn overleden; onder de begrafeniskosten behoorde een post van *“fra 13. aen Genever, toebak en pijpen”*.

In het jaar 1799 vermeldt de geschiedenis den chirurgijn Johannes de Lang. Thans noemen wij in 1801 Bernardus Josephus van Horsigh, chirurgijn en vroedmeester, die we ook als Doctor Horsigh genoemd zien. Hij woonde weer te Dussen-Muilkerk.

Zijn zoon Jan Franciscus en Jan Martinusz. van Iersel behoorden tot de slachtoffers der conscriptie, die de wapens zouden moeten voeren op vreemden bodem in de gelederen van Keizer Napoleon. De vaders dezer jongelingen deelden evenwel op de Rechtdag van Dussen-Munsterkerk van 20 Maart 1811 aan het Gemeentebestuur mede, dat zij voor hun zoons een remplacant hadden gekocht toen aan beiden *“het lot van uittrekking is te beurt gevallen”*.

De opvolger van chirurgijn Horsigh was in 1835 de heelmeester ten platten lande en vroedmeester L. van Teijn. Na hem kwam de genees-heel- en verloskundige J.F. Verlinden, die was opgeleid aan een der geneeskundige scholen. In October 1870 vertrok deze geneesheer naar Waalwijk en werd opgevolgd door den arts J.J. van Kempen, die evenals zijn voorganger als gemeente-geneesheer een traktement genoot van f 500. Laatstgenoemde vertrok naar Tot in de vacature voorzien was, fungeerde de Almkerksche arts N.J. van Breemen als tijdelijk gemeentegeneesheer tot

eind 1891, toen de arts H.G. Killenaar, die in 't voorjaar van dat jaar zijn arts-diploma behaald had, hem verving. Deze geneesheer vertrok in 1914 naar Apeldoorn.

Op hen volgde in Augustus van dat jaar de arts B.G. de Groot, die tegen 1 Mei 1927 “op de meest eervolle wijze” zijn ontslag ontving. De nieuwe arts was thans J.S. de Boer, wiens traktement als gemeentegeneesheer op f 600 gebracht was en in de Raadsvergadering van 19 April 1927 als zoodanig benoemd werd. Deze geneesheer verliet Dussen Zijn opvolger was de arts J.W. van Vuure.

Van de vroedvrouwen noemden wij al in 1706 Adriaantje Ariens Rijcke, huisvrouw van den Schepen van Dussen-Munsterkerk Job Hermense Verschoor. Op 77 jarigen leeftijd oefende zij nog haar praktijk uit. Haar opvolgster was in 1716 Bastiaentje Jans Lensvelt. Voorst vonden wij nog in 1718 Lijsbeth van Nederveen, wed: van Pieter van G..den en in 1794 als “*geadmitteerd vroedvrouw*” Cornelia Veties, huisvrouw van Frans Schroot. 't Geneeskundig jaarboekje van het jaar 1818 noemde verder als vroedvrouw de Wed. J.A. Neuhof, terwijl we in 1846 als zoodanig zien genoemd de Wed. J. van Engelen.

Betreffende het veeartsenijkundig staatstoezicht kunnen wij nog meedeelen, dat als Plaatsvervangende Inspecteur van den Veeartsenijkundigen dienst in Noord-Brabant, District Oostelijk Noord-Brabant fungeert de veearts J. Koopmans, die zijn standplaats te Almkerk heeft.

Hoofdstuk VII - De Heeren en Vrouwen van Dussen-Muilkerk.

Op den linkeroever der Merwede, even voorbij Dordrecht, bevindt zich de ruïne van het 13-eeuwsche kasteel Merwede, nog slechts bestaande uit een deel van den westelijken vleugel, een brokstuk met vlechtingen uit verglaasden steen, een uitgekraagd spriettorentje en resten eener gemetselde trap.

Toen bij gelegenheid van den verkoop der aanwassen bij huis te Merwede op 30 Juni 1815 de stad Dordrecht de hand legde op den eigendom van dezen grond, was daarmede tevens de ongeschonden bewaring van dit oudheidsmonument gewaarborgd.

Alzoo verheft zich thans nog uit de nalatenschap van de St. Elisabethsvloed in grillige lijnen spookachtig het oude Merwestein, stamhuis der Heeren van der Merwede.

Van Vredenhoven schrijft: *"Deze Heerlijkheit Merwede heeft veel heerlijke Achterleenen, ende wierden daer van oock ten Leen gehouden de Ambachts-heerlijkheden van Dussen-Muijkercken, van Carnisse, ende van Lockhorst onder Slijdrecht."*

Van Dussen-Muilkerk zegt hij verder, dat het *"streckt van der halver Dussen noort-waerts op tegens den Lande van Altena, binnen dijcks groot ontrent seven hondert mergen"*.

In de veertiende eeuw werd Merwestein bewoond door Heer Daniël Baron van der Merwede, Ridder, Dijkgraaf van de Groote Zuid-Hollandsche Waerd. Uit een *"Brieffe in dato den Sondach van St Victorsdach int Jaer Dertien hondert acht en dertich"*, gegeven door Graaf Willem IV van Henegouwen, Holland enz. aan Heer

Daniel van de Merwede¹ blijkt, dat laatstgenoemde de eerste Heer van Muilkerk was. Hij was gehuwd met de Erfdochter van den Heere van Steijn op de Maze, bij Maseijk. Aan zijn broeder²

Willem van de Merwede, Ridder, schonk hij de heerlijkheid en na de dood volgde diens dochter hem op St. Pauwels Avent Confectio Anno 1413 op. Dit was

Jonckvrouwe Johanna of Jenne van de Merwede en toen nog minderjarig. Zij is tweemaal gehuwd geweest. Haar eerste man was Walraven van Achoij en haar tweede Johan van Herlaer, Ridder van Meerwijk. Uit het laatste huwelijk sproot Adriaan van Herlaer. Na het overlijden van dit ouderpaar werd op Sacramentsdach A^o.1455 de zoon

Adriaen van Herlaer met de heerlijkheid verleid. Naar hem heet de hoeve "Heer Adriaen van Herlaerts Houve" of "Ridderlijke Hoffstadt", die met de daarbij behoorende 12 mergen grond verpacht werd. Adriaen van Herlaer

¹ Het wapen van Merwede is een veld van keel (rood), doorsneden met een zilveren faas (dwarsbalk), dat in 1304 vermeerderd werd met vijftien ballen van goud.

² Naar de genealogie in Balen was deze Willem zijn zoon.

overleed 20 Januari 1482 en werd in zijn “onsterfelijk cceij(?)” opgevolgd door zijn zoon

Jhr. Johan van Herlaer. Na diens overlijden werd in 1503 met de heerlijkheid verleid den zoon

Jhr. Frederik van Herlaer. Hij versocht in 't jaar 1513 wederom de heerlijkheid en sterft in 1536. Eerst in 1561 wordt hij opgevolgd door zijn zoon

Jhr. Adriaen van Herlaer die toen den eed aflegde voor Jonckheer Daniël van Boetselaer, als Heer der Baronnie en Heerlijkheid van Merwede.

Na 't overlijden van Heer Adriaen van Herlaer wordt

Jonckheer Aernouldt van der Louwick als man en voogd van “Jofvrouwe Johanna Herlaer”, de erfdochter van Adriaen van Herlaer, Heer van Muilkerk. Met consent zijner huisvrouw verkoopt hij op 29 December 1594 de heerlijkheid aan

Brienen of Bruinde Feiter, de latere schout van Gorinchem, die huwde met Maria van Alveringen. Hij wordt op 15 Augustus 1600 opgevolgd door zijn minderjarigen zoon

Jan de Feijter, die buiten 's lands getrokken was en daar ook overleden is, doch na den dood zijns vaders, op 7 Juli 1607, dien opvolgde.

In het oudste der schepenregisters, dat zich bevindt in het Rijksarchief van Noord-Brabant vonden wij een akte van den volgende inhoud:

Op ten sesten augustus XVI hondert VII heeft Hendrick Aerts Doedijns sijn selve in het ambachts heerschap ende in de possessie gesteldt ende heemraden den eedt affgenomen met den secretaris bij namen

Jan Pietersen als president

Adriaen Cornelis Potter

Cornelis Dirckse de Bodt

Geridt Hendricse Hollander

Cornelis Joosten

Teunis Geelicken

Melchior Geerits

Mij presendt secretaris

Jan Adr. Stael 1607

Hendrick Aertse Doedijns was alzoo de volgende Heer van Dussen-Muilkerk. In de “Leenkamer van Zuid-Holland” No. 147 staat verder bevestigd:

De Ridderschap etc. doen condt allen luijden, dat wij achtereenvolgens onse openen brieven van Relief van t versuijm uit verheffen van het leen hier nae geroert, gevallen den 2^{en} augustus lestleden (n.l. 1617) (behoudens ons ende eenen ijgelijcken zijns Rechts verlijdt, ende verleend hebben, verlijen ende verleenen mits desen onsen brieven Hendrick Aertsse Doedijns, Een

Hoeve landts mit heuren toebehooren groot twaelff mergen¹, daer de nonnen tot Dordrecht gelegen plagen te zijn aen die een zijde, ende Adriaen Willemszoon aen die ander zijde, oostwaerts streckende van halver Dussen tot den lande van Althena toe, de voorss. Doedeijns aengenomen bij opdracht en de overgifte voor de twee onser Leenmannen gedaen van wegen Jan de Feijter, die daer aengecomen was bij dood ende overlijden van zijn vader Brijenen de Feijter, blijckende bij der voorss. Leenmannen brieve in dato den VIe Julij Anno XVI C ende zeven, die wij met onse voorss. Brieven van Relieff benefens dessen in onsen Leenregister van Hollandt hebben doen registreren te houden de voorss. houve lants met zijn toebehooren groot, ende gelegen als boven, van Ons, van wegen de Graeffelijckheit, ende Hooge overichheit van Hollandt ende Westvrieslandt, ende heerlijkheit van Putte, Henrick Aertsse Doedijns voornt, zijnen Erven ende nacomelingen tot eene Erfleene, naer Inhoudt der ouder brieven, ende Registeren daarvan wesende, mits dat het betaelt zal worden de heergewade, ende anderen Leenrechten in regarde van Jan de Feijter ter dubbelt mits 't versuijm, ende - ten regarde vande voors. Doedijns e..eken. volgens ons voorss. Brieven vab Relieff ende hier van heeft de voorss. Doedijns Ons hulde, eedt, ende manschap gedaen alst behoude in hande van Heer Johan van Wassenaar, Heere van Duivenvoorde, Voorschoten, Sterrenbergh Etc. Stadthouder van onse Leemannen van Hollandt Dirck Gool onsen Griffier van de Leenen, Cornelis de Jongh Clercq ordinaris in onse Secretarien Pieter van Tetroede contrarolleur van 't cleijn zegel van Holl[and]t ende David Vinck; Toorconde etc. Gedaen in den Haege den XVIIen Januari Anno XVI C zeven en dertigh.

Hieruit volgt dat de Heer van Dussen-Muilkerk Hendrick Doedijns, dus eerst later met de "Hoeve Landts" verleid is. Hij was te Gorinchem op 20 Januari 1591 getrouwd met Elisabeth Jansdochter van's-Gravenhage. Hier werd hij "Commies ter Finantie van Hollandt ende Westvrieslandt". Zeer waarschijnlijk was hij een zoon [van] Aert Doudijns Adriaensse, schout van Almkerk en Hoogdijkheemraad van 't Oudland van Altena.

In een aantekening van't kerkelijk archief in Dussen vonden we nog: "Doedijns heeft (volgens brieven van willig Decreet) dato 8 mej 1642 de heerlijkheit gekogt met het regt van patronaatschap, zoo is de heerlijkheit ook verkocht in 1663. En in 1663 heeft de kerkenraad zelfs ter regt van Electie aan den Heer toegekent".²

Waarschijnlijk is hiermede bedoeld, dat op 8 Mei 1642 de heerlijkheid Muilkerk het patronaatschap kocht, waartoe dan ook de benoeming of keuze (electie) van den predikant behoorde.

¹ Later lezen we herhaaldelijk, dat de Heer Adriaen Herlaershoeve 14 morgen groot was; zij werd van 1711 tot 1717 verpacht aan Jan Donkersloot.

² De naam Doudijns vinden we ook meermalen vermeld in de schepenlijst van Gorinchem en in 1541 was Anthonis Adriaan Doedijns schepen van Heusden, terwijl de naam thans nog voorkomt in Altena: op 25 Augustus 1805 trouwde te Genderen Anna Catharina Doedijns, aldaar geboren op 20 November 1785 met Bastiaan Donkersloot, gestorven te Hovenaar. Zij was een dochter van Mathijs Doedijns en Sijke van Mersbergen.

Een verkoopbiljet van 't jaar 1635 vermeldt:

De heerlijkheit van de Dussen van Muilkerck te koop 2 Maart 1635 voormiddags ten twee uren waarbij Henrick Doedijns, woonende in 's Graven-Haghe wil verkoopen zijne Ambachts Heerlickheit van de Dussen van Muilkerk.

In de genoemde "Leenkamer" wordt verder vermeld, dat op den 7^{en} November 1636 ten overstaan van den Haagschen notaris Pieter Drent door Hendrick Aerts Doedijns, "de Ambachtsheerlijckheit van Dusse muilkercke met de groote, ende smalle coornthienden, crijtende Thijnden, als van jonge Lammeren, jonge speenbaggens, gansen, bijen, ende diergelijcke, Visscherijen ende Vogelrijen, den Windt met den Gemale, ende alle verdere preeminentien ende gewichtichen dien tot de voors: Ambachtsheerlijckheit specterende" verkocht werd voor 38000 gulden aan

Peeter Helman, die dan verklaart deze te hebben gekocht : "leenroerig aan de Baronnie ofte Heerlijckheit van Merwede ende streckende als volgende de voorsr. Leenbrieven met noch een Ridderlijcken Hoffstadt wesende leenroerich aen de Graeffelijckheit van Hollandt Genaemt Heer Adriaen van Herlaers Hoeve, groot omtrent veertien mergen" enz.

Van de zeer uitvoerige transportakte gaven wij slechts een klein fragment. De akte draagt de onderteekeningen:

*H.A. Doedijns, Pieter Helman,
Dr. van Rosendael, Engelbert Slots,
Pr Diert Notfarijs Publ.*

Pieter Helmans werd alzoo op 25 Mei 1638 met de heerlijkheid verleid. Hij was gehuwd met Maria Vermeeren. Na zijn overlijden werd hij op 26 Mei 1645 opgevolgd door zijn zoon

Johan Helmans, Ridder, Baron van Willebroeck, Heere van Ruijsbroeck etc. Deze verkocht zijn huis aan Mr. Adriaen Stael en op 21 Maart 1663 de heerlijkheid aan

Laurens Bruijsers, Heer van Ginhoven, Heraertsheijnings enz, die daarmede op 1 Februari 1664 verleid werd. Daar hij in de Haag woonde benoemde hij eerst op 19 Maart 1669 Cornelis Briel als rentmeester en op 28 December 1669 Jacob van Benschop, die reeds Rentmeester van de Domijnen en secretaris van Dussen Muilkerk was:

Op huijden den 28 December 1669 heeft Jacob van Benschop in mijnen handen gedaan den behoorlijcken Eedt van hem als Rentmeester van mijne Heer^f etc. van Dussen Muilkercke volgens de commissie aen d'ander sijde vermeld wel ende getrouwelijck te sullen quijten ende dragen.

*Was onderteijkent
L. Bruijsers*

Het volgend jaar deed Jacob van Benschop zijn Rekening:

*Reeckeninge bewijs
Ende Reliqia die doende is
Jacob van Benschop*

Rentmeester van de Domeijnen ende vordere goederen ende incompsten der Heerlijkheit van Dussen-Muijkerck aen de WelEdele Heer Laurens Bruijsers, Ridder, Heere van Dussen-Muijkercke Ginhoven Heeraertsheijninge Hulsthout Ramen Mortier etc.

Ende dit van alle de domeijnen goederen ende incompsten gehoorende totte voorn: heerlijkheit van Dussen-Muijkercke die bij hem zijn gecocht van den Wel Edelen Heere Johan Helmans Baron van Willebroeck, Heere van Ruijsbroeck etc. in den Jare XVI C drie ent sestigch volgens de vercoop cedulle daer van gepasseert den 21 maert XVI C drie en sestigh, mitsgaders de cessie opdracht ende verleij daer van gedaen ende gepasseert voor de Heeren van Dordrecht als Heeren der Baronnie ende Heerlijkheit van de Merwede¹ voor de Heerlijkheit

Thienden ende eenige Landen van haar werden verheven. Item van de Ridderlijke Hoffstadt ende eenige andere Hoffsteden ende partijen van Landen verheven werden, de van de Graeffelijckheit van Hollandt. Item noch verscheijdenen Hoeven ende Landen verheven werdende van het Leenhoff van den Heere Baron van de Leeke mede gehoorende totte voornoemde Heerlijkheit van Dussen Muijkercke zoo als alle deselve brieven van Investitur ende Verleij hier naer werden geinsereert gedaen: Ende dat over den jare beginnende metten eersten Januari XVI C seventich ende eijndigenden Lesten December vant selve jaer gestelt in ponden² van veertich grooten 't pondt stuivers ende penningen naer advenant.

Bij het vaststellen, wie inderdaad Heer van Dussen-Muilkerk of van – Munsterkerk waren, hebben wij er rekening mede te houden, dat in 't “Extract uit het Nieu Register gecopuleert int corte uijt diverschen Regijsteren van allen den leenen van Hollandt, Zeelant ende Vrieslandt, ghemaickt in den jare XV C ende twee”³ dat gedeponoord is in 't Algemeen Rijksarchief de beleeningen zoowel van “Hoeven, Lants en Huijsen” voorkomen als die van de Heerlijkheden. Zoo lezen we b.v.:

Ailbrecht van Egmond

Een hoeve Landts mit Huijsinge ende Gesate houdende dertien mergen gelegen in den Ban van Muijkerck ende noch een halve hoeve Landts houdende ses en een halft mergen geheten die Fophoeve elck merge groot wesende ses hont lants

Item verlijt twee ent twintighsten in October anno vijtien hondert

Floris van Wijfflijet

Een hoeve Lants met een wooninge groot wesende negen mergen ende een hondt lants in den ambachte van Muijkercke in Suijthollandt.

Item verlijt primo Februarij anno vier en 't negentigh Verlijt Joost van Wijfvliet veertiende in november een en twintigh

¹ De heerlijkheid Merwe werd in 1604 door Dordrecht gekocht, zoodat de ruine nu veilig is in handen der oude Merwestad

² Deze ponden = een gulden van 20 stuivers

³ Ook komen een reeks verleidingen voor in het Repertorium Suijtholland. Leenkamer No 23v., waarbij o.a. een “Ponsenhoeve” in Muilkerk genoemd wordt. Later lezen wij dat de ambachtsheer Dirk Helmans in 't bezit was van de Hoeven: de Plincus(?) Hoeve, de Kortjan en het Hoefde.

*Floris van Wijfvliet is overleden omtrent Sint Martins misse
lestleden*

Airnt Bamer Henrics soon

*Acht mergen Landts in muijkerck, streckende van den Dusse tot an de
Lande*

*Verlijt tienden aprilis anno twee en seventigh verlijt dese acht mergen lant
Philips Henrick Bamers soon op seventienden in april anno vijftien hondert
ses*

*Verlijt Jan Jacobs soon van Hardingsvelt op den negenden in September
anno vijftien hondert veertien*

Verlijt Adriaan Aarts soon van Almkercke anno drie en twintigh

Jan van Hairlair Heer Adriaenssoon¹

Een hoeve landts mit hueren toebehooren tot muijkerck an die Dusse

Verlijt aghttiende in maj anno vijf en taghtigh

Verleijt Frederic van Hairlair sijn Broeder

*Item Vrederic voorschreve heeft de helft van de voorschreve Hoeve
overgegeven Jacob Quekeb, ende is hem verlijt.*

Keeren wij tot Laurens Buijsers terug, die op 31 Januari 1673 Cornelis van Brantwijk Corneliszoon, den schout van Dussen-Muilkerk tot zijn rentmeester stelde bij wiens overlijden "*ten behoeve van hare kinderen bij doode en maeckinge van haren vader*", zijn weduwe

Elisabeth van Outshoorne met Muilkerk verleid werd. Deze kinderen moesten "*achtervolgende de brieven van relief der Heeren Staten van 28 September 1683*" als erfgenamen van hun vader om 't bezit der heerlijkheid loten. Het lot wees de dochter aan,

Elisabeth Catharina Buijsers, tot vrouwe van Muilkerk. Zij werd op 2 November 1693 de tweede vrouw van Mr. Iman Willem Cau en had beschikt, dat deze haar bij haar overlijden zou opvolgen. Diens eerste vrouw, Petronella Maria Cau had hem een zoon geschonken; Elisabeth Catharina Buijsers schonk hem vier zoons en vijf dochters, waarvan evenwel slechts één dochter en één zoon bleven leven. Zij had tot rentmeester Cornelis van Ijpenburg(?), en overleed 26 Juli 1718, waarna dus haar echtgenoot

Mr. Iman Willem Cau, heer van Gienhoven, zoon van Roeland Cau en Anthonia Schade, Heer van Dussen-Muilkerk werd. Hij was op 23 Februari 1663 te Hulst geboren, waar hij schepen werd; later verhuisde hij naar Zierikzee, waar wij hem zien opklimmen tot Raed en Burgemeester en hij in 1698 gekozen werd tot Gecommitteerde Raad der Admiraliteit van Zeeland ter vergadering der Provinciale Staten van dit gewest. Tot rentmeester stelde hij aan de secretaris van Dussen-Muilkerk Cornelis van Brandwijk Corneliszoon en verpachtte de "*Ridderlijke Hoffstadt Heer Adriaen van Herlaets Houve*", welke veertien morgen groot was, "*de eene helft saaijlandt ende wederhelft weijlandt*" in 1713 aan Jan Donkersloot, die gehuwd was met

¹ Dit zal wel Adriaen van Herlaer zijn, die in 1455 met Muilkerk beleend werd en nu zijn zoon Jan met een hoeve lants verleidt.

Maria van Overstege. Vóór dezen was hiervan pachter geweest Cornelis Melchior de Bruijn.

Iman Cau overleed Augustus 1743 in het admiraliteitsjacht en werd opgevolgd door zijn zoon

Mr. Johan Iman Cau de Dussen, Heer van Geenhoven, Raad ordinaris in den Hove van Holland, Zeeland ende Vriesland. Op 16 Juni 1733 was hij gehuwd met Gijsberta Elisabeth van der Beke¹, weduwe van Mr. Jeramias Verwout.

Wij herinneren er aan², dat de Heer van Dussen-Muilkerk van ouds het recht van handoplegging had en dat hem dit recht in 1713 door den Heer van Dussen-Munsterkerk betwist was, waarbij evenwel de Heer van Muilkerk in het gelijk gesteld was. Toen nu Ds. Daniel Halmans in 1756 zijn emeritaat verkregen had, bleek ons, dat aan het recht van den Heer van Dussen-Muilkerk niet meer getornd werd uit den navolgende brief:

*Aan den Hoog Ed: Gestr: Mr. Johan Iman Cau,
Heere van Dussen Muilkerk.*

Geven met behoorlijke eerbiedinge te kennen den kerkenraad van de Dussen Muilkerk hoe dat sij supplianten uijt kracht van de nevensgaande authorisatie den 21^e maart 1757 hebben gedispecieert na eenige bequame en Godvrugtige personen tot bekleeding van den kerkendienst aldaar en onder andere gehoort de goede gaven daar mede door Hubertus Hoevenaar, proponent te Pijnakel, Ds. Jan te Water, proponent te Axel en Ds. Jan de Jong, proponent te Hedikhuijsen van God Almagtig sijn begaaft, onder welk de meeste genegenheijt van de gemeijnte is gevallen op de persoon van dom[inee] Hubertus Hoevenaar, proponent te Pijnakel, soo versoeken de supplianten dat haar den selven Hoevenaar bij Uw Hoog Ed. werde toegestaan en dat het beroep op den selven mogte werden voltrokken en aan de classis van Dordrecht gepresenteert omme na kerken ordre bevestigt te worden, t welk doende & actum den 28e Maart 1757.

*Daniel Halmans, Emeritus predikant, P. Pelecaan ouderlingh,
J. Middelkoop ouderlingh, Cornelis de Bergh out ouderlingh,
Huibert Koekkoek Diaken, C. Ouwerkerk Diaken, R.
Donkersloot out diaken, Heijman Heijstek out diaken.*

Dat alsoo geschiet is getuijgen wij ondergetijkende consulenten:

*Gerard: van Velsen, predikant te Raamsdonk
Georgius Atsma, predikant in Geertruidenberg
Mij present*

J. van Brandwijk secretaris

Mr. Johan Iman Cau de Dusse overleed te 's-Gravenhage 22 Juni 1771, waarna vier maanden later zijne bezittingen werden getaxeerd:

Taxatie van onroerend goed gelegen alhier metter dood ontruijmt en nagelaten bij den Wel Edle Geb: Heer Mr. Johan Iman Cau, in leven Heer van Dusse Muilkerk en Ginhoven, gewoond hebbende in 's Hage, op den 22

¹ Zij testeert voor Notaris Philippus Cornelis Haagen te 's-Gravenhage op 21 Juli 1772.

² Zie pag. 62

Juni 1771 sonder wettige Desendenten naer te laten, omme daer van ten behoeve van den Lande betaalt te werden het regt van het collateraal, conform de ordonnantie:

De Ambagts Heerlijkheid van Dusse Muijkerk met een huijs en landerijen daer bij en aen gehoorende, te samen groot ses en veertig mergen vier honden met de bepoting en beplanting daar op staande en het geene verder aan en tot de voors: Heerlijkhijd gehoorende is Uijtgenomen de Thienden, sijnde gedeeltelijk Leen, Leenroerig aan Haar Edle Groot Mog: de Heere Staette van Holland en Westvriesland, mitsgaders aan de Huijse van de Merwede en de Leck en nog belast met een jaarlijkse rent van eene gulde vijf stuiv: aan de Kerk van Dusse, werden 't huijs in huire gebruikt bij J: Middelkoop en den Landerijen bij B: de Rooij, C: Ouwerkerk, de wed: D: van Giesse, M: Lievaert en C. van Brandwijk, getaxeert in contant geld waardig te sijn, eene somme van tien duijsent guldens, dus

f 10000,-,-

Wij schout en schepenen van Dussen Muijkerk deese ondertijckent hebbende, verklaaren, de vorenstaende Taxatie gedaan te hebben opregt naar den inhoud van de ordonnantie op het collateraal geëmaneert en sulks op den Eed bij ons in den aanvang onser Respective bedieningen gedaan. Actum Dussen Muijkerk den 18^e October 1771

C. van Brandwijk, Frans de Gast, Pieter Joppe Verschoor.

Mij present secretaris

J. van Brandwijk.

Daar Mr. Johan Iman Cau ook bezittingen in Dussen-Munsterkerk had in den polder Zuideveld werden ook deze getaxeerd op f 300. Hij en zijn gemalin noemden zich "de Dussen", d.w.z. Dussen Muilkerk; niet onmogelijk, dat dit een der redenen is geweest voor de wel eens voorgekomen verwarring van Muilkerk met Munsterkerk: wij vestigen er dus nog eens de aandacht op, dat geen der Heeren van Muilkerk ooit het kasteel bezeten heeft. Johan Iman Cau werd nu opgevolgd door Vrouwe Gijsberta Elisabeth van der Beke, die evenwel kort na haar echtgenoot op 17 Juli 1771 overleed. Dezelfde taxaties van haar eigendommen volgden nu weer, evenwel met dit verschil, dat die in Munsterkerk gelegen thans op f 375 getaxeerd werden.¹

Het volgende voorjaar verscheen in de Rotterdamsche Courant van Dinsdag den 19 Meij 1772 het navolgende bericht:

Op den 23 Junij 1772 zal in de kastelenije van den Hove van Holland in 's Hage werden geveilt en den 30 dito verkogt de Ambachts Heerlijkheid van Dussen Muijkerk met zijn Huis en Landen gelegen bij den Lande van Altena en de Langstraat, tusschen de steden Dordrecht en Heusden onder Zuid-Holland. Te bevragen bij den Heer van Brandwijk, secretaris van Dussen voornoemd.

¹ Zie akte van 18 Augustus 1772 v.h. Rechterlijk Archief van Dussen-Munsterkerk.

Op 30 Juni¹ verkochten de Erfgenamen van Vrouwe Gijsberta van den Beeke, wed. Cau de Ambachtsheerlijkheid Dussen-Muilkerk "met de lande, tienden en verdere effecten, en geregteijk daar bij gehoorende met elf honden land onder Dussen-Munsterkerk gehoorende voor een somme van een en dertig duijzent guldens, welke elf honden land onder Dussen Munsterkerk bij schout en schepenen aldaar is getaxeert op vier hondert gulden daar den XLe pennin: en X^e verhooging aldaar aan de ontfangen aan dit middel is betaalt, en nog sijn onder de voors: kooppenningen begrepen vijf en twintig morgen land alhier gelegen, Leenroerig, aan Haar Ed: Groot mog: de Heeren Staten van Holland ende Westvriesland en welke bij schout en schepenen alhier getaxeert sijn op seven duijzent vijf hondert guldens, waarvan de XLe penn: en X^e verhooging, ter Hollandsche Leenkamer sal werden betaalt, en dus blijven de overige kooppenningen dan nog drie en twintig duijsent een hondert dus

f

23100:-

Het rantsoen tot eene stuijver per gulden van de voorenstaande kooppenn: van 31000 gl. na aftrek van 't rantsoen van de vorenstaande 7500 gl. Leen aan haar Ed. groot mog:

f 1175:-

Een gedeelte van voors: verkogte belast met een rente

van eene gulden, vijf stuijvers 's jaars

f 24275-

:-

de kerke van Dussen tegen de penning 25

f

31:-

f 24306:-

waar van de X^e penn: bedraagt

f 607-13-1

Xe verhoog

f 60-15-4

De bezittingen werden nu gekocht op 18 Juli 1772 door Dirk Elemans, ambachtsheer van Sprang. Deze Heer woonde te Klundert op de Voorstraat en was gehuwd met Maria de Sel. Blijkens een schepenakte van 18 Augustus 1772 werd hij ook eigenaar van 11 hond weiland in Dussen-Munsterkerk, waarschijnlijk het ons reeds bekende land in den polder Zuideveld. Nog kocht Dirk Elemans van de erfgenamen der wed. Cau op 17 Juli 1772 14 morgen en 12 morgen land respectivelijk voor f 3900 en f 3600 en op 3 September van dat jaar nog 17 1/2 morgen voor f 3250. Ook tijdens zijn regeering werd op 25 Augustus 1783, autorisatie verleend tot een nominatie voor de vacature van Ds. Hoevenaar, die met 1 Mei 1783 zijn emiritaat bekomen had. Een copie dezer akte bevindt zich in het Kerkelijk archief, terwijl wij in het Rechterlijk archief van Dussen-Muilkerk nog een akte vonden, waaruit bleek, dat Dirk Elemans tot zijn dood Heer van Muilkerk was:

Ik ondergeteekende Sibracht Buijs secretaris te Klundert als gequalificeert tot de Directie over de Invordering van de Belasting op het Regt van

¹ Zie akte Dussen-Munsterkerk 30-6-1772 R.19.

successie, alomme in het Koninkrijk Holland in te vorderen, bij Hunner Hoog Mogende ordonnantie gearresteerd den 4^e October 1805 Permitteere bij deese, ingevolge Artikel 28 van dezelve ordonnantie alzoo aan mij uit de Memorie van Aangeving ten volle is gebleken en zeker is, dat de nalatenschap van den Weledelen Heer Dirk Elemans, valt in de Uitsonderinge bij gemelde ordonnantie bepaald, dat de zelve Nalatenschap word gescheiden als behoorende niet hoegenaamd wegens deselve aan den Lande van het Regt van successie opgebracht te worden.

Actum de Klundert den eersten December 1807

(was getekent)

S. Buijs

(gequalf.)

Geregistreerd, den 23 Junij 1808

D. Middelkoop Secr.^{s.1}

Dirk Elemans overleed te Klundert op 29 October 1807 en werd den volgende dag aldaar begraven. Hij had den leeftijd van 75 jaren bereikt en liet 5 kinderen na. Het vorige jaar op 11 Juni 1806, had hij aan Teunis Johannes van der Pluijm 6 morgen wei- en bouwland verkocht voor f 4695.

Maar Dirk Elemans had voordien al heel wat meer land verkocht:

Op 25 April 1806 aan Richardus van Herp te Dussen-Muilkerk een Perceel Bouwland, een morgen en 4 hond groot, benevens een Perceel Bouwland van dezelfde grootte te zamen voor f 1650;

Aan Bastiaan de Roij een Perceel Bouwland genaamd de Donk, groot 2 morgen 4 honden voor f 1991;

Aan Jacobus Hagoort, koster en schoolmeester te Dussen-Muilkerk een Perceel weijland groot 1 morgen 4 hond en een Perceel weijland van 1 morgen, 5 hond, te zamen voor f 1160;

Aan Jan Uithoven op den Hill een Parceel of twee Blokken Klaverweij voor f 1364.

Het lijkt ons toe, dat de finantieele toestand van Dirk Elemans niet rooskleurig te noemen was, want uit een schepenakte van 8 Mei 1806 vernemen wij, dat hij “*bekende wel en deugdelijk schuldigh te zijn aan Mr. Abraham Pompe van Meerdervoort, Heere van Zwijndrecht en woonende te Dordrecht een soome van f 10000 geleend geld*” en als onderpand dezer schuld verklaarde hij “*zich te verbinden de volgende drie Perceelen: 1° Een hoeve Lands 10 morgen genaamt Flincus Hoeve, gebruikt door Gerrit de Rooij in Muilkerk, 2° een Hoeve Landts, groot 10 ½ morgen, genaamt Kortjan, gebruikt bij Adriaan van Herpt en ten 3° een Hoeve Lands groot 13 ½ mergen, genaamt het Hoefke gebruikt bij Hermanus van Herpt*”.

Na den dood van Dirk Elemans gingen die verkooping door. Zijn weduwe, Vrouwe Maria de Sel, te Klundert, verleende daartoe procuratie aan haar zoon Elisa, die te Dussen-Muilkerk woonde. En zoo werden achtereenvolgens verkocht: op 5 April 1810 aan P.J. Sprangers, die op den Hil woonde, “*een woonhuis zijnde N°. 36 met een schuur of achterhuis en hof voor het zelve woonhuis, mitsgaders een Boomgaard en alle de boomen*

¹ Dit was Dionysius Middelkoop Jr., die zijn vader na diens dood in 1807 als secretaris was opgevolgd.

in den zelve gelegen voor f 2200, op 10 Mei 1806 aan Jan Baptist van Gestel een Erf met boomgaard lang 13 roeden en 3 voeten N°. 29 en 30 voor f 300, op 17 Mei 1810 3½ morgen weiland, genaamt de Geer en gelegen in den Banne van het Groot Zuiderveld voor f 3400 en op 18 December 1810 nog een voorhuis, schuur en achterhuis, Hof voor het huis en boomgaard voor f 1160 aan Jacobus Baas te Dussen Munsterkerk."

Na deze serie verkoopingën volgde nu die der heerlijkheid zelve, welke gekocht werd door

Jhr. Mr. Otto Willem Johan Berg, Heer van Middelburg (Zuid-Holland), en Directeur van den Levantschen handel en navigatie. Hij was op 5 Maart 1752 te 's-Hertogenbosch geboren en trouwde te Amsterdam op 29 Juli 1776 met Jkvr. Johanna Catharina Goll van Frankenstein, die aldaar op 3 Maart 1788 overleed. Zijn tweede huwelijk met Jkvr. Johanna Arendina Changuion werd te Middelburg op 13 Maart 1793 voltrokken; zij was een dochter van Mr. Paul Changuion en Jeanne Maria de Beaufort, werd op 10 October 1768 te Vlissingen geboren en overleed te Driebergen 27 September 1845, de ambachtsheer zelve was reeds 5 Februari 1825 gestorven. De volgende ambachtsheer was de zoon van den overledene uit diens tweede huwelijk.

Jhr. Mr. Willem Otto Berg, geboren te Amsterdam 1 November 1783. Hij was Lid van de Kamer van Koophandel te Amsterdam, benevens Commissaris van de Nederlandsche Handelmaatschappij.

Op 27 Augustus 1812 huwde hij te Zalt-Bommel Henriette Clasina Thoof, dochter van Johannes Philippus Madelon 't Hooft en Sophia Elisabeth Berg. Zij was aldaar geboren op 28 Maart 1790 en overleed in de hoofdstad op 3 Augustus 1846. De ambachtsheer was haar op 30 Juli 1841 voorgegaan en opgevoegd door zijn zoon

Jhr. Mr. Willem Ernst Joan Berg. Hij was geboren te Amsterdam op 27 Juli 1813 en bekleedde daar de ambten van wethouder en curator van 't Atheneum Illustre, terwijl hij ook zitting had in het college der Staten van Noord-Holland. Op 22 Mei 1846 huwde hij zijn nicht Jkvr. Johanna Elisabeth Berg, geboren te Amsterdam 31 Augustus 1826, dochter van Jhr. Mr. Frans Berg, heer van Middelburg en Jkvr. Margaretha Dedel.

De ambachtsheer overleed te Hilversum op 24 Juni 1888, de vrouwe op 31 Maart 1896. Opvolger was zijn zoon

Jhr. Mr. Ernst Willem Berg, geboren te Amsterdam 31 Maart 1848, secretaris van den Raad van Toezicht op de Spoorwegdiensten en Directeur der Credietvereniging aldaar. Op 3 Juni 1875 huwde hij te Zutphen Arnoldina Adriana Buijskes, dochter van Arnold Adriaan Buijskes en Henriette Sophia de Raat. Zij was op 1 Mei 1853 te 's-Gravenhage geboren en overleed 8 Augustus 1875. De ambachtsheer hertrouwde te 's-Gravenhage 5 Augustus 1880 Arnoldina Adriana Lenting, geboren te Zutphen 12 Mei 1852, dochter van Lambertus Eduard Lenting en Charlotte Maria Scheidius. Arnoldina Adriana Lenting overleed te Hilversum 2 October 1927, haar echtgenoot was aldaar reeds 13 November 1907 overleden en werd opgevolgd door zijn zoon

Jhr. Willem Ernst Joan Berg, op 1 December 1881 te 's-Gravenhage geboren. Hij was als werktuigkundig ingenieur werkzaam bij de Mij. Volharding te Soerabaja en trad op 21 September 1930 te Baarn in het huwelijk met Jeannette Martha Hermina van Houten, geboren te Weesp 7 September 1880, dochter van Wouterinus Johannes van Houten en Margaretha Christina de Hart.

Met Jhr. Willem Ernst Johan Berg, die te Baarn woont, sluit tot heden de lijst der Heeren en Vrouwen van Dussen-Muilkerk.

Hoofdstuk VIII - Het Geslacht van der Dussen.

Het “Adellijk en Aanzienlijk wapenboek van de Zeven Provinciën” van Abraham Ferwerda vermeldt in het 2e deel:

Van der Dussen, een voornaam oud adellijk Geslacht herkomstig uit de Groote Waard van Zuid-Hollandt, waarin het verscheide Heerlijkheden en Leengoederen van oude tijden heeft bezeten.

Waar leden van het geslacht van der Dussen gedurende eenige eeuwen het Kasteel en de daarbij behorende heerlijkheden in erfelijk leen bezeten hebben, achten wij ‘t niet ongepast, een inleiding over het geslacht van der Dussen te laten voorafgaan aan ons hoofdstuk De Heeren en Vrouwen van Dussen-Munsterkerk.

Om de veelvuldig gemaakte vergissingen niet met één te vermeerderen, zeggen wij reeds nu, dat het kasteel Dussen steeds behoord heeft tot de heerlijkheid Dussen-Munsterkerk, maar gebouwd was op den bodem van Dussen-Muilkerk en daarin dus een enclave vormt en ook, dat slechts een betrekkelijk klein deel der leden van het geslacht van der Dussen het predicaat van Heer of Vrouw van Dussen-Munsterkerk gevoerd hebben.

Verder bedoelen wij met deze inleiding al vast eenig licht te doen vallen op de belangrijkheid van ‘t geslacht van der Dussen. Ofschoon wij van wetenschappelijk en humanistisch oogpunt bezien, ieder geslacht belangrijk achten, wordt de belangrijkheid van een geslacht in den regel bepaald door zijn meerdere of mindere vermaardheid, in hoeverre n.l. zijn leden reeds van ouds behoord hebben tot de groote en uitstekende Vaderlandsche Mannen en Vrouwen, gemeten naar de normen, welke in den loop der eeuwen daarvoor golden, of hoe zij in de maatschappij een leidende positie mochten bekleeden of uitblonken op staatkundig terrein of de gebieden van godsdienst, kunst of wetenschap.

Reeds in 1156 wordt gewag gemaakt van Heer Jacob van der Dussen, Ridder, die in genoemd jaar met andere ridders en edelen op gezag van Graaf Dirk VI van Holland open Brieven bezegelde van accoord met de permutatie of verwisseling van eenige Hollandsche kerken en geestelijke goederen tusschen Dirk VI en den Abt van Echternich. Voorts staat in 1167 zijn naam vermeld onder het verdrag van vrede tusschen Filips Graaf van Vlaanderen en Floris II Graaf van Holland.

In 1259 is er sprake van zekeren Ridder Libert van der Dussen, die als getuige stond over de schenking van 10 maten rogge aan Gerard Heere van Grimbergen, en van de belofte van laatstgenoemde van honderd Lovensche ponden tot afkoop van deelname aan een kruistocht naar ‘t Heilige Land.

Frans van Mieris noemt verder in het 2e deel van zijn Groot Charterboek de *Belofte van Heere Jan van der Dussen aan vrouw Agniese, zijne echtgenoot, wegens hare lijftocht, bekrachtigd door den Graaf en verscheidene edellieden den 1 Augustus 1321.*

Deze Agniese zal wel Agnes van den Boukhorst, tweede vrouw van Jan van der Dussen, Heere van Dussen en Aartswaarde, geweest zijn, die in het jaar 1305 geteld wordt onder de Ridders en Edelen¹.

Zijn eerste vrouw was Jacoba van Drongelen, zijn vader, ook een Ridder Jan van der Dussen, was gehuwd met Elisabeth van Polanen en streed aan de zijde van Jan I, Hertog van Brabant, tegen Reinald I, Graaf van Gelder, in de slag bij Woeringen, waar hij op 5 Juni 1283 sneuvelde.

Dat de Heeren van der Dussen zoowel onder de ridders en edelen van Brabant als van Holland genoemd worden, vindt zijn oorzaak hierin, dat zij zoowel in Brabant als in Holland hunne heerlijke goederen hadden en afwisselend aan de zijde van den Hertog van Babant en aan die van den Graaf van Holland streden.

Welhaast is 't overbodig nog te zeggen, dat het geslacht van der Dussen zijn naam ontleent aan het water de Dussen. Wie nu de eerste Heer van Dussen was lijkt ons niet met zekerheid te zeggen, evenmin kennen wij den datum der stichting van het Kasteel, maar wat wij wel weten is, dat de beide Dussens ieder hun eigen Heeren en Vrouwen gehad hebben.

Ridder Arent van der Dussen bekleedde in 1394 en Florens van der Dussen in 1441 het hooge ambt van Baljuw van Zuid-Holland. Laatstgenoemde behoorde ook tot hen, die in 1409 op "*St. Lambertusdag in den Hage hun eed als schepen van Dordrecht swoeren*". Jan van der Dussen was in 1415, '16, '27 en '28 Hoogschout van 's-Hertogenbosch.

Op 3 Januari 1326 werd het Huwelijksverdrag gesloten tusschen Philip, Baanderheer van Wassenaar, en Jonkvrouwe Liesbette van der Dussen, dochter van Jan van der Dussen en Jacoba van Drongelen² en bekrachtigd door den Graaf van Holland en verscheidene Edelen. Het was deze Jan van der Dussen, die in 1325 met andere ridders genoemd wordt als scheidsman bij een geschil tusschen Dordrecht en eenige andere steden van Holland over het stapelrecht van eerstgenoemde stad.

Nicolaas van der Dussen dankt ten deele zijn bekendheid aan het feit, dat hij behoorde tot de Ridders der Duitsche orde en Commandeur van Gemert was³.

Jan Jacob van der Dussen, die zijn meeste goederen door den St. Elisabethsvloed verloren had, begaf zich metterwoon naar Delft. Hij was gehuwd met Ida van Kijfhoek en liet bij zijn dood in 1494, een zoon na, Jacob van der Dussen, die Lid der Regeering van Delft was en in het jaar 1544 stierf. Hij had tot vrouw Deliana Oem.

De van der Dussens zijn in de Magistraat van Delft sterk vertegenwoordigd geweest, maar ook in de regeeringen van Dordrecht, Amsterdam, Rotterdam, Breda, Gouda, 's-Hertogenbosch, Schiedam en Woudrichem hadden zij zitting. Verder zijn aan van der Dussen vele voorname Hollandsche

¹ Zie Kok "Vaderlandsch Woordenboek" deel XIII pag.58, Tafel I.

² Zie Groot Charterboek deel II pag.374 enz.

³ Zie over Commanderijen Schutjes Geschiedenis van het Bisdom 's-Hertogenbosch deel III pag. 698 en 699.

geslachten verwant als van Arkel, Oem, Wassenaar, van Beveren, Brecht, van Oldenbarneveld, van Heemskerk, Hooft, van Someren, Storm, Bogaard, de Geer, Pauw, Pompe van Meerdervoort, van Huigeland, de Hoogh, Schimmelpenninck, van Bleiswijk, Graswinkel en van Beeresteijn.

Uit de talrijke vertegenwoordigers van het geslacht van der Dussen noemen wij nog Mr. Bruno van der Dussen, Burgemeester van Gouda, zoon van Mr. Jacob van der Dussen, eveneens Burgemeester van Gouda, en Adriana Cinq. Hij werd op 9 Augustus 1660 geboren en was na den dood van stadhouder Willem III een der verdienstelijkste regenten, die den raadspensionaris Heinsius voortdurend in zijn werkzaamheden steunde en door zijn onomkoopbaarheid en flinkheid boven zijn ambtgenooten verre uitstak. Na te Leiden zijn studie voltooid te hebben werd hij achtereenvolgens pensionaris van Gouda en burgemeester. In die kwaliteit verscheen hij in de Staten van Holland en de Staten-Generaal en was meermalen met Willem Buijs met diplomatieke zendingen belast. Ook na den dood van Heinsius stond hij naast van Slingelpadt en anderen, om ze te midden der corrupte en baatzuchtige regenten het belang van den Staat te verdedigen en hoog te houden.

Het wapen van der Dussen, dat ook nog door de huidige vertegenwoordigers van dit geslacht gevoerd wordt, en thans ook nog gemeentewapen is, bestaat uit een gedeeld schild, de bovenste helft van goud en de onderste van sabel¹, beladen met een St. Andrieskruis, geschakeerd van zilver en keel².

Wapen van der Dussen

¹ Sabel = zwart

² keel = rood

Hoofdstuk IX - De Heeren en Vrouwen van Dussen-Munsterkerk.

De eerste van der Dussen, aan wien wij het predicaat Heer van Dussen en Aartswaarde verbonden zagen, was

Jan van der Dussen, de oudste zoon van Jan van der Dussen en Elisabeth van Polanen, in 1315 onder de Ridders en Edelen vermeld.

Zijn eerste vrouw was Jacoba van Drongelen, zijn tweede Agnus van den Boukhorst. Uit het eerste huwelijk werden geboren Jan, Nicolaas, Elisabeth, gehuwd met Filip van Wassenaar, zoon van Dirk van Wassenaar en Bertha van Kuik, en Soete, gehuwd met Jan Oem, Heer van Barendrecht, Baljuw van Zuid-Holland en Rentmeester-Generaal van Zuid-Holland. Jan van der Dussen werd opgevolgd door zijn oudsten zoon

Jan van der Dussen, Knaape, Heer van Dussen, Aartswaarde en Hagoort. Daar zijn huwelijk met Baarte van Dorp kinderloos bleef, werd hij opgevolgd door zijn broeder

Nicolaas van der Dussen. De naam zijner vrouw is onbekend, we weten alleen, dat hij één zoon had, die hem opvolgde; dat was

Arend van der Dussen, in 1394 Ridder en Baljuw van Zuid-Holland. Hij huwde met Aleid van Overeijn. Met goedvinden van Hertog Albrecht van Beieren liet hij, “volgens brieven, gedagteekend op St. Maarten A° 1387 het Kasteel met torens en grachten versterken”. Van zijn vier zonen Nicolaas, Arent, Jan en Florens volgde de oudste

Nicolaas van der Dussen hem op. Zijn verleibrief luidt:

Dat Sloth, Huijs ende hofstede mitten manscippen ende anders sijnen toebehooren ende dat ambachtsheerschap van Haertswaerde ende voort alled anderen ambachtsheerscippen, landen, visscherijen, renten, veeren, gruijten ende anders sijnen toebehooren.

De heerlijkheid Hagoort verkocht hij op 3 September 1434 aan zijn neef Dirk van Merwede, terwijl hij zijn slot en de heerlijkheden Dussen-Munsterkerk en Aartswaarde afstond aan zijn broeder

Arent van der Dussen, die daarmee op 1 Februari 1417 door Jacoba van Beieren verleid werd. Zijn verleibrief begint aldus:

Den 1 Februari 1417

Jacob¹, enz. doen cond allen luden, dat voor ons gecomen is Claes van der Dussen, ende heeft ons opgedragen, ende te goede gescouden tot behoef Arents van der Dussen, sijns broeders, alle recht, ende toesegeen, dat hi hadde of hebben mochte aen huijs ende sloot² van de Dussen mitten manscippen ende mit anderssinen toebehoeren, aen dat Ambochttheerscap van Hartswaerde ende voirt aen allen anderen Ambochttheerscippen enz.³

Onderaan stond nog:

¹ Jacob = Jacoba

² Sloot = slot

³ Zie Lerteman Register vrouw van Beieren VIII pag 9 verso, Frans van Mieris Groot Charterboek deel III pag 156.

Presentibus die Here van Montfort, onse Tresorier, die Burchgrave van Leijden, ende Dirck van der Merwede. In oirconde enz. Gegeven in den Hage up onser liever vrouwen avondt te Lichtmisse, anno XIII^c ende zeventhien, secundum cursum curie nostre.

Bijna gelijktijdig n.l. op den laatsten Februari 1417 zien we, dat Philips den Bastaard van der Leck met Munsterkerk verleid werd. Hierbij zijn dus Slot en heerlijkheid afzonderlijk verleid; we lezen n.l. in Leenkamer 386 pag. 202:

Vrouw Jacoba verleijdt Philips den Bastaerd van der Leck, met het ambocht van Munsterkerk, met wind, veeren, visscherije, tienden, thijnsen, berdemanschap en anders allen zijnen toebehooren aan beijde zijde van der Dussen in den Lande van Zuïjd holland geleegeen, welke Hij van Haar vader zaliger gedachte plag te houden ter Erfleenen.

[Register Jacoba van Beieren 8: A^o cas F: cap^t. Jacoba de Bavaria Fol. 11.]

Ook de vrouw van Arent van der Dussen is niet bekend, doch wel weten wij, dat hij een zoon Arent had, die in 1407 huwde met Focke van Wilesteijn. Na het overlijden van Heer Arent van der Dussen werd hij opgevolgd door den zoon zijns broeders Florens,

Jan van der Dussen, Ridder Heer van Dussen en Aartswaarde op den 31 Augustus 1445, doch in hetzelfde jaar droeg hij 't slot en de heerlijkheden over aan zijn broeder

Florens van der Dussen, Knaap en in 1445 Baljuw van Zuid-Holland en Raad van Filips van Bourgondie. Met zijn vader streed hij tegen de Oost-Friezen. In 1434 was hij Drost van Arkel en Kastelein van Loevestein en van 1439-1441 schout van Dordrecht¹. Verder kennen wij hem als, hooftman van die van "Dordregt in het beleg van Sevenbergen met den Hertog van Bourgogne, met Jan Bammeije en Gilles van Mitvelt".

Hij was achtereenvolgens gehuwd met Catharina van Uden, Anna van Arkel en Elisabeth van Varik, liet 4 zonen en een natuurlijke dochter na en overleed in 1456. Zijn oudste zoon

Jan van der Dussen volgde hem in 1456 op. Deze werd in 1480 schout van Breda en in 1487 Casteleijn van Gouda. Op 5 November 1463 huwde hij Elisabeth Brant. Na in 1496 te zijn overleden, werd hij het volgende jaar opgevolgd door zijn oudsten zoon

Florens van der Dussen, die op 29 Juni 1497 beleend werd met 1^e slot, huis, hofstede van der Dussen met manschappen; 2^e de ambachtsheerlijkheid van Hairstswaert en 3^e ambacht van Munsterkerk alsmede nog tienden in de acte genoemd².

Hij trouwde met Barbara van Bouchem en stierf in 1509, waarna hij in 1510 werd opgevolgd door zijn oudsten zoon

¹ Zie over zoon Balem's Beschrijvinge van Dordrecht pag. 230.

² Zie Holl. Leenkamer No. 122 Fol.8 Zuid-Holland

Jan van der Dussen. Deze huwde met Agnes van Gerwen; dit huwelijk bleef kinderloos. Hij overleed in 1535¹ en werd opgevolgd door zijn zuster Cornelia, Vrouw van der Dussen. Even merken wij op, dat haar zuster Anna huwde met Jan de Jode, Heer van Hardinxveld, wiens zoon Arent, bekend geworden is als de Castelein van Loevestein, die door Herman de Ruiters bij de inneming van dit slot op 12 December 1570 gedood werd. Wellicht zijn de Woudrichemse schepenen van dien naam en de aldaar nog woonende de Jodes van hetzelfde geslacht. Cornelia van der Dussen was eerst gehuwd met Henrick van der Eijck, Heer van het kasteel Blaartheim en in 1530 schepen van 's-Hertogenbosch en daarna met Govert van Brecht te 's-Bosch. Na haar dood werd op 31 Augustus 1585 haar zoon

Jan van Brecht met het kasteel en de heerlijkheden beleend, welke bezittingen dus thans overgingen in vrouwelijke linie der van der Dussens. Zijn vrouw heette Catharina Quarié. Op 30 Juli 1593 overleed hij en werd opgevolgd door zijn zoon

Jacob van Brecht, die toen nog te Dolo in Bourgondië op studie lag, maar aldaar in 1604 verdrong. Met Philip van Brecht, schout van 's-Hertogenbosch, was in 1599 Hagoort weder in 't geslacht van Brecht gekomen. Jacob van Brecht werd opgevolgd door de zuster zijner tante Anna van Brecht, die op 18 Maart 1604 met 't kasteel Dussen Munsterkerk en Aartswaarde beleend werd. Zij huwde met Hendrick Thoraerse, Heer van Couwesteijn in Brabant en markgraaf van Antwerpen, die te Ginneken woonde. Deze verkocht op 28 Augustus 1607 na de dood van haar man het Kasteel met de heerlijkheden voor 40000 gld. aan

Walraven, Baron van Gent en Heer van Oijen. Met hem begint dus een nieuwe dynastie, nadat het geslacht van der Dussen, ruim drie eeuwen het slot met de heerlijkheden in erfleen bezeten had. Hij werd bij opdracht van Adriaen Pieterse Stael, schout van Dussen-Muilkerk en Ghijsbrecht van den Bosch als procuratie hebbende van Anna van Brecht op 11 Februari 1608 met de heerlijkheid Munsterkerk verleid.

Betreffende de verkoop van de heerlijke rechten bestaat nog de navolgende brief van 12 Maart 1609².

Gezien bij den Hove van Holland T intendith, exploicton., acten en andere munimiteiten den zelve Hoven overgegeven bij ofte van wegen vrouwe Anna van Brecht Vrouwe van der Dussen, weduwe wijlen Heer Hendrik Thoraerts wonende tot Ginneken impetrant van willigh decreet op en de jegens den Procureur Generaal van den voorsz. Hove, uijt ten naem ende van wegen die Graaffelijckheit van Holland, ende vrouw Anna van Blehem vrouwe van Schaarsbrouck weduwe van wijlen Heer Jacques de Quarre in zijn leven Heere van Hoije boven de Harsecta opposanten, mitsgaders allen anderen, die eenig Regt, actie ofte toesegegen zouden willen pretenderen, op, ofte aen de Heerlijkheden van der Dussen Munsterkerk ende

¹ Volgens Goudhoeven in 1510

² Zie 't Archief Limborgh Inv. N°.27, Algemeen Rijksarchief, aanwinst 1904.

Haartswaarden metten appendentien ende dependentien van dien, breeder hier naar te declareren gedaagd en de Defaillanten.

Proponeerende de voornoemde impretante bij de middelen van haar voorsz: intendith, dat zij aen Heer Walraven van Gent, jonge Heere tot Ooijen verkogt hadde die Heerlijkheden van der Dussen Munsterkerk en de Haartswaart metten appendentien en de dependentien van dien, als Namentlijk eerst het Slot, ofte Huijs van der Dusse, zo 't zelve jegenswoordig staande was, met twee Houven ofte Thuijnen, ende eene Elsebosch, t welk weijde was, hebbende 't zelve Slot ofte Huijs vrijdom van vast geleije schattinge ende impositie, item nog twee Houven, vrij van alle Beeden en de schattingen, ijder groot zijnde een ende Twintigh margen agter 't voorschreve Huijs gelegen, ende strekkende van de halver Dussen of Noordwaarts tot de Lande van Altena toe, mitsgaders nog de Thiende van dezelve twee Houven, item nog de Helft van de Thiende buijtendijks in Munsterkerk, tusschen de Middelt, ende de Dusse die men plagt te deijlen, jegens de cononiekken van den Briel ende nu jegens die Graaffelijkheid van Holland, item nog d' Ambagtsheerlijkheit van Munsterkerk groot vier en Twintigh Hondert Margen, zo binnen als buijten Land, Nog het vierde part van een Thiende gelegen in munsterkerk tusschen de straat ende de Middelt, Nog de helft van een Thiende tusschen middelt ende de Dijckcavelinge onder Munsterkerk, item nog de helft van een Thiende over de Middelt aen d'een zijde op de Maze aen 't Zijde, Nog de helft van de Thiende op de Laar, ende daar Rontsom gelegen, Nog de geheele Thiende van de Brassaar ende Rogcamer metten aencleven van dien in Munsterkerk, Item nog een Thiende in den ambagte van Muijkerk aen de Noordzijden van de Alm gaande tot Dijkwerck toe, Nog de Smael Thieden in de Heerlijkheit van Muijkerk, zo verre de Koorntiende ginck, nog de smaeltiende over Munsterkerk van den Varkens, gansen, Lammeren, Bijen, en de Hennip etc^a, item nog de Vogeltienden over Munsterkerk voorsz. van alle kooijen, ofte datter met ten lijne gevangen worden nog de Ruinvogelerije in de houve met verscheijden visscherijen met de kleijne Fuijken, nog de Schutvisscherijen buijtensdijcx in Munsterkerk, en de nog eenige Visscherijen binnendijcx, nog de geheele tienden buijtendijcx in Munsterkerk voorsz. en voor Lantswaart, naar uijtwijsen des ontfangsbrieff. Nog de Chijnse manschappen versterft van Bastaarden, andere sterfhuijsen, en de aandriften de voorsz. Heerlijkheit van Munsterkerk competeerende, item nog het Regt van het onder de voorsz. Heerlijkheit van der Dussen waren Resorteerende tusschen de 't seventig ende Tagtigh Leenmannen den welcke den Heer derzelve Heerlijkheit Hulde, Eedt en de Mandschap deeden, item nog het Regt van dat van de Keuren, ende Breuken binnen de voorschreven Heerlijkheit vallende den voorsz: Heere was competeerende zo wel in 't Crimineel als in 't Civiël, den derden Penningh, ende dat alle breuken der keuren beneden de vijf pond vervallende, den selfden alleen toebehoorende, item nog het Regt van Uitlegginge binnen de voorschreven Heerlijkheit van Munsterkerk, als te weeten ingevalle iemand in faulte viel te betalen Beede, Honderste penning, Sluijsgelt, Meulengelt, Dijkaagiegelt, ende andere lasten, dat de Heere dezelfde uitleggen, op dubbelt gewin, ofte

viervout daer vooren ingevalle zijluiden binnen veerthien Dagen niet en voldeeden, item nog het regt van mannen, beiden voer de voorsz: Heerlijkheit van Munsterkerk, nog de gruijte zo over Muijkerk als Munsterkerk van op ijder vat bier twelk aldaar geconsumeert werde te mogen heffen een Ruijters blanck. Nog het regt van swanendrifte in de Mase, tusschen Dordrecht en Geertruidenberg, mitsgaders van een jaarlijkse helft van alle des conincx fuijken, ende dat dezelfde Heeren daer over een pluimgraeff stelde ende eede, nog de windt corenmolen met ten gemaelen, ende de plaetse daer de rosmeulen plach te staan item nog het regt van vier paar swaenen te mogen houden in den vloet, in alle des grave van Hoornes swaenendriften, met den visscherije in de Mase gelegen aan den Zuijdt ende Oostzijde in de Brecht, streckende westwaarts in den zegenworp in de Donge terhalve Mase toe, twelk voor ons onsterffelijk Erfleen van de voorsz: Graeve wordt gehouden, item nog een Huijsken met een geseet aen de Kerke, verschijnt jaarlijcx voor vijf gulden item van een morgen Lands geheeten Gijele margen wesende Leen onder 't voorsz. Huijs van Dusse, belent ten Oosten aen Joosten, west jasper Houve, streckende van Gerrit Meessen noortwaarts op tot den eersten dwarssloot, nog een gezeeth tegen over thuijs te Dussen voorsz: gelegen tusschen de straat ende de Wateringh, nog thien margen Lands geheeten de Noortbuijendijcx belent zijnde oost Hendrik Harmansz met zijne consorten, west de Heer van der Dussen voorsz: streckende van de halve Dussen af vant voorsz: mand^f. tot drie maal toe binnen der steede Woudrichem bij Sondaegse markdaagse geboden, ende sulcx bij openbaar Edicte ter behoorlijke plaetse dagvaarden allen den geene die op te voorsz: Heerlijkheden metten appendentien, ende dependentien van dien, eenig regt, actie ofte toesegeen zouden willen pretenderen, omme dezelve haare actie t'elcken geprefiqueerde daege voor den voorsz: Hove te commen intenteeren op peijne dat zij daar van versken zouden wezen ende hen geimponeert te worden een eeuwich swijgen ende silentium ensz hadde oversulcx zij impretante vervolgens jegens alle de non comparanten geobtineert t eerste, tweede, ende derde Default, in voegen dat zij voor 't proffijt van den zelve derden Deffaulte geadmitteert es gewees, haar intendith over te leggen mette verificatien daer toe dienende mitsgaders haar geconsenteert een ander mandt uit krachte vant welke alle de noncomperanten vierdenmael ex super abundantia tot zeekeren tamelijken daege voer den voorsz. Hove gedagvaart zijnde, om 't voorsz: intendith te zien verifieeren ende sententie te hooren pronuncieeren met inthematie ende echter nijemant compareerende was haar imp^{te}. verleend t vierde default, en de acte omme gevoecht te worden, bij 't voorsz: intendith, maar also ten dage van de derde ende vierde citatie respective diendende, hem als opposanten bekent gemaect hadden, die personen int hoofd van deesen genoemt, zo hadde zij impte. jegens d'zelve Eijsch diende, geconcludeert tot interpositie van de decreets, ende in cas van contradictie gemaect Eijscht van costen, waartegenst voorn. opposanten respectivelijk heur rekenen van oppositie verclarend hadde eerst de voorn: Vrouwe Anna van Blehem et^a. Ende de voorn: Procureur Generaal hadde Eerstelijck mede doen seggen, dat de imp^f. t'onregt was gebruijkende den tijtel van Vrouwe van der Dussen

en de Heerlijkheit van der Dussen, en de dat in plaatse van dien, geseijt zoude werden ambagtsvrouwe en de ambagtsheerlijkheit, dat ook de imp^t. zonder regt ofte reeden was pretendeerende dat het sloth van der Dussen vrijdom zoude hebben van vast geleije, schattingen ende impositien, item dat de twee hoven in haar mand^t. aangeweesen vrij souden zijn van ale beeden ende schattingen, dat mede haer zoude competeeren de vogeltienden over Munsterkerk mitsgaders 't versterf van Bastaarden en de aandriften aldaar.

Bij de verklaeringen van Adriaen Pieterse Stael bleek, dattet huijs van ouden tijden 't voorsz: vrij geleij gehadt hadde, ende dat den diefput als nog jegenwoordig in't huijs stonde, die de Heeren van de rekeninge aldaer geweest zijnde was vertoont, ende dat in 't opruijmen van de grachten in majje anno sestien honderd acht lesteleden verscheijden boeijen ende ijsere bouts bevonden waren, dog bekende zij imp^t. wel, dat zij 't zelve jegenwoordigh niet en zouden komen bewijzen met publicque instrumenten deurdien 't meerendeel van de munimente geduerende deesen Trouble waere verbrand ofte verstrooijt, alzo 't voorsz: Huijs van der Dussen tot tweemaelen toe, mede gedurende deze Troubles afgebrand, de Dijcken doorgesteeken ende 't Land geinundeert was.

De nieuwe Heer liet het Kasteel, dat door de belegering der Spanjaarden door Haro en Nicolaas Basta, op 7 April 1573, gedeeltelijk verwoest was, in het jaar 1610 weder opbouwen.

Jammer evenwel, dat door deze restauratie aan 't middeleeuwsch karakter van dit slot afbreuk gedaan werd en de invloed van andere bouwstijlen toen niet is vermeden.

In een artikel over het kasteel Dussen van Jhr. Mr. A.F.O van Sasse van Ijsselt¹, waarvan wij een dankbaar gebruik maakten, spreekt deze auteur van zeker handschrift, waarin over den opbouw van het Kasteel gezegd wordt: *quid (castrum Dussen) in bello destructum magnifici extrurit*, d.w.z. "die dit (kasteel Dussen) in den oorlog verwoest, schitterend heeft opgebouwd". En van Oudenhoven bevestigt dit aldus:

T Huis Dussen leijt onder Dussen-Munsterkerk², is een schoon Gebouw geweest, door den oorlog verdestrueert, doch meest wederom opgebouwt bij Jonkhr. Walraven van Gent, Heere van Oijen, Dussen etc.

Hier zijn eenige overblijfselen van dien ouden vermaarden krijgsheld Maarten van Rossum, Heer van Dussen.

Ook hier vergist van Oudenhoven zich, want deze Geldersche Hannibal was nimmer Heer van Dussen, maar van Poederrijen. Ook het bovengenoemd handschrift spreekt hiervan met de woorden *excuva insignis illius Maoortis alumni Martini Rossemii*, d.w.z. wapenrusting van dien vermaarden Mais Maarten van Rossum.

¹ Zie Taxandria 23e Jaargang pag. 91

² Hier moet gelezen worden Dussen-Muilkerk

Walraven van Gent werd in den slag bij Nieuwpoort op 2 Juli 1600 gewond, maar herstelde spoedig. In 1625 naar 't graafschap Mark gezonden, maakte hij zich meester van Onna, Kaam, Zoest¹ en andere plaatsen; hij was toen Keur- en Brandenburgsch Overste en Gouverneur van Rees.

Walraven van Gent was niet alleen krijgsman maar ook proost van Deventer. Hij trouwde in 1602 met Anna van Arckel, vrouwe van Heemstede en dochter van George van Arckel, Heer van Heukelom en Anna van Lokhorst². Uit dit huwelijk werd Johan Baron van Gent geboren. Walraven behoort tot de weinige Heeren, die het Kasteel bewoond hebben. Als zijn rentmeester noemen wij Jeronimus(?) van Rossum(?). Anna van Arckel overleed in 1610 op acht en twintig jarigen leeftijd. Zijn tweede vrouw was Geertruid van Padevoort, de staatsjuffrouw van zijn eerste vrouw.

Op de Vergadering der Staten van Holland en Westvriesland van 11 Juni 1620 werd behandeld:

Een requeste van den Heere van de Dussen &c. waarbij de Gecommitteerde Raden van de Staten van Holland en Westvriesland na gezien te hebben het advies van den Heer President en de Raden van den Hove van Holland hebben goedgevonden, dat de genoemde Heer van Dussen zijn ambachtsheerlijkheid verkoopt of *“belast na zijnen meesten oorzen, midts hij een akte van klaringhe van de Leenhove van Gelderland uitbrengt, dat de heerlijkheid van Oijen boven de 8000 gulden hooftsom*

[hier ontbreekt van het manuscript pag 154]

[wat volgt, is het vervolg van een andere akte betr. Anno 1648.]

d.i. Grafsteen van den edelen jonkman Florens de Schueren van Hagoort³, zoon van den edelen heer Everard de Schueren van Hagoort, ridder, heer van Haeghoort, Lievendaal etc., die door een noodlottig ongeval den 30 November 1648 door het water van den Dommel bedolven, gestorven is met den uitroep: God erbarme U over mij,

Laat ook ons bidden voor zijn ziel

(wapen: tegengedwardsbalkt van drie stukken zilver en zwart; en een blauw hartschild, beladen met een gouden lelie en vier kwartieren.

*Schueren van Haegoort van Kuijl
Andernaller van Vanevelt Blocklant*

Uit deze kwartieren valt af te leiden, dat Herman van der Schueren de zoon was van Everart van der Schueren en Maria van Kuijl. De geslachten van Schueren en van Kuijl zijn Gorinchemsche regentengeslachten, zoo was

¹ Zie Vad. Woordenboek van Kok deel XVIII pag 291. Onna is thans een gehucht in Overijsel, Zoest een vesting in Westphalen, Kaam zal wel Chaam in Noord-Brabant zijn.

² Zie Ned. Woordenboek van Kok deel IV pag 229 Geslachtstafel der Heeren van Arkel.

³ De stamreeks van van den Schueren van Hagoort vangt aan met Pieter van der Schueren, vermeld in acten van 11 Juli 1410 en 8 Mei 1456. Bij diploma van Keizer Karel VI van 9 April 1715 werd Caspar Joseph van der Schueren erkend tot den adel te behooren en hem verleend den titel van Ridder des H.R. Rijks.

Everaert van der Schueren in de jaren 1631 en '32 Burgemeester van Gorinchem en voordien schepen, terwijl ook in 1631 Marten van Kuijl Francois schepen dezer stad was. Voorst werd ons ook nog uit akten van den Gorinchemschen notaris Pieter de Urth, van 16 en 27 September 1684 bevestigd, dat Maria Kuijl de vrouw was van Everhardt of Eduard van Schueren.

Acte van 16 September 1684

Vrouwe Maria Cuijl, weduwe wijlen den Wel Ed: Heere Joncker Eduard van Schueren van Hagoort, in zijn leven heere van Lievendaal, Ridder etc: ter eenre en Johan Hagens ter andere zijde enz.

Acte van 27 September 1684

Vrouwe Maria Kuijll, wed^e: van wijlen Jonkh^r. Eduard van Schuijren en Haghort enz.

Laatstgenoemde Eduard mogen wij niet verwarren met een oom van den Heer van Dussen-Munsterkerk, eveneens Eduard, voorkomende in een notarieële akte van 27 September 1690 en waaruit blijkt, dat deze oom in datzelfde jaar overleed. Ook van deze akte volgt een klein fragment:

Acte van 27 September 1690

Compareerde etc. Andries Elants, schout tot Dussen-Munsterkerck, te kennen gevende, dat in de maand van Maert des voors jaers 1690 alhier der stede¹ was overleden de Hoog Ed. Welgeboore Heer Eduard Baron van Schuijren en Hagoort, weesend oom paternell van Hoog Ed: Welgebooren Heere Edwardt van Schuijren en Hagoort Heere van Dussen-Munsterkerk voornt. etc. ende Johan Louis heere van Heijnsdonck etc; en dat hij comparant door onder vande laetstgenoemde hem des selfs gemelte oom sal. hadde ter aarde doen brengen en de begraeffenis coste met appendentie en dessendentie van die betaelt enz.

Uit een akte van 11 October 1684 zien we, hoe Dirck Stael als rentmeester, gemachtigde wordt door den broeder van zijn Heer, Johan Louwie van Schueren de Hagoort, om voor dezen in procuratie op te treden, terwijl uit die van 26 Juli 1687 vernomen wordt, dat Maria van Cuijl “*zijn Hoog Ed. groote mama*” in het voorjaar van 1687 overleden was en een huis, hof en stallinge, gelegen in de Molenstraat te Gorinchem, zeer waarschijnlijk het huis, waarin Maria Cuijl was overleden, voor “*twee hondert en vijftigh gulden*” door den Heer van Dussen-Munsterkerk verhuurd was.

Thans komt, daar Eduard Francois van der Schueren van Hagoort waarschijnlijk ongehuwd gebleven is, door verdeling of kaveling, het Kasteel met de heerlijkheden Munsterkerk en Aartswaarde in handen van Eduard's broeder

Jean Louis van der Schueren de Hagoort, Heere van Eijkendonck, die daarmee op 28 Januari 1692 beleend werd. De Heer trouwde met Anna Elisabeth Heerman van Zuijdtwijck, die te Utrecht woonde bij haar ouders Mr. Frederik Heerman van Zuijdtwijck en Anna Ramp. Haar vader bezat

¹ Gorinchem, protocol Notaris Pieter de Witt.

verschillende buitenverblijven, zoals 't kasteel Oudegein bij Jutphaas en Hagestein bij Vianen. Later woonde hij te Roermond¹.

Ook Jean Louis had zitting in het Polderbestuur der Wieringerwaard als Hoogdijkheemraad. Hij woonde veelal te Utrecht en had voor zijn reizen naar het Noorden en Zuiden des lands meermalen een paspoort nodig, waarvoor hij 't consent behoefde van de Staten Generaal, *"om int Noord-Holland na de Heerlijkheijt van Dussen in Zuijdt-Holland over en weer te mogen reijzen met zijn Koets, Kales of Wagen met vier paarden de Rivier tusschen Gorinchem en Woudrichem te mogen passeeren en repasseeren"* of wel om met zijn *"Rijtuygh en vier Paerden uijt Utrecht na sijne Heerlijkheijdt Dussen heen en weder te mogen passeeren voor den tijdt van twee jaren"*. Voor iedere voorgenomen reis, moest ter verkrijging van een paspoort een request aan de Staten-Generaal worden aangeboden.

Bij het doorzoeken van het rechterlijk archief van Dussen kwam ons nog een leenbrief in handen van 10 Juli 1700, waarbij Jan Louis van der Schueren de Hagoort zijn stedehouder der leenen Andries Elants ten overstaan zijner leenmannen Willem Chielen de Bruijn, schepen der heerlijkheid Dussen-Munsterkerk en Michiel Donckersloot, de latere schout van Babiloniënbroek, den Heer Johan van Wevelinckhoven met een stuk weiland beleende, gelegen in de Munsterkerkschen polder.

Na den dood van Dirk Staal volgde Cornelis van Brandwijk², schout van Dussen-Munsterkerk hem als rentmeester op, terwijl als *"Griffier van den huijse Dussen"* in 1703 Johannes Pistorius genoemd wordt, die tevens secretaris van genoemde heerlijkheid was.

Een schepenakte van 8 April 1711 spreekt van een milde gift aan de armen, toen Jean Louis *"ter een gedachtenisse van het overlijden van den Heere van Haechoort zal."* F 400 schonk aan de H. Geest armen³ van Dussen-Munsterkerk, waarvoor de secretaris J. Pistorius *"een kampke lants tot behoefte van de arme voors"* kocht, *"dat alsdan sal werden genaemt de haechoortsacker of kamp"*.

Het schijnt wel, dat Jean Louis van der Schueren zich nog al eens op het kasteel bevond, zoo belegde hij op 18 Augustus 1712 aldaar de navolgende vergadering⁴.

*Rechtdagh en overeenkomste tusschen schout ende borgerm^f.
ende Gerechten.*

Alsoo different was ontstaan tusschen schouth ende borgerm^f. ten eenre; ende de Gerechte ter anderer sijde ontrent het aff en wederom aenstellen van een watermolenaer van den banne van het Zuijdervelt, soo hebbe ze die saecke gebracht voor de Heere, die haer op het Casteel van Dussen bij den anderen hebben laten komen, en aldaar in presentie van den heere ende Rentm^f. compleet vergadert sijnde, heeft de borgerm^f. geprese Aert den

¹ D.i. Hollant ten N. van de tegenwoordige Nieuwe Maas.

² Zie schepenakte van 26 Maart 1716.

³ Ook wel genaamd Groote armen.

⁴ Zie Rechterlijk Archief van Dussen-Munsterkerk register gemerkt R14.

molen de nogh resterende tijd van ontrent vijff maenden, wanneer ordinair tegens de reeckeninge de molenaers huere komt te expireeren om alle verdere moeilijkheid voor te komen, gratis te malen, waer voor bedanckt sijnde soo ist, dat bij de heere, alles sint ende overwogen sijnde, is met goedvinden van de heere geresolveert van nieuwsaff aen te procedeeren tot electie van de molenaar ende dat alle questie over en weder soude sijn dood ende te niet sondre dat daer uijt en meerder van sal mogen gesproocken werden en malcanderen belooft in toecomede in alle harmonie in de vrientschap soo als 't behoort, te sullen leven.

Waer op met eenparige stemmen tot watermolenaar voor dit saijsoen off loopende jaer 1712 weder is aangesteld Aert Dirckse Castelijn.

Ende is geresolveert met goedvinden van de heere, dat in toecomende, soo als voor dese, door schouth ende Gerechten, als borgerm^r. in der tijt regeerende samentlijck, uijt name van de heeren voors., een molenaar, timmerman als smit sullen werden aengesteld, gecontinueert ofte gediscontinueert, soo als sullen bevinden ten meesten oirbair en proffijte van den banne dienstigh te sijn:

Actum op den huijse te Dussen den 18e Augustij 1712 en bij de presentie onderteekent.

Elants 1712

Antonij van Nievaert

Antonij Stael 1712

A. Rombouts

Willem Schippers

Wouter Roubos

Willem van Dongen¹

1712

Dit is het merk

van Teunis van der

Pluijm selfs gestelt

Mij kennisse Secr^t.

J. Pistorius.

“Anna Elisabeth Heerman van Suijdewijck, gemalinne van Jonkhr. Jan Louis van Schuijren Hagoort heere van Dussen” had reeds op 29 Juli voor meergenoemden notaris de Witt getesteerd; haar gemaal overleed te Utrecht op 28 October 1726. Daar zijn zoon Jhr. Harmen François vermoedelijk ongehuwd overleden was, werd hij opgevolgd door diens zuster

Elisabeth Catharina Barbara van der Schueren de Hagoort, die op 9 Mei 1727 met 't slot en de heerlijkheden beleend werd. Zij huwde 9 September van dat jaar voor schout en schepen van Dussen-Munsterkerk met Alexander Coutte, Graaf van Groesbeek, des H. Roomsche Rijks en van Weveling, een zoon van Jacques Francois Coutte en Marie Josepha de Harscamp. Alexander Coutte noemde zich ook Vrijheer van Hagoort en Heijndonk, Heer van Dusse Munsterkerk en Ambachtsheer van 's Heer Aartswaart. Dit huwelijk van den Heer van Dussen-Munsterkerk werd met grooten luister gevierd, waarin de burgerij van Dussen een levendig aandeel had. Wij vonden in het rechterlijk archief van dit huwelijk de volgende akte:

¹ Willem van Dongen was de burgemeester van Dussen-Munsterkerk.

*Op huijden 9 September 1727 zijn ten overstaan van Schout en Scheepenen van Dussen-Munsterkerk wettelijk getrouwd den grave Alexander van Groesbeek en mevrouwe Elisabeth Catharina van Schueren Hagoort de Dussen Naar het alvorens de Drie Sondagsche proclamatiën onverhindert zijn gegaen tot Uijtrigt en namen nota 't geene alhier is vertoent aans ons onderget:
Actum gedaen en verleeden op de huijse en Slote van Dusse Munsterkerk
Dato ut supra*

Na het overlijden der Vrouwe van Dussen-Munsterkerk werden slot en heerlijkheden verleid op haar zoon

Jacques Francois de Coutte, Graaf van Groesbeek. Ook hij behoort tot de weinigen, die het kasteel bewoond hebben, dat volgens Tircon toen in goeden staat verkeerde: “rondsom met een schoone vijver of graft omwatern; ook is het met Laanen, Lusthoven en Plantaadjē versierd.” Hij had tot Rentmeester Johannis Couwenburgh. Uit een schepenakte van 28 September 1757 vernamen wij, dat de Graaf van Groesbeek “*in 't Land van Lusatië in Bohemen “onder dienst der Keijserlijken Majesteijt”* gesneuveld was. Ook een Rechtdag van 19 November 1757 gewaagt hiervan: “*Jacobus Franciscus grave van Groesbeek, in zijn Hoog. Ed. Leven Capteijn ten dienste van de Koninginne van Ongarije, gebleven in de actie van 7 September 1757 in Duitschland sonder dessendenten na te laten*”.

Daarop volgt een “Memorie”, waarin o.m. als erfgenamen zijn beide zusters Mevrouw Maria Anna Francina gravinne van Groesbeek en Jonkvrouwe Elisabeth Catharina gravinne van Groesbeek¹ worden genoemd met een “Taxatie” zijner bezittingen in Holland, “*omme daarvan ten behoeve van den gemeene Lande betaald te worden de collaterale successie*”. Ook lazen wij, in genoemde akte, dat zijn moeder “*Mevrouwe Elisabeth van Schueren, in haar leven gemalinne van den Hoog-geb. Heere Grave van Groesbeek, vrouwe van Dussen Munsterkerk etc., etc., dato 23 November 1720 van Haer Ed-Groot Mog. de Heeren Staten van Holland en West Vriesland had geobteneert octrooij van haar Hoog. Ed. Leenen te mogen Disponeeren en dat Haar Hoog Ed^d. ingevolge van het selve octrooij bij haar Testamentaire beschikking Dispositie in dato 7 December 1720 tot hare Erfgenamen had gesustineert, haar naar te laten, drie kinderen en is bij Hooge dezelve naargelaten drie kinderen, als een zoon (Jacques Francois Coutte) en twee dogters (Maria Anna Françoise en Elisabeth Catharina) van de zoon die sterfman van de Leenen is, het octrooij en Testament aan Schout en Schepenen van Dussen-Munsterkerk vertoont*”. Daar nu de zoon gesneuveld was, werd ingevolge het octrooij en Testament een derde part der bezittingen in Holland gebracht en aangegeven:

Op huijden den 7 Julij 1758 compareerde voor ons Cornelis van Brandwijk, schout, Samuel Pistorius en Adriaen Heijmans, scheepenen der Heerlijkhijt Dussen-Munsterkerk de Hoog Ed^d. HoogEgeb. Heer Alexander Louwis

¹ Zie tabel “Overgang der Heerlijkheid Dussen-Munsterkerk” enz.

Francois Marquis de Croix als in Huijweljk hebbende Mevrouw Maria Anna Franciske gravinne van Groesbeek en Jonkvrouwe Elisabeth Catharina gravinne van Groesbeek zijnde eenige Erfgenaamen ab intestato in Zuijt Hollant van wijlen de Hoog Ed. Hoog geb: Heer Jacobus Franciscus grave van Groesbeek te constitueren en volmagtig te maaken bij deese D' Heer Pieter Stael wonende te B: Broek omme uijt hun constituentens naame en van harentwegen te compareeren voor soodanige Droste, Schouten en geregtenen als nodig weesen sal en aldaar uijt hunne namen aangevingen te doen van alle de goederen en effecten soo leenen als allodiaal die het collateraal subject sijn zoo onder Zuijt Hollant in 't Land van Altena als generalitijt naargelaten bij den voorn: Hoog Ed^l. Heer Jacobus Franciscus grave van Groesbeek als mede in hunne name af te leggen, enz.
In een akte van 13 Juli 1758 wordt dan volgens de "Taxatie van onroerend goed" genoemd:

Als eerstelijk een derde part in de Huijse Sloote van Dussen met bouhuijs, thuijn, boomgaard en verdere plantagien, mette Landerijen daar bij en aangelegen genaamt de Slotse Hoeven, te samen groot twee en veertig mergen, met den agterlenen, als mede de Ambagtsheerlijkhijt van Munsterkerk en Heeraartswaarde, Leenroerig aan de Graaffelijckheijt van Holland, met visserijen, vogelarijen, thienden, een windkorenmolen, mette huijsinge onder de Heerlijkhijd van Munsterkerk.

Deze bezittingen werden voor 1/3 getaxeerd op f 28000. Daarop volgden een reeks landen, gelegen in Dussen-Munsterkerk, Dussen-Muilkerk, Gorinchem, den Hill en Neder Cappel benevens thienden onder Zuidewijn en Nederveen Cappel, getaxeerd tot een gezamenlijk bedrag van f 5680.3.14 en ten slotte nog een vijftal hypotheken, een kapitaal vertegenwoordigende van f 2696.

De slotclausule dezer omvangrijke akte luidt:

Alle de voorenstaande aangevinge gedaan bij den Heer Peeter Stael in qualiteijt als Last en Procuratie hebbende van den Hoog Ed: Heere Alexander Louwis Francois de Croix als in huweljk hebbende Mevrouw Maria Anna Franciska gravinne van Groesbeek, en Jonkvrouw Elisabeth Catharina gravinne van Groesbeek zijnde zusters ende eenige erfgenamen ab intestatie van wijlen den Hoog Ed: Hoog Geb: Heer Jacobus Franciscus, grave van Groesbeek volgens acte van procuratie daar van sijnde gepasseert voor schout en schepenen der Heerlijkhijt Dussen Munsterkerk in dato den 7 Julij 1758 en heeft daarop in sijn qualiteijt voornoemt, ingevolge de ordonnantie op het middel van het collateraal geëmaneert en wel volgens het 2^e en 9^e Articul, de Eedt afgelegd (: Soo waarlijk moest hem Godt Almagtig helpen :) Actum de 13^e Julij 1758 en was ondergetijckent P: Stael, C: van Brandwijk, W. Rombouts, S: Pistorius.

*Mijn present secretaris en was ondertijckent
J: Middelkoop.*

Als griffier van Jacques Francois Coutte zien we Adriaan Verlegh genoemd, terwijl het “Inventaris van het Oud-Archief van het waterschap van Zijpe en Hare polder No.365” Jacques Francois ook vermeldt als ingeland van dit waterschap.

Wij hebben reeds begrepen, dat de opvolger van Jacques Francois moest weesen zijn zuster

Maria Anna Francoise Coutte, die op 3 Juni 1750 gehuwd was met Alexander Louis Francois de Croix, markies van Bucquoy, ritmeester der cavalerie en geboren op 31 Januari 1725. Hij noemde zich ook Heer van Hagoort, Dussen en Heraertswaard.

Uit dit huwelijk sproten twee zoons: Alexander Eugène Francois Marie Louis Isaubert, markies de Croix, en Charles Luduinus Marcus, markies de Croix. Op 25 December 1762 overleed te Leuven de Vrouwe van Dussen-Munsterkerk en werd opgevolgd door haar minderjarigen zoon

Alexander Eugène Francois Marie Louis Isaubert, markies de Croix. Deze Heer overleed op jeugdigen leeftijd tot Frelinghi en binnen de Provincie van Westvlaanderen op 20 Mei 1765. Hij bezat verscheidene morgen bouw- en weiland in de Heerlijkheid Muilkerk, die geschat werden op een waarde van f 2460. Zijn rentmeester was Richardus Stael. Deze ambachtsheer werd opgevolgd door zijn broeder

Charles Ludovicus Marcus, markies de Croix, senator, graaf en pair van Frankrijk benevens officier van het Legioen van Eer, die eveneens Richardus Stael tot rentmeester had en deze als zoodanig in het Rechterlijk Archief van Dussen-Munsterkerk meermalen wordt aangetroffen.

De nieuwe ambachtsheer huwde met Augustine Eugenie Victoire de Vassé. Uit dit huwelijk werden twee kinderen geboren, Ernst Charles Eugene Marie, markies de Croix, ritmeester van het 6e Regiment Husaren en Ridder van het Legioen van Eer, en Charles Edmond Marie, graaf de Croix, Luitenant van het 1e Regiment Carabaniërs. Beide broeders woonden in Parijs, waar op 10 April 1832 ook de vader overleed. De tweede zoon Charles, Marie graaf de Croix, luitenant in het 1^e Regiment carabaniërs, erfde het kasteel met de heerlijkheden, trouwde Amelia Stephane de Tournon S...ianc. In 1811 treffen wij als rentmeester Peter Josephus Stael aan.

Bij zijn dood, op 17 October 1863, gingen het Kasteel en de heerlijkheden Dussen-Munsterkerk, Heer Arendswaarde en Hagoort met de daartoe behorende gronden over op zijn zuster

Maria Canulle de Croix. Zij huwde met Marie Auguste d' Krael, die te Brussel woonde. Deze vrouwe stond in 't jaar 1901 het kasteel ten gebruike af aan eenige zusters van de orde van Carmalitessen, die, om de vervolging in Frankrijk te ontgaan, waren gevlucht. Deze religieusen hebben het slot tot 5 Juli 1920 bewoond, toen zij weder naar hun vaderland terugkeerden. Van de 22 zijn er 8 te Dussen overleden, onder wie de overste Pauline Marie Jabot.

Nadat Maria Camille de Croix, ook genoemd Comtesse Auguste d'Ursel in 1910 overleden was, kwam het kasteel aan haar oudste dochter

Amalie d'Ursel, die in 1930 ongehuwd overleed.

Hoofdstuk X - Van Kasteel tot Kasteel-Raadhuis

Het juiste tijdstip van den bouw van het oorspronkelijke Huis te Dussen, dat wellicht eerst een jachtslot en tijdelijk verblijf was der oudste bezitters der goederen van Dussen-Munsterkerk is gehuld in de nevelen der middeleeuwen. Waarschijnlijk was het reeds in 't bezit van Jan van der Dussen en Elisabeth van Polanen, de eerst bekende Heer en Vrouw dzer heerlijkheid, die in 1300 vermeld worden.

Wel kunnen we aannemen, dat het Huis reeds in de 13e eeuw bestond, maar of het stichtingsjaar nu juist 1271 zoude zijn, gelijk sommige prentkaarten vermelden, daarvoor moet de ontwerper daarvan maar instaan.

Evenals andere oude gebouwen zal ook het eerste castellum wel uit hout zijn opgetrokken en met een houten palissade omgeven geweest. Wat de fundeering betreft, deze bestaat, zooals de bouwmeester, die met de restauratie van het vervallen kasteel belast is, ons mededeelde, uit een vloer van boomstammen. Het deskundig oog wees er ons verder op, hoe de muren, uit verschillende bouwsteen opgetrokken, naar verschillende tijdperken heenwijzen.

De palissade van vast aaneengeklonken en door elkaar gewerkte boomstammen was bestand, en zoo men zegt nog beter dan steen, tegen blijden en andere aanvalswerktuigen uit de riddertijd.

Bij een vijandelijken aanval werd de valbrug opgetrokken, die thans vervangen is door een houten vasten brug, waarvan de steunpalen in den bodem der slotgracht rusten, en bekneeld lijkt tusschen de twee hoge torens. Deze brug leidt ons naar de fraaie voorpoort. Nog zijn de katrollen waar te nemen, waarover de kettingen liepen, waaraan de brug werd opgehaald.

De breede gracht zou ons kunnen verhalen, hoe eens de ridders en edelen op hun vurige paarden in hun zware wapenrusting gehuld zich in het diepe water spiegelden.

Doch laten wij onze phantasie breidelen en liever den draad der geschiedenis volgen. Naar brieven, gedagteekend op St. Maarten A^o 1387, liet Arend van der Dussen met goedvinden van Albrecht van Beieren, den vader van Jacoba van Beieren, het kasteel met torens en grachten versterken en op 13 Julij 1393 verleende de Graaf aan de echtgenoot van Arend van der Dussen, Vrouwe Alida van der Dussen, consent, om het Huis te Dussen te verbeteren. Hieromtrent vinden we¹:

Op Sinte Pietersdagh adrincola en Sinte Martijnsh Translatie 1387:

Hertogh Albrecht vergunt aen Heer Arent van der Dussen Balliu van Zuidholland op zekere voorwerde zijn huijs te Dussen naer desselfs genoegen te doen timmeren op de hofstede ter Dussen mits het des Hertogen open huis zoude blijven en verbiet een ijder daar inne hinderinge toe te brengen.²

¹ Zie Leenkamer van Holland N° 375 pagina 269 verso en 279

² Register ... Aelbrecht etc. Folio 255 verso en 256 (Twee brieven)

Op Woensdagh Naa Sinte Martijns dagh Translatie 1387:

De voorn: Heer Arent van der Dussen belooft het voorn: huis ten diensten van den Hertogh en desselfs nakomelingen te houden onder conditie van hetzelfde huis naar 't gebruik in den zelve staat over te leveren als het ontvangen was.¹

13 Julij 1393

Hertogh Aelbrecht consenteert vrouwe Alida van der Dussen Echtgenootte van Heer Arent van der Dussen hare Duwarie om het huijs te Dussen te verbeteren met hetzelfde te vertimmeren en metzelen neemende voors. huijs en allen die daar aan arbeijden in zijne beschermenisse.²

24 Sept. 1396 Notitie, dat Hertogh Aelbrecht het aan Heer Arent van der Dussen consenteerde een welgeboren man tot gewaerdte Rechter te stellen in zijnen ambachten in Zuïjd holland tot wederzeggen.

Van dit tijdstip zal dus, zoo het ons voorkomt de aanstelling van schouten in Zuid-Holland dagteekenen.

Bovengenoemde verbouwingen en verbeteringen, die ten doel hadden, het slot meer verdedigbaar, “*tot een huis van oorlog*” te maken, houden verband met het feit, dat in de 14e eeuw in Holland met de Hoeksche en Kabeljauwsche twisten, het buskruit in den oorlog werd toegepast met het gebruik van vuurwapenen. De gansche wijze van oorlogvoeren onderging alzoo een ingrijpende verandering, de zwaar gewapende ridders werden op den achtergrond gedrongen en hun invloed verzwakte meer en meer.

Nog kennen wij 't lot, dat het Kasteel in den donkeren St. Elisabethsnacht trof, toen slechts de fundamenten, verweerde muurbrokken en torens vermochten tegen het watergeweld stand te houden en het Land van Dussen in een zee herschapschap werd. En ook heeft de geschiedenis geboekt, hoe in 't begin van den tachtigjarigen oorlog, nadat het Kasteel weder was opgebouwd, wederom door de Watergeuzen werd verbrand. Wij verhaalden reeds, hoe een dertigtal jaren later, nadat Heer Walraven van Gent de heerlijkheid Munsterkerk en het kasteel in 1607 gekocht had, het slot “*schitterend heeft opgebouwd*”.

Met hem, de eerste Heer eener nieuwe dynastie, ging ook het Kasteel een nieuw tijdperk in. Tirson schrijft in zijn “Tegenwoordige Staat van alle Volkeren”³:

De Ambagtsheer van Munsterkerk, tegenwoordig de Heer Alexander Franciscus, Graave van Groesbeek, Heere van den Huize van Dussen en Vrije Heerlijkheid, Hagoort, enz, enz., heeft een schoon Slot of Kasteel, t welk egter op den Grond van Muilkerk staat. Het heeft twee sierlijke Toorens, waar van de eene Rond en de andere Vierkant is. Dit huis is met verscheide Gevels opgebouwd, met een fraaie gedekte Poort en een ruime Voorburgt, rondsom met een schoone vijver of Graft omwaterd; ook is het met fraaie Laanen, Lusthoven en Plantaadjen versierd. Het

¹ Het voors. Register Folio 256

² Register Liber V: etc Cas E. Fol:90

³ Deel XVII pag. 355 en 356

werdt door Walraven van Gent van Oyen in het begin der zeventiende Eeuwe meerendeels in dezen aanzienlijken stand gebracht, wanneer het, door oorlogen en andere toevallen, ten ondergang neigde. De Heer van Munsterkerk rekent het Recht van Hooge Heerlijkheid over dit slot te bezitten, waartoe ook de noodige Gevangenhuizen en Boeien voorhanden zijn.

Hier worden bedoeld de ruime kelders met machtige gewelven, stille getuigen van het zuchtende leed, dat opsteeg uit de donkere ruimten dezer folderplaatsen.

Van de oude afbeeldingen van het Kasteel noemen wij allereerst de in inkt gewasschen teekening van R. Roghman van omstreeks 1650, die zeker een zuivere nabootsing geeft van het kasteel na den opbouw door Walraven van Gent. Dan noemen we de prent uit het laatst der 18e eeuw, eveneens een teekening in O.I. inkt gewasschen van C. Pronk.

Van verdere verbouwingen lezen we niet meer, alleen vermelden wij nog, dat de Carmalitessen, die het Kasteel van 1905 tot 1920 bewoond hebben aan den Oostelijken vleugel een kapel lieten bouwen, waartoe men over een gebogen houten brug toegang heeft. Deze uitbouw heeft evenals de twee groote vleugels van het kasteel, die door een dwarsgebouw verbonden zijn, getrapte gevels.

Bij de aanstaande restauratie zal dit ontsierend aanbouwsel worden verwijderd, als het Kasteel als Raadhuis in handen der gemeenschap overgaat. Thans is het nog eenzaam en verlaten, maar spoedig zal de band tusschen kasteel en gemeente worden vernieuwd.

De tegenwoordige eenzaamheid van het oude slot werd treffend geschilderd door den schrijver en dichter Werumeus Buning, die het Huis een der beste Hollandsche kasteelen noemt. Uit zijn schilderachtig opstel "Het Land der afgesneden Armen" citeeren wij dit fragment:

Weer, als overal hier, is de hoektoren aan den rivierkant – alle kasteelen liggen hier met hun poorten naar het water en niet naar den weg – rauw en rood van het botsende ijs en het hooge water, en op de brug moet ge zien waar ge uw voeten zet, er zitten gaten in. Het wapenschild is purper en groen verweerd. Daarachter, als ge den sleutel hebt, ligt een binnenhof, zoo verwilderd als een slatuintje waar drie jaar geen mensch geharkt heeft. En een steen met een engelenhoofd en een jaartal vertelt U dat dit kasteel in 1609 opnieuw hersteld is. Goed hersteld: een sierlijke zuilengang stijgt boven dien stillen slatuin, daarboven ligt een vorstelijke gang, met kamers een paleis waardig, en thans zoo kaal als van een weeshuis. Waar men het domme betengelde doek van den zolder scheurt komen eiken balken te voorschijn, de trappen kraken nog als in een spookverhaal, en in de leege kamers staan hooge schouwen, gesloopt van al hun praal. Een leeg, een eenzaam huis; op den vloer hier en ginder liggen vele doode spreuwen, er zijn zooveel kamers en gangen in Dussen, dat ze de vrije lucht niet hebben teruggevonden.

Men zegt hier heeft een half dwaze dame gewoond die voor een jaar of drie stierf, en het huis verwaarloosde. Alevanwel is er electrisch licht in de gewelven der koninklijke keuken en er zitten gotische muurbogen dichtgemetseld in den ouden muur van 't binnenplein. De voorburcht is violier en vlier en wilgen en een majestelijke kastanjeboom. Daaronder heeft de laatste bezitster haar ezeltje en haar katten begraven.

Albrecht van Beieren heeft, dit kasteel goedkeurend, geen slecht werk gedaan. Water en vuur hebben het verwoest, goed goud heeft het opgebouwd, het violet vingerhoedskruid bloeit recht en hooger dan ergens ter wereld, de gracht en het land staan vol bloemen. De tuin is om in te verdwalen, men begroef er ezels onder de rozeboomen.

De teekeningen, die van het Kasteel-Raadhuis en de omgeving zijn gemaakt, belooven veel goeds en schoons: het griezelig labyrinth zal worden herschapen in een blij en doelmatig huis, het oude vervallen kasteel zal tot nieuw leven worden geroepen, als zoo straks op de oude nog in tact gebleven fundeering een verjongd en schoon gebouw verrijst, dat plaats zal bieden niet alleen voor een doelmatig raadhuis maar ook een burgemeesters- en veldwachterswoning bevatten moet, zonder dat aan 't aspect van het middeleeuwsch kasteel maar eenigermate wordt tekort gedaan.

Dan zal het Kasteel zijn poorten ontsluiten voor belangstellende bezoekers, nadat de verwaarloosde tuin aan de achterzijde van den weg zal hebben plaats gemaakt voor een fraai plantsoen, waar men rustig zal kunnen genieten en rondwandelen en uitrusten van een tocht door het schoone Land van Dussen.

Toen de Carmalitessen nog het Kasteel bewoonden, bevonden zich daarin nog eenige merkwaardigheden, zoals een oude olieverfschilderij den St. Elisabethsvloed voorstellende, verder een doek, waarop een der Heeren van Dussen ter jacht ging, een paar paneeltjes met de schildering van een naakten man en een naakte vrouw, in den toren stond een rijk voorziene boekenkast, terwijl eenige koffers gevuld waren met gevouwen perkamenten, sommige nog van gave zegels voorzien.

Deze belangrijke boekerij en niet minder belangrijk archief is, wij huiveren bij het neerschrijven, werd moedwillig verbrand en de schilderijen aan een opkooper verkocht.

Maar een nog grooter gevaar zou het kasteel zelf bedreigen, toen het met recht van slooping zou worden verkocht. Het was, alsof toen een tot hiertoe en niet verder vernomen werd, want voor den luttelen koopprijs van f 13000 werd het niet aanvaard. Daarna werd het op Dinsdag 10 en 24 Juni 1924 ten herberge van J.J. Leemans door Notaris J.R. Rietra in herveiling gebracht. Doch nu was het burgemeester Snijders, die op 10 Juni 1924 een Raadsvergadering belegde, waarop met algemeene stemmen besloten werd ten 1^e om het kasteel voor de gemeente Dussen aan te koopen voor den prijs van ten hoogste f 13000 en ten 2^e om het slot bij de op dien dag te houden veiling in te zetten op f 11000.

In de daarop volgende Raadsergadering van 24 Juni 1924 werd toen door den Voorzitter medegedeeld, dat van het raadslid Berm een schrijven was ingekomen, dat het Kasteel door hem voor de gemeente was ingezet voor een som van f 13602,25, zijnde de inzetsom + onkosten en dat van Notaris Rietra de mededeeling ontvangen was, dat de door de gemeente gestelde inzetsom inmiddels was verhoogd. De Raad besloot daarop van verderen aankoop van het Kasteel af te zien. En wederom dreigde het gevaar, dat het slot zou verloren gaan.

Het Kasteel werd daarna bij openbare verkooping toegewezen

[hier stopt het manuscript halverwege bladzijde 172. Oorzaak?]

Index

- 1421
18 november, 16
Aalburg, 9
Aartswaard, 12
aasdomsrecht, 10
absoluut (regeringsvorm), 36
Achoij
Walraven van, 93
Acht Morgen, 14
Adriaan Pistorius, 30
Aerentswaert op die Alme, 12
Aerntswaert op die Maese, 12
Alblasserdam, 7
Almanak
Van Zaamen's en Thompsen's, 28
Almkerk, 9
van, 10
Altena, 17
Landen van, 5, 24
Nieuwland van, 17
Oud-Altenasche binnenzeedijk, 17
Oudland van, 17
Altenaschen zeedijk, 19
Alveringen
Maria van, 94
ambachten, 10
Amer, 8
andel
Neer-, 9
Andel
Op-, 9
van, 10
Arckel
Anna van, 113
Arkel
Anna van, 108
van, 106
Axele
Eduard Jacob van, 68
Baardwijk, 29
Baartwijk, 9
Baas
Dirkske, 58
Babyloniënbroek, 9
Bakker
Ds. T.A., 64
Bakkerskil, 19
Beaufort
Jeanne Maria de, 103
Beeresteijn
van, 106
Beers, 29
Beieren
Albrecht van, 107
Graaf Jan van, 17
Jacoba van, 107
Beke
Gijsberta Elisabeth van der, 99
Vrouwe Gijsberta Elisabeth van der, 100
Benschop
Jacob, 88
Jacob van, 96
Mr. Hendrick van, 88
Berg
Jhr Mr. Willem Ernst Joan, 103
Jhr. Mr Ernst Willem, 103
Jhr. Mr. Frans, 103
Jhr. Mr. Otto Willem Johan, 103
Jhr. Mr. Willem Otto, 103
Jhr. W.E.J., 42
Jhr. Willem Ernst Joan, 103
Jkvr. Johanna Elisabeth, 103
Sophia Elisabeth, 103
Besoyen, 10, 17
Beveren
Jacomina van, 45
van, 106
Beverwijk
Johan van, 10
Biesbosch, 5, 8, 12, 18, 28, 72
Biesboschpolders, 73
Biesheuvel
Jacob, 20
van den, 10
Bijenheuvel, 14
binnenzee, 17
Bleek, 14
Bleiswijk
van, 106
Bodt
de, 52
Boenders
Mr. Segebertus, 91
Boerenverdriet, 14
Nieuw-, 14
Oud-, 14
Boetselaer
Daniël van, 94
Bogaard, 106
Bokhoven, 29
Bol
Huibertje, 59
Johanna, 58
Bolnes, 7
Boom
Matthijs, 58
Boons
Jenneken Dingemansz, 57
Bosch
Ghijsbrecht van den, 109
Bouchem
Barbara van, 108
Boudewijn
Grietje, 58
Boukhorst
Agnes van den, 105
Agnus van den, 107
Bourgondie
Filips van, 17
branden, 29

Brandwijk, 42
 Cornelis van, 42, 115
 Hendrika Theodora van, 57
 Johan van, 42, 43
 Johanna van, 43
 Nicolaas van, 42
 Brant
 Elisabeth, 108
 Brecht, 106
 Anna van, 109
 Govert van, 109
 Jacob van, 109
 Philip van, 109
 Briel
 G.C., 91
 Broeders
 Adrianus, 87
 Broek
 Pieter van den, 58
 Broekhuijsen
 Godefridus, 58
 Bruijn
 Cornelis Melchior de, 98
 Michiel de, 63
 Willem Chielen de, 115
Bruijzers
 Laurens, 96
Buijzers
 Elisabeth Catharina, 98
 Buijskes
 Arnold Adriaan, 103
 Arnoldina Adriana, 103
 van Arnold Adriaan, 103
 burgemeester, 47
 BURGEMEESTERS, 41
 BURGEMEESTERS VAN DUSSEN
 MUILKERK, 38
 BURGEMEESTERS VAN DUSSEN
 MUNSTERKERK, 38
 Camp
 Crijn Hendrickse, 89
 Hendrik, 63
 Capelle, 10
 van, 11
 Carmalitessen, 122
Carmans
 Hendrick, 69
 Cau
 Mr. Iman, 62
 Mr. Iman Willem, 98
 Mr. Johan Iman, 99
 Changuion
 Jkvr. Johanna Arendina, 103
 Paul, 103
 Charterboek
 Groot, 104
 Christelijke Gereformeerde Kerk, 64
 Colijn
 D.J., 64
 COLLECTEURS DER VERPONDINGEN
 VOOR EEN OF DE BEIDE DUSSENS, 40
 college van burgemeester en wethouders, 47
 Comparitie van Ingelanden, 13
 Coolen
 Hendrikus, 57
 Coutte
 Alexander, 116
 Jacques Francois, 116, 118
 Jacques Francois de, 117
 Croix
 Alexander Eugene Francois Marie Louis
 Isaubert, markies de, 119
 Alexander Louis Francois de, 118
 Charles Edmond Marie, graaf de, 119
 Ernst Charles Eugene Marie, markies de,
 119
 Maria Canulle de, 119
 Dable
 Mr. Arnoldus van, 89
 Dalen
 Helena van, 58
 Jan van, 58
 kind van Eijmert van, 57
 Meggelina van, 58
 Meghelina van, 58
 Otto van, 57, 58
 Dedel
 Jkvr. Margaretha, 103
 Deppen
 Joannes Philibertus, 54
 Dijk
 Cornelis van, 64
 Gerrit van, 20
 Govert C. van, 59
 Mighiel van, 57
 Prof. Dr. Izaac van, 65
 dijken
 toezicht op de, 16
 Dijkgraaf, 14
 Dijkgraaf en Heemraden van den Zuid-
 Hollandschen Polder onder Dussen-
 Munsterkerk, 13
 Dijkgraaf en Heemraden van der Dussen
 Munsterkerkschen Zuid-Hollandsche
 Polder, 13
 Dingemans
 Jenneken, 81
 Dirk III, 9
 Dirk VI, 104
 Doedijns
 Hendrick Aers, 68
 Hendrick Aertse, 94
 Doeveren, 18
 van, 11
 Donck
 Huis ten, 7
 Donckersloot
 Michiel, 115
 Pieter Claasse, 63
 Pieter Claesse, 69
 Donge, 8
 Dongen
 Johanna van, 58
 Donckersloot
 Adriana, 58
 Jan, 98

Jenneke, 58
 Jenneke Roeland, 58
 Katalijntje, 58
 Lambert, 20
 Neeltje, 58
 Otje, 58
 Roeland, 44, 57
 Wouterke, 44
 Dordrecht, 7, 17
 Dordrechtsche Waard, 12
 Dordtsche Kil, 8
 Dorp
 Baarte van, 107
 Doudijns
 Aert Adriaensse, 95
 Doveren, 9
 Johanna van, 58
 Drent
 Pieter, 96
 Driemanswaard
 De oude, 14
 Drongelen, 9, 17, 18
 Jacoba van, 105, 107
 van, 11
 Dubbeldam, 12
 Dugteren
 Antonetta Maria van, 58
 Dukijne
 Hugo, 12
 Durias
 David, 91
 Dusne, 9
 Dussen, 5, 9, 17, 18, 68, 79
 Anna van der, 109
 Arent van der, 105, 107
 de, 5
 Doopboek van, 20
 Elisabeth van der, 107
 Florens van der, 105, 107
 Jacob van der, 104, 105
 Jan Jacob van der, 105
 Jan van der, 105, 107
 Land van, 9
 Libert van der, 104
 Liesbette van der, 105
 Nicolaas van der, 105, 107
 Ouden Zeedijk van, 14
 Soete van der, 107
 van der, 10
 wapen van der, 106
Dussen H. Maria Polder, 54
 Dussen H.Maria-Polder, 50
 Dussen Muijkerk
 Ambachts Heerlijkheid van, 100
 Dussen-Binnen, 5, 8, 68, 72
 Dussen-Buiten, 8
 Dussen-Dijk, 68
 Dussene, 9
 Dussen-Hank, 68, 72
 Dussen-Muilkerk, 5, 10, 12, 104
 Dussen-Munsterkerk, 8, 10, 12, 50, 104
 De Heeren en Vrouwen van, 104
 Dussensche polder
 Nieuw-, 13, 18
 Dussensche Veer, 8
 Dussenschen Buitendijk, 8
 Echternich
 Abt van, 104
 Eeten
 van, 10
 Willem van, 44
 Eethen, 5, 9
 Eijck
 Henrick van der, 109
 Eijcke
 Adriaen Aertszoon van der, 42
 Elandt
 Andries, 57
 Elandts
 Andries, 42, 59
 Elants
 Andries, 114, 115
 Elemans
 Dirk, 101
Elisabethsvloed
 De St., 16
 Emmichoven, 9
 van, 10
 Engelen, 9
 Wed. J. van, 92
 erenboompolder, 14
Favier
 Jan, 69
Feijter
 Jan de, 94
Feiter
 Brienen of Bruinde, 94
 Ferwerda
 Abraham, 104
 Filips
 Graaf van Vlaanderen, 104
 Floris II
 Graaf van Holland, 104
 Frankenstein
 Jkvr. Johanna Catharina Goll van, 103
 Frankische ras, 10
 Frankische recht, 10
 Friesche ras, 10
 Gast
 Frans de, 57
 Geer
 de, 106
 Geerlofs
 Teunis, 88
 Geertruidenberg, 8, 10, 17
 Geerwijn
 Arie, 89
 Gelderland, 28
 Gemaal
 Electrisch, 13, 33
 Gemeentehuis, 74
 Genderen, 5, 9
 van, 11
 Gennip
 Henricus van, 31
Gent

Johan Baron van, 113
 Walraven van, 112
 Walraven, Baron van, 109
 Gerechten, 35
 Gereformeerde Kerk, 64
 Gerwen
 Agnes van, 109
 geslacht
 belangrijkheid van een, 104
 Giessen, 9
 Gilleszoon
 Jan Aeeren, 12
 Glimmer
 D.J., 20
 Godefroij
 Sophia, 57
 Goetzie
 Adriaan, 44
 Gool
 Adam Benedictus van, 86
 Govert de Wit, 46
 Graaf
 A. de, 85
 Graswinkel, 106
 griendcultuur, 73
 Griendpoldertje
 Het, 14
 Grimbergen
 Gerard Heere van, 104
 Haagoort, 11
 Haarsteeg, 5, 22
 Hagoort, 43
 Antonetta, 58, 59
 Cornelia, 57
 Grietje, 59
 Jacob, 83
 Jacobus, 20, 43
 Jan Pieters, 82
 Jannetje, 58
 Mr. Jacobus, 83
 Nicolaas, 43
 Peetrus, 43, 83
 Peter, 82
 Pieter, 44, 83
 Wouter, 43
 Halman
 Ds. Daniël, 63
 Halmans
 Ds. Daniel, 99
 Hank, 8
 Harscamp
 Marie Josepha de, 116
 Hart
 Margaretha Christina de, 103
 Hartog
 Jan Nicolaas den, 87
 Haspels
 Kasper, 64
 Hedikhuizen, 9, 18, 19, 22
 Heels
 Johan Franciscus van, 51
 Heemraden, 14
 Heemskerk
 van, 106
 Heer-Arendswaard, 12
 Heerenwaarden, 29
 heerlijkheid
 zelfstandige, 9
 Heerman van Zuijdtwijck
 Anna Elisabeth, 114
 Heesbeen, 9
 Heijmans
 Adriaan, 58
 Catharina, 58
 Johanna, 46
 Pieter, 58, 59
 Heijssel
 C. van, 91
 Heijstek
 Adriana, 58
 Antonij, 57
 Heijmen, 57
 Meeuwis, 56, 57
Helman
 Peeter, 96
Helmans
 Johan, 96
 Hemert
 Diderik van, 43, 69
 Maurits van, 43
 Hendrik I, 9
 Hennip
 De, 14
 herbergen, 74
 Herlaer
 Adriaen van, 93
 Jhr. Adriaen van, 94
 Jhr. Frederik van, 94
 Jhr. Johan van, 94
 Johan van, 93
 Hermans
 Dr. C.R., 16
 Herp, 5
 Herpt, 9
 van, 11
 Herradskerke, 12
 hertogen van Brabant, 9
 Heusden, 5, 9, 12, 17
 Landen van, 24
 van, 11
 Hingmans
 J.H., 11
 Hoeven
 Arnoldus van der, 45
 Dr. L. van der, 88
 Hoevenaar
 Ds. Hubertus, 45
 Hoffmans
 Willem, 34
 Hoftoren, 56
 Hoijnck van Papendrecht
 Paulus Cornelis, 44
 Holland
 Noord- en Zuid-, 9
 Rekening der Grafelijk-heid van, 12
 Holland en Westvriesland

Resoluties der Staten van, 19
 Vergadering der Staten van 8 October 1594,
 30
 Hollandsch Diep, 8, 28
 Hollandsche Diep, 29
 Honsewijk
 Dirk van, 57
 Joannes van, 53
 van, 52
 Honswijk
 A.H. van, 47
 Honswijk
 Jan Willemszoon van, 42
 van, 11
 Hoof, 106
 Johannes Philippus Madelon 't, 103
 Hoogh
 de, 106
 Horsigh
 Bernardus Josephus van, 91
 Hotel Heessels, 8
 Hout
 Dirksken Jan van den, 42
 Houten
 Jeannette Martha Hermina van, 103
 Wouterinus Johannes van, 103
Huerne
 Jacob grave tot, 17
 Huigeland
 van, 106
 Huijmen
 Sijmen, 20
 hulpgaten, 14
 Hulstman
 Mr. Jacob, 81
 IJsel, 9
 IJselmonde, 7
 inundaties, 18
 inundatiesluizen, 19
 Ippel
 Mr Jan Peters van, 89
 Jabot
 Pauline Marie, 119
 Jacobs
 Saerke, 89
 Jan I
 Hertog van Brabant, 105
Jan Rombouts, 69
 Jannezand, 14
 Jode
 Arent de, 109
 Jan de, 109
 Jonkman
 Ds. H.A., 64
 Juffrouwweide, 14
 Kamp
 Susanna, 58
 Kapellanen van Dussen, 54
 Kasteel, 5
 Keizersveer, 8
 Kemp
 Abraham, 16
 Kempen
 J.J. van, 92
 Kijfhoek, 14
 Ida van, 105
 Kil, 8
 Kint
 Daniël, 58
 Klooster der Liefdezusters, 71
 Klundert, 10
 Koekkoek, 11
 B.G., 64
 Cornelia, 59
 Kohler
 Frans Cornelis Johan Hendrik, 87
 Koopmans
 J., 92
 Kooten
 Arnoldus van, 58
 Hendrik van, 58
 kind van Anthonie van, 58
 Kint van Hendrik van, 59
 Pieter van, 58
 Koppel
 van de, 10
 Krael
 Marie Auguste d', 119
 Krijntjesweide, 14
 Kuijl
 Maria van, 113
 Kuinisius
 Dirk, 45
 Lagrou
 Mr., 89
 Mr. Moses, 81
 Lagrouw
 Moses, 57
 Land van Altena, 9
 landaanwinning, 17
 landbouw, 67, 73
 Lang
 Johan de, 45
 Johannes de, 91
 med. doctor Johannes de, 43
 Langen
 H. van, 91
 Langstraat, 9
 Leck
 Philips den Bastaard van der, 108
 Leemans
 Hotel, 8
Leempoel
 Jan, 69
 leenbrief, 115
 Lensvelt, 52
 Adriaan, 84
 Bastiaentje Jans, 92
 Gerrit Sijmese, 58
 Jacobus Teunis, 58
 Mijna, 58
 Lent
 Kaetje van, 58
 Lenting
 Arnoldina Adriana, 103
 Lambertus Eduard, 103

Liefdegesticht, 52
 Limburg, 27
 Lips
 Joannes Andreas Franciscus, 54
Louwick
 Jonckheer Aernouldt van der, 94
 Maas, 5, 18
 Bergsche, 5, 8
 Binnen, 11
 de Oude, 11
 Nieuwe, 7
 Oude, 8, 18
 Maasdam, 12
 Maasdijk
 De doorbraak van den hooge, 19
 Noorder, 17
 Maasje
 't Oude, 29
 Oude, 8, 11
 Maasmond
 verleggen van den, 29
 Made en Drimmelen, 14
 Maes, 10
 Adriaentjen Jooste van der, 45
 Mariaentjen Joosten van der, 56
 van der, 10
 Meeuwen, 5, 9, 12, 14
 van, 10
 Melse
 Geraert, 44
 Mersbergen
 Jan van, 64
 Merwede, 5
 Daniel van de, 93
 Dirk van, 107
 Jonckvrouwe Johanna of Jenne van de, 93
 kasteel, 93
 Nieuwe, 28
 Willem van de, 93
 Merwestein, 93
 Michaël
 Petrus Adrianus, 87
 Middelkoop, 43
 Adriaan, 58
 Dionysius, 36, 44
 Jacobus, 44, 58
 Middelland
 het, 14
 Millenaar, 11
 molen
 achtkantige, 13
 Molengraaf
 Bartholomeus, 51, 52
 Mols
 H.J.M., 47
 Mourik
 Pieter Johannes van, 43
 muizenplaag, 21
 Mulkerk, 12
 municipaliteit, 36
 Munsterkerk, 12
 N.R.C. van 1 Januari, 1881, 28
 Natholspolder, 14
 Nederlandsche Volksschool, 84
 Nederveen
 Lijsbeth van, 92
 van, 11
 Nelemanswaard, 14
 Neuhof
 Wed. J.A., 92
 Nieuwe Maas, 9
 Nieuwemolen, 13
 Nieuwpoort
 slag bij, 112
 Nonnenklooster, 8
 Noord, 7
 Noord-Brabant, 10, 27
 Noord-Brabant met Limburg
 Provinciaal Kerkbestuur van, 59
 Noorder afwateringskanaal, 15
 Noorderafwateringskanaal, 29
 Noordeveld, 12, 13
 Het, 15
 NOTARISSEN, 41
 Oem, 106
 Deliana, 105
 Jan, 107
 Oldenbarneveld
 van, 106
 Oldenburg
 Jan Wouterse, 44
 Olvers
 Augustien, 87
 ontvanger, 47
 ONTVANGERS, 41
 Onzenoort, 9
 oorlog
 geesel des oorlogs, 29
 Spaansche successie-, 29
 oorlogen
 binnenlandsche, 29
 buitenlandsche, 29
 oorsprong, 12
 Oud Heusden, 9
 Oudemolen, 13
 Oudenhoven
 Jacob van, 9
 Oud-Heusden, 24
Outshoorne
 Elisabeth van, 98
 Ouwerkerk
 Cornelis, 58
 Oven
 Cornelis van den, 33
 Overejn
 Aleid van, 107
 Overstege
 Adriaan van, 45
 Adriaanken van, 45, 46
 Adriaentje Adriaense van, 89
 Joost van, 45
 Maria van, 98
 Willem van, 45
 Willem Willemse van, 56
 Willemse van, 45
overstroming van 1579, 18

Padevoort
 Geertruid van, 113
 Palm
 Johannes Henricus van der, 84
 Pannekoek, 10
Pastors van de Heilige Maria Polder, 54
Pastors van Dussen, 52
 Paulusland, 14
 Pauw, 106
 Pelikaan
 Gijsbertus, 13
 Pellekaan
 Bastiaan, 58
 Wouter, 58
 Wouter gent. Pieter, 57
 Philip
 Baanderheer van Wassenaar, 105
 Pickée P.z
 Fabriek P., 13
 Pistorius
 Adriaan, 29
 Johannes, 42, 115
 Samuel, 58
 Pluijm
 Pieter Ariense van der, 58
 van der, 52
 Polanen
 Elisabeth van, 105, 107
 polder
 derde, 14
 vierde, 14
 vijfde, 14
 Poldertje
 Het, 14
 Het kleine, 14
 Pompe van Meerdervoort, 106
 Potter
 Adriaen Cornelisse, 88
Potters
 Adriaan, 90
 Predikanten, 64
 Predikanten van Dussen-Muilkerk, 61
 president, 37
 Prik
 De, 14
 Publicatie, 36
 Quarié
 Catharina, 109
 Quirijns
 Cornelis, 44
 raad, 47
 Raamsdonk, 10
 van, 11
 Raat
 Henriette Sophia de, 103
 Ramaer
 J.C., 11
 Reinald I
 Graaf van Gelder, 105
 richter, 35
 Riede
 Dierick van, 11
 Rietdijk, 11
 Rijke
 Adriaantje Ariens, 92
 Ariaentje Ariense, 89
 Cornelis Adriaense, 89
 Mr Jacob, 89
 Rijswijk, 9
 van, 10
 Ringeling
 J., 85
 Roij
 Adriaan de, 90
 Wouter Jorisz. de, 35
 Rombout
 Anthonie, 90
 Antonetta, 58
 Antonij, 63
 Belia, 58
 Johanna, 58
 Wouter, 58
Rombouts
 Jan, 69
 Rommeldijkschen Dijk, 13
 Rooij
 Bastiaan de, 58
 Mattijs de, 58
 Pieternel de, 59
 Roomsche Kerk, 8
 Rotaris
 Cordela, 90
 Rotterdamsche Courant
 van 19 September 1782, 83
 van 2 Maart 1837, 25
 van 20 Februari 1799, 24
 van 21 April 1842, 30
 van 21 maart 1795, 22
 van 26 Augustus 1892
 nieuwe, 31
 van 3 Februari 1849, 26
 van 31 augustus 1791, 13
 van 6 februari 1849, 26
 van Dinsdag den 19 Meij 1772, 100
 van.26 oktober 1790, 13
 Rotterdamsche Courant No.3
 van het jaar 1741, 19
 Roubos
 Wouter Theunis, 63
 Ruiters
 Herman de, 109
 Schans
 van der, 11
 Schanswaard, 14
 Scheffers
 Endemie, 58
 Scheidius
 Charlotte Maria, 103
 Scheisloot, 14
 Schenkel
 Mr. Jan van, 89
 schepenen, 35
 SCHEPENEN VAN DUSSEN MUILKERK, 38
 SCHEPENEN VAN DUSSEN
 MUNSTERKERK, 38
 Schiethoekpolder, 14

Schilder
 Cornelis, 12
 Schimmelpenninck, 106
 Rutger Jan, 84
 Scholten
 J.P., 44
 schoolbestuur
 eerste wet op het, 84
 schoolwet
 derde, 84
 eerste, 80
 tweede, 84
 schout, 35
 Schout, 35
 SCHOUTEN VAN DUSSEN MUILKERK, 38
 SCHOUTEN VAN DUSSEN MUNSTERKERK,
 38
 schoutet, 35
 Schueren
 Everart van der, 113
 Herman van der, 113
 Jean Louis van der, 115
Schueren de Hagoort
 Elisabeth Catharina Barbara van der, 116
 Jean Louis van der, 114
 Schueren van Haeghoort
 Harman van, 69
 Schueren van Hagoort
 Jean Louis van der, 21, 69
 Schutjes, 12
 Schuts
 Piaternella, 57
 Schuuren van Hagoort
 Jean Louis van der, 62
 secretaris, 47
 Secretaris Penningmeester, 15
 SECRETARISSEN, 41
 SECRETARISSEN VAN DUSSEN
 MUILKERK, 40
 SECRETARISSEN VAN DUSSEN
 MUNSTERKERK, 40
 Setten
 Johan van, 91
 's-Gravendeel, 8
 's-Gravenmoer, 10, 17
 Siegenbeek, 84
 Simonis
 Hubertus Adrianus, 86
 Sleeuwijk, 9
 Snijders
 J.J.H., 47
 Someren
 van, 106
 Spits
 De, 14
 Sprang, 10, 17
 Sprangers
 J.H., 47
 Johannes Hendrikus, 75
 Staal
 Dirk, 115
 J.H., 47
 Jan van der, 42
 Johan van der, 42
 Stael, 41
 Adriaen Pieterse, 42, 109
 Cornelis Pieterse van der, 41
 Edewaert, 42
 Heijltje, 57
 Jacobus, 57
 Jasper Cornelis van der, 42
 Johan Adriaense, 42
 Mr. Adriaen, 42
 Peter Josephus, 119
 Petrus Josephus, 36
 Pieter Josephus, 47
 R.J., 47
 Richardus, 119
 van der, 41
 Willem, 42
 Staele
 Wouder van der, 42
 Storm, 106
 stormvloed, 18
 Tamerus
 Dingeman, 58
 Teijn
 L. van, 91
 Teuling
 Antonij, 58
 Thoof
 Henriette Clasina, 103
 Thoraerse
 Hendrick, 109
 Tieselenswaerd, 12
 Tilborg
 Izaak van, 64
 tuinbouw, 68
 Uden
 Catharina van, 108
 Uijttensbrouck
 Pieter Lucasse, 88
 Uitwijk, 9
 van, 10
 Uppel, 10
Ursel
 Amalie d', 119
 Utrechtschen dom
 bouw van den, 18
 Varik
 Elisabeth van, 108
 Vassé
 Augustine Eugenie Victoire de, 119
 Veen, 9
 van, 11
Veepst, 20
 Veeren en Veen
 Firma van, 33
 veeteelt, 67
 Verhagen
 Maria, 58
 Verlegh
 Adriaan, 118
 Verlinden
 J.F., 92
 Vermeeren

Maria, 96
 Vermeulen
 Adriaan, 44
 Verschoor
 Bastiaan, 57
 Herman Elisa, 84
 Job Hermanse, 89
 Pieter Joppe, 58
 Vervoorn, 11
 Vervoornschens polder, 18
 Verwout
 Jeramias, 99
 Vessem
 Lammert Hendriksz. van, 81
 Veties
 Cornelia, 92
 Vierbannen
 De, 15
 Vink
 Cornelis, 63
 visscherij, 18, 72
 Vlam
 Ludovicus Maria Mattheus de, 85
 Vlijmen, 5, 9
 Adriaan, 58
 vrede van Munster, 50
 Vroe
 Jan de, 69
 Willem de, 69
 vroedvrouwen, 92
Waal
 Jan de, 69
 Waard
 Groote, 16
 Groote of Zuidhollandsche, 11
 Groote Zuidhollandsche, 12
 rivieren van de Groote, 10
 Zuidhollandsche, 10
 Waardhuizen, 9
 waarsman, 35
 Wal
 Cornelis van der, 58
 WALRAVEN
 OTTO, 13
 Waspik, 10
 Wassenaar, 106
 Filip van, 107
 waterafvoer
 verbeteringen in den, 28
 Waterschap Zuidhollandsche Polder, 14
 waterschappen, 14
 Werken
 de, 9
 Werkendam, 9, 10, 17
 Westhoff
 J., 55
 wet van 17 Augustus 1878, 86
 WETHOUDERS, 41
 Wevelinckhoven
 Johan van, 115
Wiel
 Pieterrella van der, 90
 Wijk, 9
 van, 11
 Vijver van, 58
 Wijtvliet, 11
 Wilesteijn
 Focke van, 108
 Willemse
 Mr. Bastiaan, 80, 88
 Willemszoon
 Adriaen, 95
 windwatermolen, 13
 Wit
 Cornelis de, 45
 Jacobus de, 74
 Johan de, 45
 Joost Govertse de, 46
 Maria de, 45
 Witt
 Cornelis de, 46
 Woerkom
 van, 10
 wording, 12
 Woudrichem, 9, 17, 19
 Zevenbergen, 10
 Zoelen
 Otto Groeninx van, 7
 Zuiderafwateringskanaal, 29
 Zuideveld, 12, 13
 Het, 15
 Zuid-Holland, 28
 Acta Sinodi van, 59
 Zuid-Hollandsche polder, 13, 18
 Zwaan
 Hootel de, 33
 Hotel de, 8
 Zwaluwe, 10
 Lage, 8
 Zwijndrecht, 8
 Zwijsen
 Johannes, 31